

HÍD

Irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

3-4

3-4

1973

MÁRCIUS—APRILIS

HÍD
IRODALMI
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXVII. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY
(FŐ- ES FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

	NÉMETH ISTVÁN
269	KI LÁTTA AZT A KISFIÚT?
	XUAN VU
280	TÜZESŐ VOLT HA-LUONGBAN
	HORNYIK GYÖRGY
289	CSÜTÖRTÖK
	TANDORI DEZSŐ
305	A FÉLBEMARADÁSRA VÁRÓ KATEDRÁLIS
	BRASNYÓ ISTVÁN
310	SZOCIOGRÁFIA III.
315	DERÜS ISTVÁN VERSEI
	JOVAN HRISTIC
319	TERASZ
	BÁLINT ISTVÁN
355	ÚJ FORRADALOM

Különmelléklet:
Petőfi idusán

JEGYZŐKÖNYV

a *Híd Irodalmi Díj* bíráló bizottságának 1973. április 2-án
megtartott üléséről

A *Híd Irodalmi Díj* bíráló bizottsága — Hornyik Miklós, Juhász Géza, Kopeczky László, Szeli István és Végel László — Kopeczky László elnökletével megtartott ülésén határozatot hozott az 1972. évi *Híd-díj* odaítéléséről.

A bíráló bizottság 34 különböző tárgyú és műfajú művet bírált el, s úgy döntött, hogy az 1972. évi *Híd Irodalmi Díjat* Németh Istvánnak ítéli oda *SEBESTYÉN* című regényéért.

A bíráló bizottság egyöntetű véleménye szerint a regény legnagyobb értéke maiságában, társadalmi érdekűségében, természetes világában, póztalan és egyszerű előadásában rejlik. E művével a szerző fejlődésének jelentős állomásához jutott el. Németh István műve nem szándékoltan „ifjúsági” regény, hanem az olvasók minden korosztályához egyaránt szól. A bíráló bizottság méltányolta azt a körülményt is, hogy a szerző e korábban kevésbé ápolt műfajt emelte művészi szintre.

Újvidék, 1973. április 2.

A bíráló bizottság tagjai:

Hornyik Miklós s. k.

Juhász Géza s. k.

Kopeczky László s. k.

Szeli István s. k.

Végel László s. k.

mai próza

ki látta azt a kisfiút?

NÉMETH ISTVÁN

MI VAN A MAMA SZEMÉBEN?

Én mászkálok a mama körül, lábatlankodok neki — „mit lábatlan-kodsz itt nekem!” —, rá se nézek, és mégis tudom, mit csinál, oda se figyelek, mégis hallom minden szavát. Megérezem, hogy mikor van a mama szemében valami, és én olyankor mindig keringek körülötte. Mi van a mama szemében?

A mama szeme barna. Neki nem olyan szeme van, mint a szomszéd Paula néninek, és nem olyan szeme van, mint a többi néninek. Paula néninek egyszer véletlenül nekiszaladtam, nagyot visított, nézd a kis haramiát, mondta, még fellök. De aztán megismert.

— Te vagy az? — kérdezte.

Leesett a fejemről a sapka, ott volt Paula néni lába előtt, fel kellene kapni és elfutni. De Paula néni nézett engem. Két nagy szemét rám düllesztette. Most még nagyobbra nőttek a szemei, mint máskor. Hozzám ne nyúljon ilyen szemekkel! Mert úgy megmeredtek a szemei, mintha valaki nagy csizmával Paula néni nyakára lépett volna. Nem mertem lehajolni a sapkáért. Paula néni, mikor észrevette, hogy ott hever előtte a földön, belerúgott a sapkába, és az beszállt a bokrok közé.

— Most mehetsz utána — mondta.

Futottam is, örömmel. Már csak attól féltem, hogy Paula néni kiveszi és utánam gurítja a szemét. Mert én már hallottam, hogy van olyan ember, aki néha kiveszi a szemét. Az olyan, akinek üvegből van.

Néha én azt gondolom, hogy minden felnőtt szeme üvegből van. Mert csak mennek, rohannak az utcán, de nem látnak semmit. Az emberek szeme a nagy sietségtől dülled ki, mondtam egyszer Bandinak, de ő nem akarta elhinni, azt állította, hogy a pénzzavarról. Mi az, hogy pénzzavar? A pénz nem zavar senkit.

— Az emberek idegesek, azért vannak pénzzavarban — magyarázta Bandi.

— Tudom, hogy idegesek — mondtam —, tán van szemem, látom.

A Bandi szeme még nem ideges, csak akkor, ha siet valahova, például a W. C.-re.

És a mama szeme se ideges. Mindig megkérdezi, ha bemegyek:

— Valaki már megint bántott?

— Nem bántott senki.

— Látom a szemedet.

— Téged, mama, ki bántott? — kérdeztem meg tőle én is egyszer.

— Ki bántott volna? Senki.

— Akkor mért olyan a szemed?

— Milyen?

— Olyan.

A mama se mondja meg nekem, milyen a szeme akkor, amikor rossz kedve van. Beszaladtam a fürdőszobába, és megnéztem a tükörben, hogy milyen a szemem. Pont olyan volt, mint máskor. Én a szememben nem láttam semmit.

A mamáéban látok. Néha látok, néha nem látok. És ha van a mama szemében valami, mindig észreveszem. Akkor is, ha nem nézek oda. Mert olyankor mindig ott lábatlankodok neki, és tudom, hogy nagy baj van. „Mit lábatlankodsz itt nekem örökké!” — mondja, és amikor nagy baj van, ezt mindig mérgesen akarja mondani.

Bebújok az ágy alá vagy az asztal alá, de ott maradok a mama közelében, tologatom a kisautómat, zúg a motorja, én vagyok a motorja, zúg a motorja, én vagyok a motorja.

A mama szeme olyan, mint a tükör, ha belenézek, meglátom benne magamat.

Csak az ő szemében látom meg magamat. Amikor teljesen nyugodt a szeme. Amikor a mama az ölébe vesz.

— Olyan nehéz vagy már, mint a sár — mondja a mama, amikor fölemel. — Alig bírlak már fölemelni — mondja. — Lassan már föl se bírlak emelni.

Mi lesz akkor? Futni kezd ő is, mint az üvegszeműek?

MI VAN A NAGYMAMÁNÁL?

Nagymamánál van egy első udvar meg egy hátsó udvar. Az elsőben le ne tépd a virágokat vannak, a hátsóban tyúkok, kiscsirkék, kakas, egy nagy rakás rosszvas, aztán sok deszkadarab meg fadarab, egy üres disznóól meg trágyadomb. Ezért én a hátsó udvarban jobban szeretek.

Ott mindig lehet játszani.

A rosszvas közt találtam egy igazi béklyót, amiről először azt hittem, hogy régi ágyúgolyó, de a nagymama fölvilágosított, hogy az egy béklyó. Ezt régen rákötötték a rabok lábára, nehogy elszökjenek. Én is rákötöttem az enyémre, hogy kipróbáljam, milyen az. Meg se bírtam mozdítani a lábamat.

Nagyapa kovács volt, mielőtt meghalt volna, ezért szedett össze mindenféle béklyókat és rosszvasakat.

A ház végében a műhelye még mindig megvan. Oda is nagyon sze-

retek bemenni, csak a nagymama nem szereti ezt, mert attól fél, hogy magamra rántok valamit, és akkor jaj lesz öneki.

Ezért én a műhelybe mindennap bemegyek. Ott van egy rossz kosárban két kiscica. Igaziak, élők. Már tudnak mászni. Bejön hozzájuk a nagycica, rájuk ül, és megszojtatja őket. Ő az ő mamájuk. Ha ő nincs ott, kiveszem a két kiscicát a kosárból, és az ölembe ültetem őket. Szeretnek az ölemben ülni, és amikor ők elalszanak az ölemben, én meg se moccanok. Néha egész délelőtt alszanak az ölemben, és nagyon szépek.

Nagyon szeretnék én is egy igazi kiscicát. De a mama nem engedi. Azt mondja, van neki így is épp elég dolga. És hogy a macska teleszörözné az egész lakást. Neki a kutya is teleszörözné a lakást. Meglátod, kisfiam, mondta erre apa, veszünk egyszer egy olyan kutyát, amelyik mindennap maga borotválkozik. Mamával nem lehet kutyákról és macskákról beszélgetni. Azok nem városi lakásba valók, mondja. Vegyünk akkor egy olyan házat, mint a nagymamáé! Majd veszünk, mondja, de csak azért mondja, hogy engem lerázzon magáról.

Ezért jobb a nagymamánál. Ott minden van. A padláson galambok. Mindig mondja a nagymama, hogy oda nekem nem szabad fölmászni, mert leesek, és akkor jaj lesz öneki. Én mindig úgy mászok föl a létrán, hogy ő ne vegye észre. A galamb, amelyik egyfolytában ül a fészken, az költi a tojásokat. Láttam már kigalambokat is. Majdnem kopaszok. Csúnyák, ha feléjük nyúlok, kitátják a csőrüket. A galambok nem a nagymamáé, csak odaszógtak a padlásra. Van a padláson még dió és kukorica. És egy nagy láda, amiből egyszer mindent kirakodtam. Sok pókhálós rossz ruha volt benne még egy nagy köcsög, amibe nem mertem belenyúlni. Nagymama szerint a padláson laknak az egerek is, de én még egyet se láttam.

Mindig odaviszek a padláslyukhoz egy üres ládát, fölkapaszkodok rá és kinézek a lyukon. Ezt nagyon szeretem csinálni. Innen látni az egész falut, a sok fát és a sok háztetőt. Lehet látni a templomtornyot is, abban, nagymama szerint, baglyok tanyáznak. Mi az, hogy tanyáznak? Más szóval laknak, mondta a nagymama.

Péter bácsi is mond olyanokat, amiket csak más szóval értek meg. Azt mondta egyszer a nagymamának, hogy siet haza, mert a kocák még nem kaptak. Más szóval a disznók nem ettek. Péter bácsi nagymama szomszédja, sokat szeret beszélni és mindig nagyon gyorsan beszél. És mindig bohóckodik. Mindig áthív hozzájuk, igazi tehenük van, meg egy kistehenük, más szóval kisborjú. Mama a kisborjúra is azt mondaná, hogy nem kell, mert teleszörözi a lakást, de olyan szépet, amilyen Péter bácsi kisborjúja, ő még nem látott. Megsimogattam. Nem bántott.

Nagymamáéknál az utcasarkon van egy bolt. Ez egy régi bolt, nem olyan, mint otthon a mi önkiszolgálónk. Ebben a boltban csak egy néni van. Amikor elküld a kristálycukorért vagy élesztőért, a boltos néni mindig megkérdezi, mit kérsz, aranyoskám? Már adott rágót, csokit, szópókát, és nem is kellett érte fizetni.

Itt minden bácsi és néni megállít az utcán, megkérdezi, hogy hívnak, ki fia vagyok és milyen az élet a városban. Egy néni adott mogyorót, és azt mondta, hogy ő a mi rokonunk, és hogy mikor megyek el hozzájuk.

Mennék én, de nagymama mindig rám parancsol, hogy el ne csavarogjak, mert még el talállok veszni, és akkor jaj lesz őneki.

Nem talállok én elveszni, mondogatom magamban. Elveszni csak a tűszokott, a gomb meg az üveggolyó. A nagymama engem még mindig egészben adott át a mamának, amikor ő jön értem, hogy hazavigyen.

MI VAN A FŐNÖK BEGYÉBEN?

Apa napok óta nagyon levert, de nem mutatja, csak a mamának. „A gyerekeknek nem kell mindent tudni” — mondogatják egymásnak. Én mindent hallok.

Azt is hallom, amikor apa ebéd után azt mondja a mamának:

— Nagyon a begyében lehetek neki.

— De miért? — kérdezi mama.

— Nem tudom. Ha agyonütnének, akkor sem tudnám megmondani.

— Ártottál neki?

— Én?

— Megsértetted?

— Ugyan...

— Befeketítetted mások előtt?

— Olyannak ismersz?

— Hát akkor miért?

— Fogalmam sincs. Egyszerűen a begyében vagyok. És meglátod, a nyakamat fogja törni. A legelső adódó alkalommal.

Figyelem apa nyakát. Kitörik a nyakát? „Legyere onnan, mert leesel és kitöröd a nyakadat!” — mondták egyszer, amikor fölmásztam az asztalra.

És kinek a begyében van apa? Ezt meg fogom tudni. Apa úgyis elárulja egyszer a mamának.

El is árulta. Apa a főnök begyében van! Begye-hegye? Mi az, hogy begye? Mindegy, apa benne van és biztosan nyakig.

Apa mindenben nyakig benne van.

A főnök begyében is.

De abban mások is benne vannak. Egy csomó ember.

— És az a legborzasztóbb, hogy nem tehetsz semmit — mondja apa a mamának megint úgy, olyan hangon, mint amikor olyat közöl, amit a gyerekeknek nem kell tudni.

— Mert mamlaszok vagytok mindnyájan — válaszolja a mama.

A lámpa el van oltva, én pedig fülelek ki a takaró alól.

— Te nem tudod, mi megy ott végbe. Ott most késhegyre menő harc folyik — mondja apa.

Nem említi, hogy hol folyik késhegyre menő harc, de én már azt is megfejtettem. A főnök begyében.

Ebből még nagy baj lesz.

Apa, ahogy hazaér, rögtön, ahogy belép az ajtón, a nyakát keresem, azt nézem, hogy be van-e kötözve fászlival. Mindjárt jobb kedvem kekedik, ha látom, hogy nincs bekötözve. Még nem törte ki a főnök.

— Na, mi újság? — mostanában mindig ezzel fogadja mama apát. És ilyenkor olyan nagyok a mama szemei.

— Még minden a régi — mondja apa kedvetlenül.

— Miért nem találtok ki már egyszer neki?
 — Az emberek be vannak rezelve.
 Igen, mert benne vannak a főnök begyében. És ott késhegyre menő harc folyik. Nagy késhegy lehet a főnök begyében.
 És sok ember. Egy csomó ember. Apa különösen.
 — Én különösen a begyében vagyok — mondja apa.
 — Nem igaz, hogy nem törtél borsot az orra alá — mondja a mama.
 A lámpa el van oltva, én pedig hegyezem a fületem a sötétben.
 „A gyerekek nem kell mindent tudni.”
 — Egyszerűen keresztülnéz rajtam, érted? Mintha levegő volnék. Vagy lépten-nyomon belémköt — mondja apa.
 Sokáig hallgatnak. Aztán megint apa szólal meg:
 — Én ezt nem bírom már soká. Ha te meg a gyerek nem volnátok, már rég aláfütöttem volna. Vagy elmentem volna. Az is lenne talán a legjobb. Ha elmennék...
 — Ugyan, hová mennél? — kérdezi mama.
 — Mit tudom én. Világgá!
 Hangosan ver a szívem.
 Akkor is ilyen hangosan ver, amikor délutánonként az ablakban ágaskodok és apát várom haza. Ha megérkezik, mindjárt jobb kedvem kerekedik.
 Mert nem ment világgá.
 Ezért mindennap várni fogom apát, amíg csak a főnök begyében lesz. Lehet, hogy nem is a begyében van ő, hanem másutt. Csak apa így mondja. Mert a gyerekek nem kell mindent tudni.

MI VAN A PINCÉBEN?

Liften hordjuk le a szemetet a pincébe. A kukák ott sorakoznak a fal mellett. Fodor bácsi minden délután megjelenik, kiskocsit húz maga után, és bedugja fejét a pinceajtón. És mosolyogva mondja:

— No, megteltek a kukáim.

Ezt mindig mondja, ha van ott valaki, ha nincs.

Fodor bácsi a szemetes kannákat hívja kukáknak. Örül, ha tele vannak szeméttel. A kukák örökké tele vannak szeméttel, mert mi az emeletekről örökké ide hordjuk a szemetet.

Egyszer a görkorsolyámon odakanyarodtam a szemetespince elé. Nyitva volt az ajtaja. Csak akkor vettem észre a kiskocsit, a nyitott ajtó mögött. A kocsin üres műanyag zsákok voltak. Bent a pincében égelt a villany. A szemeteskannák közt egy öregember hajlongott. Bedugta a fejét a szemeteskannákba. Sokáig csak néztem, aztán megkérdeztem:

— Mit keres ott a bácsi?

Főlegyen esedett, és megfordult. Odajött hozzám, barátságosan rám mosolygott. Lehúzta a kesztyűjét, és bemutatkozott.

— A nevem Fodor.

— Csókolom — mondtam.

— Téged hogy hívnak?

— Kisfiúnak — mondtam.

— Akarsz segíteni?

A hátam mögé dugtam a kezemet.

— Mit keres itt a bácsi? — kérdeztem.

Fölhúzta a kesztyűjét, és visszament a szemeteskannák közé.

— Szóval nem akarsz segíteni? — kérdezte. Beledugta a fejét egy szemeteskannába, és úgy folytatta: — Nem is embernek való ez. — És amikor ismét fölegyenesedett, széttárta a kezét, és mosolyogva mondta: — Mert nagyon szagos, a fene rágja meg. Érted, ugye?

Álltam és hallgattam. A kiskocsit néztem. Négy kereke volt és rúdja is.

Attól kezdve Fodor bácsi mindig megismert.

— Te vagy az, akit kisfiúnak hívnak? — kérdezte, és föltolta homlokán a kalapot.

Néztem, hogy dolgozik. Amikor megteltek a műanyag zsákok, föl rakta őket a kiskocsira, és elindult velük hazafelé.

— Csókolom, Fodor bácsi! — kiáltottam be a nyitott pinceajtón, mert ha nyitva volt a szemetespinca ajtaja, tudtam, hogy Fodor bácsi van bent.

A mama egyszer azt mondta:

— Én ilyen különös öregembert még nem láttam. Egész nap könyékig turkál a szemétben, mégse hagyja el magát. Szinte jó ránézni.

Ezt nem nekem mondta a mama, pedig rajtam kívül más nem volt a szobában, amikor mondta. Magának mondta. Néha olyat is mond magának, amit én egyáltalán nem értek. De azért ő csak mondja.

Legközelebb már nem a kiskocsit nézegettem, hanem Fodor bácsit. Azt, ahogy hajlong a kukái közt, amiknek mindig megörül, ha tele vannak szeméttel. Kíváncsi voltam, hogy ugyan jó-e ránézni? Fodor bácsira, aki csakugyan könyékig turkál a szemétben.

Mit tud keresgélni mindennap a szemeteskannákban?

Mert oda mi csak banánhéjat, narancshéjat, krumplihéjat, csontot, kenyérmorzsát, hagymahéjat, szalonnabőrt, szalámihéjat, kitépett fűzetlapot, száraz kenyérdarabokat, kiégett villanykörtét, törött kávéscsészét, elhervadt virágot, romlott befőttet, használt zsilettpengét, kávéaljat, üres cukorkazacskót, ananászhéjat, tojászhéjat, üres üveget, összetört poharat, dinnyehéjat, almacsutkát, öreg újságot, rossz harisnyát, halpikkelyt, csirketollat, pulykatollat, kinőtt cipőt, törött kanalat, porszívó porát, ételmaradékot és penészes kocsonyát szoktunk bedobálni.

Ezért ez van mindennap a kukában.

Mindegyik kukában ez van.

Fodor bácsit nem érheti meglepetés.

— Van itt minden — magyarázta egyszer. — A sok szemét közül ki kell csak válogatni a használható dolgokat.

Őt vagy hat nyitott műanyag zsák volt mellette.

— Ebbe rakom, látod, a száraz kenyérdarabokat, emebbe meg a krumplihéjat. Megint külön zsákba kerülnek a csontok, ide pedig az üres üvegek — magyarázta.

És pontosan úgy volt, ahogy magyarázta.

— A rongyot a papírral úgyszintén nem szabad összekeverni. Ezért az újságpapírt csomóba, a rongyot zsákba gyűjtöm. És külön zsákba gyűjtöm a tollat. Látod?

Lehúzta mind a két kesztyűjét, a hóna alá csapta őket és rágyújtott.

— Így van ez, kisöcsém — mondta, és összekócolta a hajamat.

— És mit csinál ezzel a sok szeméttel, Fodor bácsi?

— Mit csinállok vele? Megesszük.

— Megeszik?

— Igen, megesszük.

Nagy kerek szemekkel nézett rám, és csak mosolygott. Én meg nem hittem el, amit mondott.

— A szemetet nem lehet megenni, Fodor bácsi — mondtam.

— Dehogynem! Még mennyire, hogy meg lehet.

— A papirost is? A papirost is meg lehet enni?

Nagyot szippantott a cigarettából.

— Mindent meg lehet. Eladom, és úgy — mondta. — Eladom a papirost is, meg a tollat is, meg a rongyot is. Az árán aztán veszek kenyeret, töpörtyűt, tejet. És megeszem. Ugye, hogy mindent meg lehet enni? Na látod. Csak akarni kell.

— A krumplihéjat is eladja?

— Azt nem adom el. Azt megfőzöm, összekeverem korpával, és odaöntöm a malacnak. Azt ő eszi meg. Ő eszi meg a száraz kenyérdarabokat is. Beázatom, és ő nagyon jóízűen megeszi. Ha még látnád, milyen jóízűen eszi! Még a vályút is kinyalja utána.

Hallgattam, és nem tudtam szóhoz jutni. Biztos a csontot is megeszi valaki és az üres üvegeket is. Amit Fodor bácsi kiszed a kukából, azt valaki mind megeszi.

Amit pedig Fodor bácsi ott hagy a kukában, azért másnap reggel jön a nagy szemeteskocsi. A nagy szemeteskocsi hangos csörömpöléssel nyeli el a sok szemetet. A gyomrában megőrli, a város szélén pedig egy nagy-gödörbe mind kiköpi.

Fodor bácsi kiköpte a szájából a cigarettavéget.

— Így van ez, kisöcsém, mifelénk — mondta, és folytatta a munkáját. Vagyis belebújt egy kukába.

És ahogy ő így belebújik a kukába, majdnem mindig olyan, mintha egy nagy vaskalap szorulna a fejére. És mintha sehogy se tudná lerázni a fejéről azt a szörnyű vaskalapot.

Aztán valahogy mégis fölmerül a feje a szemeteskannából. Olyankor mindig megtörli az orrát meg a szemét.

MI VAN AZ ÚJ FIÚVAL?

A félévi szünet után új fiút kaptunk. Blazsenka néni vezette be az osztályba, mert már becsengettek, amikor az új fiú megérkezett. Blazsenka néni átadta a tanító néninek. A tanító néni beültette Roli mellé, mert már csak ott volt hely.

Mindnyájan őt néztük. Néztük az új fiút.

A tanító néni összeütötte tenyerét:

— Figyelem, folytatjuk!

Folytattuk az órát. Folytatta az új fiú is, kitette maga elé a füzetet, és folytatta. Írta, amit a tanító néni diktált.

A szünetben is egyfolytában csak írt. Körülálltuk, és néztük.

— Mit írsz?
Nem válaszolt.
— Gyűjtöd az autós képeket?
Intett a fejével, hogy igen, de nem nézett fel.
— Mit gyűjtesz még?
Hallgatott.
— Hány éves vagy?
Hallgatott és csak írt.
— Nem tudod, hány éves vagy?
Gyorsan írt nagyon. Nem is rendes betűk voltak azok, csak firkálás.
De nagyon komolyan csinálta.
— Hogy hívnak?
Ráborult a füzetre, már csak a feje búbját lehetett látni.
— Nem tudod, hogy hívnak?
— Józsika.
Ez volt az első szava. De azért írt tovább. Lapozott egyet, és csak írt.
A haja egészen rövidre volt nyírva és kék pulóver volt rajta. A cipője pedig pont olyan volt, mint a Sós Tibié.
Otthon mindent elmondtam a mamának.
— Szegény — mondta a mama. — Nagyon szokatlan lehet neki most ott. Honnan jött?
— Nem tudom.
— Biztos faluról. Biztos valami kis falusi riadt verébke lehet.
— Lehet. De semmit se mond, csak mindig ír.
— Ti meg csak bámuljátok, mint egy majmot.
— Nem bámuljuk. Roli megkérdezte tőle, hogy gyűjti-e az autós képeket. Nem válaszolt, csak intett a fejével, hogy gyűjti. A haja egészen rövidre van lenyírva. Mindenütt.
Józsika másnap is csak írt. Blazsenka néni bejött, és mindannyiunkat kizavart az udvarba. Józsikát is.
Kíváncsi voltam, folytatja-e az udvaron az írást. Nem folytatta, csak odaállt a fal mellé. Úgy állt meg ott a fal mellett, mintha valaki ráparancsolt volna, hogy onnan el ne mozduljon.
— Gyere játszani.
Meg se moccant.
— Tudsz játszani?
Intett a fejével, hogy igen.
— Akkor gyere játszani.
Csak állt, és bámult maga elé.
Körülálltuk, és bámultuk, mint egy majmot.
— Nem tudsz játszani.
— De tudok — mondta.
— Ha tudsz, gyere.
Nem mozdult.
— Mennyi kilenc meg három?
Hallgatott.
— Mennyi öt meg kettő?
Megint csak hallgatott.
— Nem tudod mennyi öt meg kettő?
— De tudom — mondta.
— Mondd meg, ha tudod.

Nem mondta meg.

— Mennyi kettő meg kettő?

— Mennyi tíz meg tíz?

— Mennyi egymillió meg egymillió?

— Az hét — mondta. — Öt meg kettő az hét.

— Mama, a Józsika még számolni se tud — mondtam otthon.

— Ki az a Józsika?

— Tudod, az az új fiú.

— Már feleltette a tanító néni?

— Megkérdeztük tőle, hogy mennyi tizenhárom meg kilenc és nem tudta.

— Csak gyötritek szegényt.

— Nem gyötörjük. Szépen hívjuk játszani, de ő nem akar. Semmit se akar.

— Majd akar — mondta a mama. — Neki ott még minden idegen. Megmondta már honnan jött?

— Nem mondta meg. Nem beszél. Fölszólította a tanító néni, akkor is csak hallgatott. Állt, és csak hallgatott. Pedig tudod, milyen könnyűt kérdezett tőle a tanító néni? Azt kérdezte tőle, hogy most milyen évszak van. Mindnyájan felnyújtottuk a kezünket, ő meg csak állt és hallgatott. Akkor Roli megsúgta neki, hogy tél. De ő még akkor se szólalt meg. És akkor a tanító néni szépen rászólt, hogy ne durcáskodjál, Józsika, mert azzal semmire se megyünk.

— Ti pedig élvezitek.

— A szünetben megmondtuk neki, jobb lesz, ha nem durcáskodik. Az Árpi belerúgott.

A mama sóhajtott és azt mondta:

— Arra már megvagytok... a gonoszagra.

Én nem bántottam Józsikát, csak egyszer megszagoltam. De még a hajának sincs szaga. A füle tiszta, a körme is tiszta és az egész Józsikának olyan tisztaság szaga van, mint a nagymama vászontörölközőjének. Csak tisztaságszaga van, semmi más.

Józsika otthonban lakik, onnan jár iskolába. Mert a szülei elhagyták. Ezt a tanító néni mondta, és egyest ír be annak, aki még egyszer bántani meri Józsikát.

— Mi van az új fiúval? — kérdezte a mama, amikor hazaértem az iskolából.

— Semmi. Nincs neki semmi szaga.

— Tán eltűnt?

— Nem tűnt el, mindennap jár az iskolába, de nincs neki szaga.

— Miket beszélsz már megint. Kellene, hogy szaga legyen? — nézett rám a mama.

— Igen. Roli hajának is jó szaga van, Tibi hajának is és mindenkinek, amikor birkózunk. Józsika hajának nincsen szaga. Mert az otthonban nem szagos szappannal mosakodnak.

— Csak honnan szeditek ezeket az örülségeket?! — meresztette rám szemét a mama. — Neked egy gomb már megint hiányzik a kabátodról. Nem győzlek gombokkal. Eszed a gombokat?

Elnevettem magam. Nem eszem, csak biztos már megint leszakadt. Egy gomb olyan könnyen leszakad.

— Az otthonban cseréppel síkálják a gyerekeket — mondtam.

A mama megrázta a fejét, aztán rám parancsolt:

— Átöltözni! — mondta. — Egykettő. Még mindig így állsz?

Egykettő kibújtam a nehéz iskolatászkából.

MI VAN A TAKARÉKPERSELYBEN?

— Igen. Akinek van alaptőkéje, könnyebben boldogul az életben.

— De mi az az alaptőke?

— Egy tekintélyes pénzösszeg.

— És neked, apa, már van olyan?

Egy aranyszínű takarékperselyt hozott nekem apa.

— Ezután ebbe rakod a megtakarított pénzedet — mondta ünnepélyesen. — Ha valakitől kapsz, itt bedobod.

— És hol veszem ki?

— Majd bevisszük a bankba. Ha megtelik pénzzel, bevisszük, ott ki-nyitják, kiöntik belőle a pénzt egy nagy tepsibe, megszámloljuk, sorba rakjuk, és betesszük a bankba. Mire megnősz, lesz alaptőkéd.

— Alaptőkém?

— Nincs, de neked, látod, lehet. Mert amit most összegyűjtesz, az mind a tiéd lesz. És azt veszel majd rajta, amit akarsz.

— Görkorcsolyát!

Apa mosolygott.

— Összegyűlhet ott még repülőgéprevaló is.

— Azt veszek! Kis repülőgépet.

— Ha szorgalmasan gyűjtögeted a pénzt, nagyot is vehetsz, igazit.

— Igazit? — néztem apára. — Olyan, ami fölszáll a levegőbe?

— Olyat.

Nagyot ugrottam. A takarékperselyben megcsörrent valami.

— Én dobtam bele az első ötöst — magyarázta apa. — A többit már neked kell összegyűjteni. És ha valakitől kapsz, ne az legyen az első, mint eddig, hogy szaladsz a boltba, hanem majd ide beledobod. Mert csak így lesz meg a repülőgéprevaló.

Apa fürkészte az arcomat, és megkérdezte:

— Örölsz neki?

— Örülök — mondtam. Egy kisautónak még jobban megörültem volna, de abba nem lehet beleülni, a repülőbe majd bele lehet, és fjú, föltre-pülünk!

Örült a mama is, a takarékperselyt pedig szépen föltettük a tévé te-tejére.

Ott lepte a por.

A mama azt mondta:

— Ezt a spórkasszát itt csak a por lepi. Nem nagyon akar belepoty-tyanni a dinár.

— A gazdája biztos jobban szereti a rágógumit — jegyezte meg apa.

Úgy tettem, mintha nem hallottam volna semmit.

Eljött hozzánk a nagymama, kaptam tőle tíz dinárt. Sajnos, papírpénz volt, így kénytelen voltam elkölteni.

Apa megtudta, és azt mondta:

— Ne gondold, hogy ez a spórkassza a papírpénzt nem nyeli el. El-

nyel az mindent, még mennyire, hogy elnyel, csak meg kell kínálni vele.

Hallgattam. Fölpillantottam a takarékperselyre, és hallgattam. Most is ott porosodott a tévé tetején, mindig ott porosodik, pedig a mama mindennap letöröli róla a port. Olyankor mindig meg is rázza a mama, és csak a fejét csóválja.

— Rakja bele a gyerek? — kérdezi néha apa a mamától.

— Képzelheted — mondja a mama.

— Rá kell vezetni. Rá kell szoktatni.

Várom, hogy mikor szokok rá. Nem akarok rászokni, mert még úgy maradok. „Te örökké maskaráskodsz — pöröl a mama. — Meglátod rá szoksz, és úgy maradsz.”

A vendégeket a mama meg apa rászoktatta, hogy a pénzt ne nekem adják, hanem dobják bele a takarékperselybe, mert az úgys az enyém.

Már mindegyik tudja, mit kell csinálni. Odaállnak a tévé mellé, és amikor mindenki odanéz, beleejtenek egy pénzt a spórkasszába.

— Ez a kisiúé — mondják elégedetten.

És nekem meg kell köszönnöm.

— Köszönöm szépen! Köszönöm szépen! Köszönöm szépen!

Sok-sok köszönöm szépen után apával bevisszük a takarékperselyt a bankba, ott kinyitják, kiöntik belőle a pénzt egy tepsibe, apa megszámolja, sorba rakjuk és odaadjuk a bankos néninek. A bankos néni rám mosolyog, a könyvecskét pedig, amibe beírják a pénzt, apa zsebre vágja.

Otthon a mamával mindig megnézik, hogy mit írtak be a könyvecskébe, utána pedig a könyvecskét bezárják a szekrénybe.

— Ez a tiéd — mondják. — Ezt tőled senki el nem veheti.

Az aranyszínű takarékpersely visszakerül a tévé tetejére, és nyeldesi a pénzt, ha adnak neki.

Én sohase adok neki.

A mama leküld a boltba, hozzak neki, amit kell, hozok, az aprót leteszem az asztalra. A mama fölveszi onnan, és azt mondja:

— Gyere, ezt bedobjuk a spórkasszába!

— Csak dobd bele, mama — mondom neki —, én megyek le játszani.

Apa és mama néha előveszik a szekrényből a bankkönyvecskét, bol-dogan összedugják föltötte a fejüket, és ilyeneket mondanak:

— Ha egy év alatt ennyi, akkor tíz év alatt mennyi?

Én is számolok. Ha tíz év alatt ennyi, akkor száz év alatt mennyi? És ha száz év alatt ennyi, akkor ezer millió év alatt mennyi? Na, ki tudja, mennyi?

— Holnap lesz a születésnapod — mondta a mama. — Vegyünk valamit, vagy annak az árát tegyük be inkább a spórkasszába?

— Ahogy akarod, mama.

— Te hogy akarod?

— Úgy, ahogy te, mama.

És ha ezer millió év alatt ennyi, akkor százezer millió év alatt mennyi?

— Ez a kisiúé!

Csörren az aranyszínű takarékpersely a tévé tetején. Ezer százmillió. Mind az enyém.

tűzeső volt ha-luongban

XUAN VU

Washingtoni idő szerint 1964. augusztus 4-e, éjjel 11 óra volt, amikor Johnson a Fehér Házba kéretett párthíveinek zárt társaságában indultól fűtött hangon bejelentette, hogy bármennyire is sajnálja hazáját és bármennyire is mélyen átérzi az Amerikára zúdult tragédiát, de az egybegyűlt urak tudomására kell hoznia, hogy az amerikai légierőt el-lenséges területek elleni támadásra volt kénytelen küldeni.

Ugyanebben az órában, amikor Hanoiban 1964. augusztus 5-ének déli 11 óra 30 percét írták, az amerikai gépek átlépték a Vietnami Demokratikus Köztársaság csendes-óceáni légiterének határvonalát, és félelmes sebességgel száguldottak a partok irányába.

A Vietnam északi partjainál épült Hon-Gai kikötőváros Bát-Hán nevet viselő parti negyedében délután fél háromkor összeverődtek az emberek, és a csendesedőnek tűnő légitámadásról beszéltek.

— Miért támadtak meg minket az amerikaiak? — kérdezte valaki, de a tömegben sokszor hallatszott hasonló kérdés. A találgatásokat azonban döbbenetet hozó mondat akasztotta meg:

— Gyerünk! Nézzük meg az amerikaiakat!

Ugyan már; a tömeg nevetett, de hiába kérdezték egymástól, hogy hol láthatók itt az amerikaiak, mégiscsak elindultak a part irányába, ahol szorongva taposták egymást, és az elől állók válla fölé nyújtogatták nyakukat; kiáltozás támadt, a tömeg ettől szorosabbra zárkozott, majd amikor a megforduló tengeri szél rájuk fújta a légvédelmi ütegek csípős füstjét, morogni kezdtek, de nem oszlottak szét.

Az óváros régi házaiból különös alakok tűntek elő, mintha Vietnam hosszú történelmének oly bőven termelt katonatemetői küldték volna őket: emberek jöttek, akik rozsdás hegyű, molyrágta tolldiszes lándzsákat és dárdákat cipeltek, azután fényét veszített sokágú alabárdot és megfeketedett, dohányvágáson csorbult kardot. Élükön egy szénporos, izzadt arcú férfi közeledett, és kezében csákányt szorongatott. Igaz, ő nem az óvárosból jött, hanem ellenkező irányból, a bánya felől, de az

óvárosiak a nyomába szegődtek. A férfi idősnek látszott, de a bányászok mind ilyenforma emberek; amikor meghallotta, hogy a parti sokaság az amerikaiakról beszél, könnyedén felkapaszkodott egy sárga törzsű fára, tenyerét a szeméhez emelte, és önkéntelenül a Bái-Tho hegyek feletti égboltot kémlelte. Az égbolt üres volt. Ekkor észrevette, hogy a tömegből néhányan rajta nevetnek, és odakiáltotta egyiküknek:

— Könnyen nevelsz, fiú! Lenne olyan szemed, mint nekem, akkor te sem nevetnél!... Miért?... Te talán látsz valamit?

A megszólított fiatalember ingerkedve válaszolt:

— Csak keresse, papa, őket az égbolton! Szorgalmasan! Mi addig meg-nézzük azt, aki a földön van!

A bányász kimeresztette a szemét, majd lemászott a fáról, és olyas-félét dörmögött, hogy vele ne komolytalankodjanak, mert ő mindjárt megmutatja, ő ért hozzá, ő tudja, hogy ha légítámadás van, akkor nem lehetnek a földön. A fiatalember a szemébe nevetett, bár tisztességesebb hangon válaszolt, de némi kioktató hangnemmel mondta, hogy az úgy történt, hogy találatot kapott az egyik gép, a pilóta meg ejtőernyővel kiugrott; a bányászt bosszantotta, hogy a fiú elfogadható magyarázatot mondott, megkérdezte, hogy akkor hol van a pilóta, de amikor azt válaszolták neki, hogy erre hozzák, akkor kíváncsisága elfeledtette vele a fiatalembert, és a jelzett irányba fordult.

A pilóta valóban ott jött a kísérők között; riadtan méregette a zsi-bongó tömeget, mely közeledtükre mindenhol elhallgatott, és utat nyitott, közben vágyakozó pillantásokat küldött a városon túl magasodó hegyek irányába, amelyek mögött társai továbbrepülhettek. Egyik lába megsérült, ezt bicegve húzta minden lépéskor, arcán zúzóadás látszott: a szik-lás part nyomai. Valamit mondott, de a kísérők nem tudtak angolul, és tanácstalanul néztek egymásra, erre zsebébe nyúlt, és egy ezüstös pénz-darabot vett elő. A tömeg közelebb húzódtott, és kíváncsian találgatta, hogy mit akarhat. Valaki azt mondotta, hátha éhes, és mert másra nem gondolhattak, mindannyian egyetértettek vele. Rákiabáltak egy kis-lányra, aki beszaladt egy közeli házba, majd kendőbe bugyolált tész-tával jött vissza. Lehet, hogy az amerikai nem is volt éhes, de elfogadta a tésztát, és kezet nyújtott a kislánynak.

Olyan egyszerű volt mindez, és olyan természetes. Abban a pillanat-ban a bámészkodók közül senkinek az agyában sem fordulhatott meg, hogy ez az ember az imént még felettük repült a gépével és az ő bom-bái ölték meg azokat, akik idelent meghaltak; és bizonyára érdekes lenne megtudni, hogy abban a pillanatban az amerikai gondolt-e arra, hogy nem előbb, jóval előbb kellett volna kezet fognia az itteni embe-rekkel?

Később előkerültek az újságírók is, ők tudtak angolul, és lejegyezték a pilóta első szavait:

— Az önök légvédelmének találatok okozták gépem pusztulását — mondotta a cikkekből közismertté vált mondatait. — A gép berende-zései használhatatlanná váltak, és zuhanni kezdett. Nem tehettem mást, mint katapultáltam magam...

A Ha-Luong-tengeröböl környékén lévő valamennyi város és falu lakója egyöntetűen azt mondja, hogy 1964. augusztus 5-ének dele a legszébb nyári dél volt, melyet életükben megérhettek, és evvel gonosz tréfát űzött az időjárás. A víz csendes volt és mozdulatlan, még zöldőbb és még kékebb volt, mint máskor, és csodálatos báránnyelűk telepedtek a nyújtózó hegycsúcsok köré. Meleg volt, és a halászhajók behúzódtak az árnyékokat adó sziklazátványok mögé, a halászok lustálkodva lézengtek a fedélzeten, teát főztek, vagy a szigonyra ejtett halakból piszmogták ki a beakadt szigonyhegyeket.

A Ha-Luong-öböl vidékén mindenkit elálmósított vagy a részegek módján megszádított a mereven mozdulatlan víz és a napsütés látvány.

És közben már dolgozott egy gépezet: a Vietnami Néphadsereg modern gépezete; igaz, csak éppen hogy elindult, de már dolgozott. Az „A/2” jelzésű ellenőrzési pont rádióközpontjában az ügyeletes tiszt fülhallgatójában megszólalt az egyik lokátorállomás hangja, és jelentette, hogy ilyen és ilyen koordináták alatt repülőgép-kötélék közeledik a vietnami légítér felé és a kötélek nyolc gépből áll; alig néhány másodperc múlva jelentkezett a következő lokátorállomás, és jelezte, hogy ilyen meg ilyen koordináták alatt a nyolctagú kötélek berepült a parthoz közel eső szektorba; a következő másodpercben érkező jelentés kiárta, hogy eltévedt repülőkről lenne szó: a gépek nyílegyenesen a part felé jönnek, és harci alakzatban vannak. A gépezet következő fokozatra váltott, az ügyeletes tiszt gégemikrofonjába kapcsolta a légvédelmi központot, bemondta a gépek közeledési irányát, és meghatározta a zónát, melyben már tüzet kell nyitni rájuk.

A légvédelmi központ már közvetlenül a partvédelem ütegparancsnokaihoz kapcsolta az utasítást, és ahogy a tűzparancs szétszaladt a telefonvonalakon vagy a katonai rádiók hullámhosszain, a modern hadigépezet már majdnem teljes sebességgel dolgozott, és csak az utolsó fokozat volt hátra.

Az ütegparancsnokok harci készségbe helyezték a lövegeket, és talán másodperc sem telt el, mire hallani lehetett a közeledő gépek süvítő hangját, majd vezényszavakat kiabáltak, a csövek a gépek irányába fordultak, majd mint égre nyúló mutatóujjak követték mozgásukat. Azután elkezdődött a dübörgés, és a modern háborús gépezet működése teljessé vált: a légvédelmi tüzérek lőtték a gépeket, ugyanakkor hallozták, amint a gépekről kilőtt rakéták közelben, távolban becsapódnak és ezek a becsapódások szívükbe markoltak. A tüzérek lövedékei a levegőben robbantak, és a robbanások nyomán született füstvirágok egyre sűrűbben borították be az eget; a repülőkről kilőtt rakéták azután az ütegek ellen fordultak, becsapódásaik füstje elfogta a figyelők kilátását, és nehezen vették észre, hogy az égen villogó gépek közül az egyik mögött vékony fekete csík jelenik meg, majd ezt a csíkot végighúzza az égen, közben a csík vastagodik, és közeledik a tengerhez, de mielőtt elérte volna a vizet, már a zuhanó gépből kicsapó lángok húzták ezt a füstcsíkot.

Valahol a gép mögött fekete tárgy kalimpált a levegőben, mely fölött kis fehér foltocska jelent meg, és olybá tűnt, mintha apró felhőcske született volna, mely nem kedveli a hegycsúcsok magasságát, mint társai, hanem hulló falevélhez hasonlóan himbálózik alá a mélybe. A figyelők

jelentését tizennégy óra és harminc percre jegyezték, ötven perccel később, mint ahogy a háborús gépezet megindult.

Lelőtt ellenséges gép a háborús gépezet működésének első ötven percében, ez szép eredmény, tűzéreink érdeme, hadseregünk háborús gépezetének érdeme, de Vietnamban nemcsak ez a gépezet harcolt. Soha többé nem fogom elfelejteni azokat a furcsa óvárosiakat, akik feltúrták lomtáiraikat, és utcára hurcolták a kacatokat: kardokat, szigonyokat, melyekkel tán nagyapáik, ükapáik hadakozhattak egykoron. Mert csoda történt ebben a háborúban: újra fegyverré változtak a kacatok, és a megbecsült vagy feleslegesnek ítélt emlék, az öreg kard, melyet nem egy háztartásban konyhaeszközzé degradáltak a háziasszonyok, újra fegyverré változott, újra úgy, mint régen.

Így történt ez már a háború első ötven percében is, így történt, amikor a lelőtt pilótát elfogták.

A pilóta ejtőernyőjével leereszkedett a vízre, de nem süllyedt el, mert felfújható mellénye fenntartotta. Körülnézett, és a sziklazátonyokat méregette: vajon elúszhat-e odáig, és ha igen, megbújhat-e rajtuk? Azonban nem volt szerencséje, az egyik halászhajó túlságosan közel volt hozzá, meglátták a fedélzetéről. Újabb szellő szaladt végig a vízen, és megmozdította a hajó vitorláit; ettől balsejtelem támadt az amerikaiban, és balsejtelve azonnal beigazolódott, önkéntes milicisták jelentek meg a hajó orrában, megtámasztott könyökkel rászegezték puskájukat, majd mögöttük megjelent egy öreg halász, és övéből kihúzta kardját. A kard pengéje fakó volt, csak friss, konyhakésekre jellemző durva fenés nyomai villogtak rajta.

A hajó végében a halász fia ült, ő tartotta a kormányrudat és ölében egy szalaggal díszített, háromágú szigonyt fektetett keresztbe: a vietnami parasztháborúkhöz csatlakozó halászok és matrózok eme hagyományos fegyverét. A szellő hol végigszaladt a vízen, hol eltűnt, a hajó csak lassan manőverezhetett arra a helyre, ahol az amerikai libegett, de a milicisták már messziről kiabáltak feléje, feltehetően azt, hogy adja meg magát; ennek a felszólításnak azután szemmel láthatóan engedelmeskedett. Mit is tehetett volna? Ússzon hazáig Kaliforniába? Vagy bukjon le a víz alá? Ugyan! Egyik lehetőség nevetségesebb, mint a másik, a pilóta nem is latolgatta őket.

Végre melléje ért a vitorlás, és a milicisták puskái nekiütődtek a hátához. Mielőtt azonban kihúzták volna, az egyik milicista észrevette, hogy a pilóta néhány felszerelése ott úszik a közelben; fontosnak vélhette a parafára szerelt katonai holmit, csáklját kért a halásztól, és társával ezek kiemelésébe fogott; a pilóta a halászra maradt.

Az öreg meglóbálta a kardját, és intett a pilótának, hogy másszon fel a hajóra, a halász fia azonban látta, hogy ezt úgysem tudja megtenni, előreszaladt a hajó orrába, kihajolt, és jó erősen megmarkolva az egyenruha egyik szíját, nagy nehezen besegítette a hajóba. Az amerikaiit leültették, az egyik milicista meg szólt a halásznak, hogy kötözze meg a kezeit; erre az öreg visszadugta a kardját.

Nem, több szerep nem jutott az öreg fegyvernek, hisz nem is juthatott. Az öreg fegyver annyit tett, hogy megvillant a pilótát elfogó halász kezében; de volt valami jelképes ebben a villanásnyi szerepben, jelképes, mert fénye úgy villant, mint a régi vietnami, történelmi háborúk emléke ebben a maiban.

Még meg sem köthette a pilóta kezét, amikor egyre közelebből berregtek a parti őrség motoros naszádjai, a motorosok valóságos gyülekezőt tartottak a vitorlás körül, úgy látszik, a parancsnokok nem győzhették le kíváncsiságukat. Ezen utóbbi feltételezést látszik igazolni, hogy a naszádokon szolgáló tisztek és matrózok fittyet hányva a harci helyzetnek, valamennyien hajóik orrán tolongtak, és már messziről kiabáltak:

— Mutassátok az amerikaiakat!

Néhány motoros tiszteletkört írt le a vitorlás körül, hogy fedélzetéről jobban láthassák a pilótát, azután megunták, és a közelben becsapódott repülőgép roncsaihoz mentek, mert a gép kormányfelülete kiállt a vízből. A roncs környékén alkatrészek úszkáltak, és mert a roncs belsejében még a víz alatt is éghetett valami, sűrű gőzfelhő tört fel a mélyből. Színes foltokban benzin úszott az apró hullámokon, és a kiálló roncsdarabon számtalan pernyés szélű lyuk tátongott, mintegy kiegészítve az Egyesült Államok felségjelére festett amúgy is sok fehér csillogott.

Az egyik naszád parancsnoka szócsövet emelt, és rákiabált a bámszódókkal teli többi hajóra:

— Figyelem! Megfigyelőink jelentése szerint még egy gép esett a tengerbe, helyét még nem derítettük fel! Pilótája akár a hátunk mögötti sziklazátonyon is megbújhat, a gyülekezés nem biztonságos! Oszlojanak szét, és folytassák a keresést!

A matrózok fejüket csóválták, a tisztek parancsokat osztogattak, és a fedélzetek lassan kiürültek, majd erősebben berregtek a motorok, és a hajók elszéledtek a tengerből zátonyai között. Az egyik hajó fedélzetére vette az amerikaiakat, aki bediktálta nevét a vietnami tengerésztisztnak; Alvaresnek hívták és igen lehangolt volt, és halálsápadt arccal meredt a turisták által olyannyira csodált Ha-Luong-öböl vidékére. Csak akkor mozdult meg, amikor a naszád befutott Hon-Gai kikötőjébe, és észrevette, hogy a parton újságírók, fotóriporterek és filmesek tolongnak, és megértette, hogy ez a lármás csoport rá vár.

Ahogy partra lépett, leszegte a fejét, így sisakja eltakarta arcát; a fényképezések egymást taposták, hogy leguggolva lefényképezhessék az arcát, de nem sikerült nekik. Az egyik tengerész észrevette, hogy az amerikai biceg, eléje állt, és vitatkozni kezdett az újságírókkal, hogy elég legyen, hagyják békén a foglyot; az újságírók morogtak, de ha vonakodva is, odébbálltak. Később persze ismét előkerültek.

Kár, hogy az újságírók lármája miatt senkinek nem jutott eszébe másmilyen indokkal biztatni a pilótát, hogy emelje fel a fejét. Meg kellett volna kérni: nézze meg, errefelé is ugyanúgy süt a nap, mint házában, és mégis bombákat dobott ide, nézze meg az általa felszakított vasúti síneket, lássa a tengerbe dobott bombáktól dőglött halak tömegét, melyek tetemei sűrűn fehérlenek a part mentén; a hal az itteni emberek eledele; de nézze meg azt az asszonyt is, akit már nem bánt többé az éhség: a vietnami háború első polgári halottját, azt a munkásnőt, akit egy komp fedélzetén sebzett halálra egy szilánk, és akinek holttestét épp akkor emelték ki a vízből, nem messze, a kikötő egyik mólójánál. Négy árva maradt utána.

Négy árva. Igen, a háború első napján a Hon-Gai bányavállalat napközi otthonában törték a fejüket, hogyan mondják meg a gyerekeknek,

hogy édesanyjuk meghalt, és ez szívfacsaró volt; igaz szívfacsaró az is, hogy az óceán túlsó partján, Amerikában szintén kézbesítettek evvel a dátummal halotti értesítést, de mit tehattunk? Vajon mi mentünk bombázni Amerikába, vagy ők jöttek minket bombázni? Mi nem tehattunk mást, mint védjük hazánkat, de ők mást is tehettek volna! És ez nagy különbség!

•

E. Alvares hadnagyot a Bát-Hán kikötőnegyeden keresztül a tenger felé ömlő Bach-Dang folyó partjára vitték, majd kompra tették, és a Kissárkány nevet viselő kerület parancsnokságára kísérték. Nem sokkal azután, hogy sántikáló alakja eltűnt a sikátorok mélyén, a Ha-Luong-tengerből sziklái között egy óriási hajó felszedte horgonyát. A hajó idegen szállítógőzös volt, és talán tíz perccel a támadás megkezdése előtt futhatott ki a bányavállalat saját dokkjából, ahol szemet rakodott mostanáig, de amikor megjelentek a támadó gépek, nem kockáztatta, hogy kifusson a nyílt tengerre is, hanem behúzódott az emeletmagas sziklaszirtek közé.

A külföldi kapitány és a vietnami révkalauz fennmaradt a parancsnoki hídon, és onnan szemlélte a légi csatát; szótlanként voltak, amíg a bombázás és lövöldözés tartott, legfeljebb hűmmögtek vagy sóhajtoztak. Amikor a bombázás abbamaradt és néma csend borult az öbölre, a kapitány megszorította a révkalauz vállát, azután bátorítóan hátba csapta.

A révkalauz arca komor maradt, és szorongva nézte végig a Ha-Luong-öböl vidékét. Olyasfélét gondolhatott, mint azok a régi kívándorlók, akik utoljára látták e tájat, és abban a pillanatban értették meg, mennyire csodálatos, mennyire csodaszép itt minden.

És mennyi varázslattal teli ez a föld: mintha boszorkányos erő eleven örökké változtatta volna a tengerből kiálló sziklazátonyokat, akik élnek és gondolkodnak. Ezek a sziklából született eleven örök kiengedték a távozó hajót, és utat nyitottak minden jó szándékú érkezőnek, de ellenálltak az amerikai gépeknek, védték, óvták lövéseik elől a halászhajókat és a parti településeket; és ha kellett, meghaltak a hazáért. Igen, Ha-Luong megelevenedett szikla-örei már a háború első napján ugyanúgy megtanultak meghalni, mint hazánk hús-vér harcosai. A révkalauz is akkor fedezte fel ezt, amikor az idegen kapitány többször felemelte messzelátóját, hogy számba vegye a hajó útjába eső zátonyokat, és térképén bekarikázza azokat, melyek mellett már elhaladtak; és valami nem sikerült ebben a számolásban. Nem először járt itt ez a kapitány, jól ismerte a kikötő körülményeit, ezért nem titkolt csodálkozással mutatott térképén néhány be nem karikázott zátony helyére:

— Eltévedtünk, kalauz? Nézze, nem egyezik az útvonal és a térkép!

A révkalauz tudta, hogy jó helyen hajóznak, megjegyezte magának a hiányzó sziklák számát, de gyengének érezte magát ahhoz, hogy a külföldi tengerészek előtt javítsa ki saját térképét. Nem akart magyarázkodni a meghalt sziklákról, a szomorú varázslatról, hogy lám, az életelen kövek azért elevenedtek meg, hogy meghalhassanak Vietnámért, mert ugye csak az halhat meg igazán, ami eleven, aminek élete van.

Talán meg sem értenék ezt a távoli hajósok, talán zavaros beszédnek velnék, ha elmondaná azt, amit e zátonyokról érez. Inkább megvonta a vállát, és megjegyezte, hogy lehet, nem vette észre, amikor elhajóztak mellettük; azután másra terelte a szót, és rábeszélte a külföldi kapitányt, hogy nézze inkább a gyöngyhalászokat, akik különös munkába fogtak. A vizen úszó benzinfoltokat keresték, mert azok közelében gyanították a lezuhant és elsüllyedt ellenséges gépek roncsait.

A kapitány tréfára fogta:

— Kalauz! Akkor itt új zátonyok vannak, melyeket ki kell kerül-nünk!

A kalauz bölintott, de nem volt kedve nevetni: ezek az új zátonyok nem oszlatták el előbbi meghatottságát, melyet a meghalt kősziklák miatt érzett. Visszasírta azokat, és lemondott volna ezekről. Nem tudott másra gondolni, mint arra, hogy varázslat történt, amikor meghaltak a hazai zátonyok; délután az óvárosban feltámadt a vietnami múlt, maga az egész vietnami történelem, azután különös segíteni akarás érzése szállt meg vadidegen embereket, hogy támogassák a mai halottak életben maradt hozzátartozóit; mindez varázslat volt, csoda volt, melyet csak betetőzött, hogy meghaltak Vietnámért a hazai sziklazátonyok is.

Erre gondolt, amikor a hajó egy kisebb sziget mellett húzott el, a sziget falán mohától és futónövényektől belepett kőtábla látszott. Mind a ketten ránéztek, és eszükbe jutott az ismert felirat, melyet tíz éve vésetett oda Custer amerikai tengernagy annak az emlékére, hogy a vietnami francia hadsereg megsegítésére ide érkezett az amerikai hadiflotta, és a szöveg azt bizonygatta, hogy nem ellenséges érülettel jöttek.

— Lám, mit írtak ide — mondotta a kapitány —, azután itt ez a mai nap...

Pár szót váltottak az amerikaiakról, példálóztak a Szabadság-szoborról is, hogy lám, itt a Ha-Luong-öbölben evvel a felirattal vésték rá az első könnycseppet; a révkalauz arra gondolt, hogy minden elpusztított szikla is újabb és újabb könnycseppet faragott a nagy szoborra, de azután igazat adott a kapitánynak, amikor azt mondotta, hogy a szobor arcán az igazi könnyeket az értelmetlenül kioltott emberéletek emléke üti. Igazat adott neki, és reményét fejezte ki, hogy egyszer majd lemossák onnan azokat a könnycseppeket.

A hajó kiért a révkalauz zónájából, és amikor feltűnt a parti őrség naszádjá, hogy visszavigye a partra, kezét fogtak egymással. Kézfogásuk nevetségesnek látszott, hisz a kapitány hórihorgas szőke európai volt, a révkalauz meg alacsony, mint általában a mi fajtánk, de búcsújuk mosolya egyformán bizakodó volt, és ez feledtette termeteik mulatságos különbségét. Bizakodóan nevettek, hát hogy is ne, hisz tűzesőt éltek át a gyönyörű Ha-Luong-öbölben, és az öböl vidéke megmutatta varázslatos hatalmát, mellyel ellenállt a tűzesőnek, mellyel az óvárosiak képében feltámasztotta Vietnam régi hősi halottait, és mellyel az utánuk jövők képében újra és újra fel fog támasztani mindenkit, aki életét adja ezért a földért.

*A novella kínai változatából fordította
Herzum Péter*

Indokínában most ért véget egy háború, és a beköszöntő béke remélhetően elcsendesíti a csatatereket, de bizonyára elcsendesíti a világ különböző városainak tüntetésektől hangos utcáit is. Vietnam neve kissé jelszóvá zsugorodott a különböző megmozdulások zászlain, és mintha elfeledkeztek volna az eleven emberekkel teli országról, és mintha elfeledkeztek volna magáról a vietnami emberről. A Vietnamból érkezett haditudósítások várhatóan eltűnnek az újságok lapjairól, és helyet adnak a fordítóknak, akik a vietnami alkotásokból megszólaló vietnami vox humana-ból az aktuális igényű írásokon túlmutató egyetemeset kísérlik meg elhozni és átültetni saját nyelvterületük talajába.

Nekünk, európaiaknak csupán újsághír volt az az 1964-es incidens, ott a Ha-Luong-öbölben (melynek szép nevét oly gyakran fordítják, és a Leszálló Sárkány öblének nevezik), és az ezt követő háború ok és indok a különböző kommentárok írására, de a vietnami írónak átélt esemény, mely telve van az eseményben vele együtt részt vett emberek rezdüléseinek, kitéréseinek emlékével. *Xuan Vu* novellája erről a Ha-Luong öbölben történt napról szól, és ezért szeretném bemutatni.

A mű eredeti címe: *Bao lua o Ha-Luong*. Fordításom alapjául az a kínai nyelvű változata szolgált, mely Hanoi-ban, a Vietnami Idegennyelvű Könyvkiadó gondozásában látott napvilágot a „Hiányzik az irányzó tűzer” — *Mei-jou pien-hao-ti pao-sou* című novelláskötetben. A kínai szövegváltozat fordítójának nevét nem tüntetik fel, így következtethetünk arra is, hogy maga a szerző volt egyszemélyben a fordító is, ami nem ritka jelenség Vietnam irodalmi életében; feltüntetjük viszont a novella születésének pontos dátumát, ami jelen esetben azért fontos, mert megtudjuk, hogy *Xuan Vu* még 1964 augusztusában írta, tehát abban a hónapban, amikor Ha-Luongra zúdult a háború kezdetét jelző tűzeső. Ez a gyorsaság bizonyos riporter magatartásról árulkodik, ami nem véletlen, mert *Xuan Vu* újságíróból vált íróvá, sőt, írói tevékenysége mellett jelenleg is folytatja eredeti hivatását, a háborúban haditudósító volt a *Van Nghe Quan Doi* („A Hadsereg Irodalma és Művészete”) című lapnál. Életrajzi adatait egyetlen irodalmi lexikonban sem találtam meg, de egy önéletrajzi írásából a negyedik „íkszt” járó férfire tudok következtetni. Első tudósításait a franciák elleni háború idején írta, a rövid béke éveiben jelentek meg első kisregényei és ifjúsági elbeszélései, majd az 1964-től újra kezdődő háború visszaszolgáltatta a haditudósításhoz, illetve a háborús háttérrel minden napjairól szóló novellák írásához.

Írásairól összefoglaló jelzőként azt mondhatom, hogy: lírai riportázs valamennyi.

A lírai riportázs jelzője lehet, hogy *Xuan Vu* sajátja, de a zsurnalisztikai törekvés jelenléte már az egész mai vietnami irodalom jellemzője; sőt, bizonyos fokra jellemző törekvés Kína és Korea mai irodalmára is. A klasszikus orientálistikával foglalkozó irodalmárok elismerik ugyan e zsurnalisztikai jelenlét tényét, de idegenkednek tőle, és arra való hivatkozással, hogy merőben különbözik a hagyományos távol-keleti literátori világtól, mint attól idegen test hajtásait mellőzik, és nem fordítják. Nem osztom a véleményüket, igaz, nem vagyok orientálistikus, filmes vagyok, és szakterületem a kínai kultúrkör vonzással tartozó filmművészeti, valamint ezekhez kapcsolódó színházművészeti kérdések kutatása. Ha erről a területről közelítem meg a mai vietnami (valamint kínai és koreai) irodalmat, nem látom azt az állítólagosan idegen testet körülhatároló különbséget, mely közötté és a klasszikus kínai irodalom között lenne. Nem akarok okot adni azoknak, akik szakmai sovizmussal vádolnának, és nem bocsátkozom az utolsó két évtized kínai, koreai és vietnami filmtörténetének taglalásába, de tényként fogom fel, hogy ezekben az országokban a filmművészet igen erős hatással, sőt, befolyásoló

hatással volt az irodalomra. Mivel a kínai, koreai és vietnami filmművészet a népi színházművészetben mint éltető talajban gyökerezett, nem tartom helyén való dolognak, hogy ezen filmművészet hatására formálódó irodalmat elszakítottan vizsgáljuk a klasszikus kínai irodalmi gyökerektől.

Az említett országok kultúrtörténetét a második világháborút követő évekig súlyos teherként nyomta a borzalmas méretű írástudatlanság, mely a lakosság tetemes százalékát kizárta az írott szellemi termékek élvezéséből. Értelmezhető, hogy ebben a helyzetben különös súlyt kapott a rögtönzésekre hajlamos népi, paraszti vándor színjátszás (mint Kínában a *jang-ko* stílus, Vietnámban a *hat-tuong* és a *hat-cheo* stílus, mely műsorait aktuális utalásokkal teli betétekkel fűszerezte meg, így a hagyományos népi előadóművészet nyelvén tudósított a világban megérett dolgokról, de hagyományos formáit megtartva a kínai, koreai és vietnami parasztság testéből táplálkozó művészet maradt. E törekvéshez kapcsolódott a nagy partizánháborúk idején születő filmművészet is, mely először a hadi filmhíradók formájában jelentkezett, majd úgy tette első lépéseit a játékfilm felé, hogy a népi színjátszás vándorszínészével eredeti helyszínekben felvett jeleneteit az eredeti eseményekről szóló filmhíradó tudósításaival keverte. Ezekben az években biztató sikerrel jelent meg a népi előadóművészet és a film-zsurnalisztika ötvözetéből születő ázsiai filmművészeti stílus. A sikeres stílusötvözetek mindig nagyobb hatást gyakoroltak a környező művészeti világra, mint a homogén stílusok, így ezzel is indokolhatnám, hogy ezekben az országokban miért volt erős a filmművészetnek, illetve a tőle elválaszthatatlan népi színházművészetnek az irodalomra gyakorolt hatása, de e hatás erősségére sokkal konkrétabb magyarázatot ad az ázsiai országok filmográfiai irodalma, melyből megtudhatjuk, hogy az írók nagy része rendezőként, forgatókönyvíróként vagy művészeti tanácsadóként személyesen is rendszeresen részt vett a filmművészeti életben.

Ha az itt bemutatott Xuan Vu-novellát a filmművészeti hatás ismeretében fogom fel, világosan elkülöníthetők benne azok a részletek, melyek szinte a híradófilmesek látásmódjával rögzítik az első bombatámadás napjának eseményeit, és azok a lírai filmkommentárok, melyek a népi színjátszás előadásában gyakori magyarázatokat a filmfeldolgozások alkalmával kísérték. Song Ban neves vietnami színházkutató megállapítja, hogy a *hat-tuong* nevet viselő népi előadói stílus szövegkönyveiben a verses szöveget prózai betétek szakítják meg, melyek magyarázatot tartalmaznak a körülményekre és eseményekre vonatkozóan, ezeket a betéteket nevezték *hat-tuong*nak, és tőlük kapta nevét az egész színházi műfaj. A verses részek további két részre oszlanak: a *hat-bacna*, a heroikus hangulatú *északi dalra*, és a *hat-namra*, a mélabús hangulatú *déli dalra*. Ha nem is mondok többet ennél a Song Ban-hivatkozásnál, bizonyos vagyok benne, hogy a magyar olvasó is felismeri e novellában a híradófilm magyarázó *hat-tuong* elemeit és a filmköltészet heroikus *hat-bacját*, valamint a mélabús *hat-namját*.

csütörtök

REGÉNY

HORNYIK GYÖRGY

Május 1. és 2.

Tegnap kirúgtak a gyárból.

Vettem egy vastag kockás füzetet — a kockás füzetet szeretem, mindig abba írtam, már gimnazista koromban is abba másoltam a húszfiléreseket, mert a kockásba sok belefér —, szóval vettem egy vastag kockás füzetet, mert elhatároztam, hogy valami naplót vezetek, úgyis lesz elég időm.

A gyárban tegnap már csak úgy ünnepi tempóban dolgoztunk, lázasan mimeltük a munkát — ahogy a haverom, a Józsi mondja —, sört is hozatlunk az egyik inassal, ugrattuk egymást, söröztünk, egy kicsit gyalultunk, de engem rágott a fene belülről. Mondta is Józsi: — Tán beléd esett a szilokférög! (mert nagyon szereti a Göre Gábort, minden könyvét szinte fejből tudja). Ezen aztán jól röhögtek, pedig ki tudja, hanyadszor sütötte el. Én nem röhögtem.

Már februárban meghallottuk Danicától, a normázótól, vagyis jobban mondva Lajostól — mert vele van jóban, együtt járnak motoron kirándulni —, hogy elbocsátások lesznek, vagyis, ahogy ma divatosan mondják: megszüntetik a felesleges munkahelyeket. Akkor még nem sejtettem semmit — a melóm ellen sose volt kifogás, mindig pontosan érkeztem, a bélyegzőórát sose zárta le előttem a portás, sőt sokszor vasárnap is túlóráztam, ha valami sürgős megrendelés volt. Mondom, akkor még nem sejtettem semmit, de márciusban már bűzlött valami: Lajos meg Józsi mintha titkoltak volna előlem valamit, néha összesúgtak, pusmogtak, ha hozzájuk léptem, szétrebbentek. — Nőügy — mondták zavartan, pedig meg se kérdeztem.

Aztán április ötödikén — jól emlékszem, aznap kaptuk a fizetést — a sarki büfében megtudtam: Józsi mondta meg. Megvárta, míg mindenki fizet egy kört, majd Lajossal kiment a klozetlba, és utána mindenki szedelőzködni kezdett. Elmentek, csak Józsi maradt meg én. Hívtam a

Jócót, rendeltem még két kriglivel, meg járulékot is (konyakot), és akkor Józsi elkomolyodva rám nézett:

— Hát öregem, nagy baj van veled!

A krigli a kezemben volt, úgy néztem rá a hab fölött:

— Mi?

Józsi is felemelte a kriglit, egy hajtásra kiitta, aztán leöntötte a konyakot is, letörölte a habot a szája széléről, és krákogott.

— Úgy látszik, az utcára kerülsz.

Bámultam Józsira, és hirtelen nem tudtam, mit is mond.

Józsi hallgatott.

Intettem a Jócónak: — Még egyszer ugyanazt.

Mikor meghozta, koccintottam Józsival, és exre beöntöttük. Csak utána jött meg a hangom:

— Én?

— Te — mondta halkan, és cigarettát kért. Rágyújtottunk.

— De hát miért?

— Nem tudom, komám. Csak azt hallottam, hogy a te munkahelyedet is megszüntetik. Így döntöttek a fejesek. A dolog még nem nyilvános, majd a hónap közepe felé tartanak plebsz-ülést, és akkor hivatalosan is meghallod. Nekem a Lajos mondta... tudod a Danica mindenről értesül...

Intettem Jócónak: — Két kriglit és két dupla rumot.

— Ne bolondozz, komám, hagyj egy kicsit holnapra is — tette kezét a vállamra Józsi.

— Most az én vendégem vagy.

Józsi levette a kezét a vállamról. Jócó meghozta a rendelést.

— Nahát akkor szervusz. Ex! — koccintottam oda az egydecist az övéhez. — Jócó! Még egyszer.

A csapos kicsit csodálkozva nézett rám, mert ilyenkor, fizetésnapon meg előlegkor be szoktunk ugyan ülni hosszabb időre is, de ekkora forgalmat csak akkor csinálunk neki, ha nagy nap van — születésnap, prémium, esküvő, eljegyzés. Hát ma is nagy nap van!

— Jól van, Pista — szólalt meg Józsi —, ezt még megisszuk, de én fizetem.

— Mondtam már, hogy az én vendégem vagy. Még munkaviszonyban vagyok.

Jócó meghozta én meg elspekuláltam. Mi a fene baj lehet velem a gyárban? Fegyelmet sose kaptam, túlórázok, nem szidom az államot, nem verem a feleségemet, büntetlen előéletű vagyok, nem próbáltam külföldre szökni, mint az a... És most: megszüntetik Kollár István magas szakképzettségű asztalos munkahelyét a bútorgyárban. Kollár Istvánét, aki hat gimnit végzett, a hetedikből kimaradt, mert az apja meghalt és melózni kellett. Miért?

— Miért? — kérdeztem Józsitól.

— Nem tudom, öregem, hidd el, nem tudom. Nem fér a fejembe. Talán... túl sokat pofáztál az utóbbi időben. Gondolom, például akkor, amikor a diri hálósobáját csináltuk az új lakásába, meg azt a plakárt, emlékszel?

— Emlékszem — bólintottam rá.

— No látod. Akkor azt mondtad, hogy mégiscsak disznóság a gyár anyagából, a gyár szerszámaival bútort csinálni a dirinek, és a tetejébe még a munkabért is a gyárral megfizettetni. Meg azt is megkérdezted, hogy kifizeti-e a diri ezt a gyárnak, meg hogy szeretnéd látni azt a számlát, de főleg azt, amikor a saját zsebébe nyúl és kifizeti.

— Úgy volt — koccintottam oda a kriglit az övéhez. — Jócó!

— Édes egykomám, sok lesz. Én már alig bírom — tette a vállamra megint a kezét Józsi.

— Azon majd segítünk. Menj ki a klozettba, és nyomd le az ujjaddal a nyelved. Én bírom.

— Ha te, akkor én is — mondta Józsi, és csuklani kezdett.

— Jócó! Még egyszer ugyanezt, meg egy doboz sós ringlit, meg négy kemény tojást.

— A tojás nem friss — lépett az asztalunkhoz a csapos.

— Csak hozd. Jó az nekünk.

Józsi mégiscsak kitántorgott a vécébe, hallottam, ahogy öklendezik. Nagysokára jött be, az arca vörös volt, a szeme könnyes, és fújta az orrát.

— Tudod — mondta halkan —, úgy látszik, túl sokat pofáztál. Nem mondom, igazad volt, bármikor aláírom, de túl sokat pofáztál. Nem jó túl okosnak lenni. Azt hiszed, bennem nem ment föl a lift, amikor vásárnaponként annak a szájszagú főkönyvelőnek kellett csinálnunk a kombinált szekrényét? Még a sarokvasakat is Olaszból hozatta, és ott sündörgött egész idő alatt a hátam mögött, jaj, véletlenül se görbítsem el. Még fakalapácsot is szerzett valami régi bognártól, nehogy azt a rohadt olasz sarokvasat behorpasszuk. Hát akkor kis híja volt, hogy megfordulok és fejbevágom, de nem a fakalapáccsal, hanem a vinklivassal, a kutyá uristenit az ilyen szemeteknek. Mégse tettem, hallgattam, csináltam. Két gyerekem van nekem is otthon, az asszony nálam se dolgozik. Érted? Most már talán érted, de akkor nem értetted. Pofáztál.

Beleszúrt a fogpiszkálóval a ringlibe, bevette. Én is megettem hármát, aztán egy kemény tojást. Sörrel öblítettük le.

— És hogy bírod ki, hogy nem pofázol? — kérdeztem.

— Már mondtam.

— Jó, jó, tudom, a két gyerek meg az asszony. Mégis, hogy bírod ki? Nem muszáj éppen a konferencián pöntyögni, de legalább ott a műhelyben, magunk között. Könnyebb, ha az ember kiköpi magából. Hát nem könnyebb most neked, hogy az előbb kint okádtál? Akarom mondani: meg köll szabadulni az ilyesmitől legalább úgy, hogy kimondjuk. A műhelyben. Magunk között.

— Magunk között? — nézett rám Józsi gúnyosan. — A műhelyben, mondod?

— Ott. Legalább ott. Én se a konferencián mondtam. Nem is nagyon jártam konferenciára, tudod, inkább otthon maszekoltam hulladékból.

— Szóval magunk között, a műhelyben, ugye? Marha vagy öregem, nem is marha: tulok. Őstulok. Tudod, mi az?

— Tanultam a gimnáziumban.

— Őstulok vagy, ökör. Téged Brüsszelben kellene mutogatni, spiri-

tuszban, mint valami fosszilis maradványt! Hát tényleg ekkora hülye vagy?

— Miért?

— Magunk között, a műhelyben? Mi az, hogy magunk között?

— Ne idegesíts, mert rád borítom az asztalt. Azt mondtam magunk között, melósok között. Jó vicc, hogy nem az irodistákra gondoltam. Nem estem a fejem lágyára.

— Te tényleg megértél a K osztályra. Hát mi gondolsz, ott, a műhelyben közöttünk mindenki egyforma? Egyformán becsületes, akarom mondani: hülye? Hát nem vettél észre egypár apróságot a tizenkét év alatt, mi?

— Mit?

— Például azt, hogy Guszti milyen akkurátusan dolgozik, amikor a dirinek, a főkönyvelőnek meg a többinek a motyóját csináljuk? Még fényezte is. Meg hogy már háromszor volt ingyen nyaraláson, pedig háza is van. Annyit fuserál napközben, hogy már rég ki kellett volna rúgni, és mégis magasabb a fizetése, mint neked meg nekem.

— Idősebb a pali, tudod, a munkaévek...

— Trallalla... Öt évvel több, mint nekünk. Túró. Annyival nem szabadna, hogy többet kapjon. De jó, hagyjuk ezt. Azt magyarázd meg nekem, hogy miért éppen neki kellett háromszor ingyen nyaralnia lent a tengeren, két hétig, a házával? He? Mikor ott van az a szerencsétlen János, a Janika, a tizenhárom munkaévével, az elmeszesedett tüdejével, a beteg feleségével. Az miért nem mehetett? Dolgozik rendesen?

— Dolgozik.

Ittunk.

— Na látod, te isten állatja. A Guszti megy ingyen nyaralni a házával, a Janika megdögölhet a fűrészpörban, elrohadhat a tüdeje, akkor sem, téged meg szép szabályosan kitesznek az utcára. Még mindig nem érted?

— Még mindig nem egészen.

— Hát majd megmagyarázom: a Guszti felesége eljár a dirihez takarítani. Ingyen. A Guszti eljár a dirihez javítani a szekrényt, heverőt, villanyt, vízvezetékét. Ingyen. Ért hozzá. És a Guszti feleségestül lemegy évente két hétre a tengerre ingyen. Gondolom duplán ingyen, mert a dirinek sem kerül semmibe, azt is a gyár fizeti, illetve a szakszervezet, de ez is egyremegy. Aztán a Gusztinak jóval magasabb is a fizetése, mint dukálna, mert a diri kitalálta, hogy nehezebb és bonyolultabb munkát végez. Ez is ingyen van, csak szabályzatot kell készíteni. Azt a főkönyvelő el is készíti, ingyen a dirinek. Legfeljebb a Guszti megjavít neki is egy heverőt, ingyen.

Egy légy mászott a fél kemény tojás felé. Lecsaptam. Az asztal megugrott, a poharak szétörték a betonpadlón. Jócó odajött:

— Gyerekek, ne vacakoljatok.

— Fizetem, Jócókám, fizetem az egészet. Takarítsd el, és hozz még egy kört — mondtam, és lesöpörtem a nadrágomról a sört.

— Elég lesz mára, Pista — mondta csendesen Jócó, és letörölte az asztalt.

— Hozz még egy kört. Véletlen volt. Vigyázni fogok — szoltam utána. Kihozta.

— Szóval, hogy folytassam: a Guszti javít ingyen, de még mást is csinál. Lekopogja a dolgokat ott fent, vagyis referál. Érted? A diri jobban tudja, hogy mi történik itt lent a műhelyben, mint te vagy én, mert nem is mindig bírunk odafigyelni. Tudod, miért nem bírunk odafigyelni mindig? Mert veszélyes! Látnod? — bökte elém a csonka mutatóujját. — Egyszer egy pillanatra odafigyeltem, és a gépgyalu levitte. Neked még ép minden ujjad, mert nem figyelsz oda. Most majd megtanulhatsz zongorázni. A hengereket is tavalyelőtt szereltették rá a gyalura, amikor az inspekció rájuk ijesztett. Mert drága volt nekik, a kurva úristenit, de az nem volt drága, hogy a szalagfűrész kiverte a Péter szemét, és az se volt drága, hogy négyünknek nincs meg mind a tíz ujj, meg az sem, hogy Milannak félig a gyomrába szaladt a fűrő, most meg otthon tengődik a nyugdíjon. Bankettre persze, arra mindig volt lővé, mert reprezentálni muszáj.

Láttam, hogy Józsi mindjárt sírni kezd.

— No, ígyunk, komám.

Jócó idegesen pislogott felénk a söntés mögül. Ketten voltunk a kocsmában, már rég elmúlt három.

— Tudod, Józsi, azért egy dolog még mindig nem megy a fejembe — tettem le az üres egydecist. Már kóválygott a fejem. — Ezt itt most nekem olyan szépen egyszerűen elmondtad, hogy na. Még talán azt is mondhatnám, hogy egy kicsit felnyitottad a szemem. De miért nem figyelmeztettél előbb? Mi? Hát nem vagyunk haverok?

Józsi szája széléről folyt a rum, de lehet, hogy könny volt, nem tudom.

— Azt hittem, édes egykomám, hogy te ezt az egészet tudod. Hát nem höbörögtél eleget?

— Nem tudtam, csak sejtettem. Gyerünk.

Odaintettem Jócót, fizettem, kifizettem a tört poharakat, mindent. Két pirosat nyomtam a kezébe. Az egyiket vissza akarta adni, hogy sok, meg nincs aprója visszaadni, majd utólag rendezzük a számlát, de visszanyomtam a zsebébe. Kitántorogtunk az ajtón, Jócó fejcsóválva nézett utánunk.

Kint egyszerre csak elfogott: a falnak támaszkodtam, Józsi elkapta a karom, és megindult belőlem. Kijött minden, talán még több is. Józsi letörölte a homlokom a zsebkendőjével, aztán ő is okádott, úgy látszik, én indítottam el benne. Jócó kiszaladt, hozott két fél citromot megszórva darált kávéval, és a szánkba nyomta. Elcsócsáltuk, jólesett. Kértem Jócótól két dupla konyakot, szó nélkül kihozta, felhajtottuk. Jócó hamut szórt a rókabőrre, mi meg a falnak támaszkodva pihentünk. A fejem lassan kitisztult, a gyomrom jólesően melegedni kezdett, és szörnyen éhes voltam.

— Tudod mit? — fordultam Józsihoz. — Hagyjuk itt a mopedot, majd holnap eljövök érte — azzal beszéltem Jócónak. Jócó kijött, betolta az udvarba, lezárta, és ideadta a kulcsot.

Gyalog mentünk hazáig. Jó fél óráig tartott az út. A kapu előtt Józsi megfogta mind a két karomat.

— Majd megpróbálunk valamit, öregem, csak te ne izgasd magad. Ne félj, amíg engem látsz, megpróbálunk valamit.

— Szervusz — mondtam, kezet fogtunk, és elváltunk.

Benyitottam. Ilon ott ült a konyhaasztalnál és varrt, a két lány bent a szobában tanult. Letettem a táskát a székre.

— Mindjárt fölteszem melegedni — ugrott fel az asszony, és már rakta is a lábast a sparhertra.

Levettem a zekét, pulóvert, inget, az asszony vizet öntött a lavórba — hideget — mondtam, jól lecsutakoltam magam, aztán megint fölvettem az inget, és asztalhoz ültem. Krumplipaprikás volt ebédre, nokedlival, amit nagyon szeretek.

Odaadtam Ilonnak a borítékot, és mondtam, hozzon egypár üveg sört. Míg odavolt, azon törtem a fejem, mit is mondjak neki? Nem kérdezne ő semmit, ismerem, nem olyan fajta, de mégis mondani kellene valamit: két piros hiányzik.

Visszajött, kinyitott egy üveget, és elébem tette a pohárral együtt. — Te nem iszol? — kérdeztem. — Igyál te is.

Kivett még egy poharat a kredencből, megtörölgette. — Nyiss ki még egyet — mondtam. Kinyitotta. Töltöttem neki.

Jó hűvös volt a sör, és jól is laktam. Rágyújtottam.

— A Janinak, tudod annak a vézna Janikának máma volt a születésnapja. Összeadtunk egy kis gubát, vettünk neki egy biciklit, aztán ittunk rá áldomást.

Nem szólt semmit.

— Ledülök egy kicsit, sokat ittunk.

— Akkor majd a lányokat kiküldöm ide a konyhába — állt föl az asztaltól.

— Hagyd csak őket. Majd én itt kint a díványon — nyomtam el a csikket.

Ruhástul a díványra feküdtem, és már jött is az álom, csak még azt éreztem, hogy Ilon rám teríti a takarót.

Hát így telt el az a nap is, április ötödike.

A plebsz-ülésre nem mentem el, minek? Ha már egyszer elhatározták, akkor úgy lesz, hiába kapálózok, nem ér semmit, legfeljebb mehetek a sóhivatalba. Józsi mesélte másnap a büfében — csak egy sört meg egy konyakot ittunk meg —, hogy nagyon szép cirkalmasan beszéltek mindnyájan a fejeseik, vagyis hogy selyempapírba csomagolták a csutkát. Pertics, a főkönyvelő indokolta meg a disznóságot. Rajtam kívül még három segédmunkásnak szüntették meg a munkahelyét, vagyis vették el a kenyerét. Ahogy Józsi mondta, velük könnyen végeztek, egy-két mondattal, de velem már nem ment olyan simán a dolog. A Pertics kétszer is levette a szemüvegét, krákolgott, vizet ivott, mire felolvasta a porhintést, hogy a vállalat vezetősége nagyon sajnálja, de az én munkahelyem is feleslegessé vált az átszervezés folytán, mert új gépeket vesznek, ami a termelékenységet négyszeresére növeli, meg hogy sajnos, más, nekem megfelelő munkahely pillanatnyilag nincs a gyárban, mivelhogy a törvény szerint engem nem lehet a szakképzettségemen aluli helyre tenni (csak a jégre, gondoltam). De azért a gyár nem feledkezik meg a hű dolgozójáról (mármint rólam), és a felmondási idő alatt akár be se kell mennem, a pénzt egy összegben a májusi kifizetéskor megkapom, meg még jutalmat is, mert hogy olyan nagyon jó dolgozó voltam.

— Csodálom, hogy nem bőgte el magát — mondtam Józsinak.

— Jobb is talán, hogy nem mentél el — felelte Józsi. — Nagyon felkészülhettek. A munkaelnökségben mind ők voltak. Sápadt volt a po-fájuk, mindegyik előtt vastag paksaméta, és egyre pislogtak ránk, úgy látszik, téged kerestek. Aztán, amikor látták, hogy nem vagy ott, még bátrabban kezdtek dicsérni. Még a Guszti is felállt, ökögött-makogott valamit rólad, hogy milyen szorgalmas voltál, de hát sajnos, a fejlődés, a technológiai forradalom, meg miegymás. Mondom, jól meg volt szervezve a dolog, értik a módját, abba nincs hiba.

— És az a másik három szerencsétlen?

— Hallgattak egy darabig, aztán az egyik, a Zdravko felállt. Elmondta, amit gondolt, de persze ügyetlenül, nem volt nekik nehéz ki-nyírni. A Péter meg a Suljo csak hallgattak egy darabig, aztán, miközben a diri beszélt, felálltak, és szép csendesen kimentek a teremből. Olyan csend lett egyszerre, hogy még a Pertics sem mert krákogni. Zdravko becsülettel végigülte a konferenciát, de aztán itt úgy berúgott, hogy kórházba kellett szállítani, gyomormosásra. Így volt.

— Szóval így. — Kinéztem az ablakon. Sütött a nap, felszáradt a tegnapi eső. Délután megyek ki a kanálisra, pecálni. Megpróbálom, talán még fogok is valamit a macskának.

Az utolsó nap, amin dolgoztam, nem volt könnyű. A haverok a plebsz-ülés óta folyton kedveskedtek, már szinte kínos volt: hol meleg húsos burekot hozattak, hol sört, sőt még körtepálinkát is kerítettek valahonnan, mert azt nagyon szeretem. (Pedig nálunk itt lent szigorúan betil-tották a szeszes italt, egyszer rajtakapták Pétert, a segédmunkást, olyan fegyelmet kapott, hogy attól koldult, még a prémiumot is meg akarták vonni tőle, de azt persze mégse lehetett.) Szóval, a pálinkásüveget min-dennap újra töltötték, és még Guszti se szólt semmit, pedig mindig sze-retett kukacoskodni. Az a gyanúm, hogy lekopogta a fejeseznek, de azok biztos azt mondták neki, hagyja, míg itt vagyok, álljon a bál, így leg-alább könnyebben múlik el ez a két hét, majd aztán rendet teremte-nek.

Szóval az utolsó napon, mint ahogy már mondtam, csak úgy tessék-lás-sék dolgoztunk. Egykor kikapcsoltuk a gépeket, az inasok félrehúzták a sarokba a forgácsot meg a fűrészport, és letelepedtünk a gyalupadra. Józsi elővette a pálinkás üveget, és körbe kínálta. Az inasokat is. Ami-kor Gusztira került a sor, visszavette az üveget.

— Te nem szoktál inni, ugye?

Guszti zavartan pislogott, nem tudott hová nézni.

— A múltkor is azt mondtad, hogy fáj a gyomrod, el kellene men-ned a dokihoz, meg hogy talán valami könnyebb munkát kellene keres-ned itt, a gyárban. Esetleg az irodán, mi?

— Igen... tudjátok, úgy gondoltam...

— Persze, tudjuk. Meg azt is mondtad, hogy lehet, hogy gyomorfeké-lyed van, tumorod, ugye?

— Nem tudom — dadogta Guszti, és belevörösödött —, de úgy érzem, valami baj van velem. Nem biztos, de úgy érzem.

Józsi rám nézett, aztán folytatta:

— Tudjuk mi, hogy valami baj van veled. Már régóta tudjuk. Tumo-rod van apuskám, mérget veszek rá, hogy tumorod.

Összenéztünk.

— Akinek pedig tumora van — emelte Józsi a szájához az üveget —, az beteg, a betegnek pedig nem szabad inni. Még ünnepnapon se. Igaz? Hallgattunk.

Gusztí fészkelődni kezdett a gyalupadon, aztán felállt, leporolta az ülepét, köhögött.

— Hát akkor én megyek. Ti csak maradjatok. Lajos, ha elmentek, zárj be mindent, jó?

— Ne félj, meglesz — mondta Lajos.

Gusztí fogta a táskáját, egy lépést tett felém, mintha mondani akart volna valamit. Egy pillanatra megállt.

— Hát akkor szervusztok — mondta. Nem nézett a szemembe.

Megfordult, és megindult kifelé.

— A viszontlátásra — mondta a három inas egyszerre.

— Jó étvágyat — szólt utána Józsi.

Egy darabig csend volt, valahogy egyikünknek sem volt kedve szólni, aztán megindult a beszélgetés. Az inasokat leugrattuk egy láda sörért, burekért. Ettünk, ittunk, de fél láda sör így is megmaradt. Úgy fél három lehetett, amikor befejeztük.

A kapuban mindegyikükkel kezét fogtam, az inasokkal meg a portással is. Janika, szegény vézna Janika már el volt ázva — nem szokta az italt, — megkértem Lajost, kísérje haza.

Józsi velem tartott — toltuk a mopedot. A sarokról még visszanéztem: ott álltak mind, egytől egyig a kapuban, és minket néztek. Amikor meglátták, hogy visszafordulok, lassan szétszéledtek, Lajos átadta a kulcsokat a portásnak, aztán karon fogta Janikát, és elindult vele.

A kocsmá előtt Józsi megállt.

— Gyere, megiszunk még egyet.

— Elég volt, a sört se bírtuk már — mondtam.

— Most én kérlek. Gyere, csak egyet.

Levilláztam a mopedot, és bementünk. Leültünk az ablak mellé a sarokba, a helyünkre, és Józsi rendelt. Duplát akart, de leintettem. Főlhajtottuk, rágyújtottunk.

Józsi megszívta a cigarettáját.

— Kigondoltál valamit? — kérdezte.

— Még nem — mondtam.

— Igaz, van még három hónap fórod, de azért nem ártana.

— Néztem az újságokat.

— Á, az fenét se ér. Nincs valami ismerősöd? Gondolom olyan, akinek szava van.

— Nekem? Ugyan ne bolondozz.

— Mert akkor könnyebb lenne. Várjál csak... ismerek én a fatelepen egy pasast, azt hiszem...

— A fatelepen?

— Igen.

— A volt Krakszner-féle fatelepre gondolsz?

— Arra.

— Nem ér semmit. A múlt hónapban löktek ki onnan egyet az utcára, hallottam.

— Akkor alma.

Jóció az asztalunkhoz lépett, és szótlánul elébünk tett még két konyakot. Józsira néztem.

- Nem rendeltem, komolyan mondom.
- Ezt én fizetem nektek — mondta Jócó.
- Mire föl? — kérdeztem.
- Csak.
- De mégis?
- Holnap van május elseje.
- Ahá. No, de akkor koccintani kell.

Jócó eltűnt, majd kisvártatva ott állt az asztalunknál, kezében egy konyakkal.

Felálltunk.

— Hát akkor egészségünkre. Meg május elsejére. Isten-isten! — Összekoccintottuk a poharakat, kiittuk.

— Most egy kört én fizetek — mondtam. — Rajtam a sor.

Jócó hozta.

— De neked is, Jócókám.

— Nem lehet, nekem még nyolcig itt kell lennem.

— Meg akarsz sérteni? Akkor kiöntöm.

— No jó, jó — mondta, és hozott magának is. Megint felálltunk, koccintottunk, felhajtottuk.

— Hát akkor mehetnénk — mondtam. Fizettünk. Jócó kezét fogott velünk, és mintha erősen megszorította volna az enyémet, vagy talán csak képzelődöm. (Lehet, hogy Józsi megmondta neki. Mindegy.)

Józsi egy darabig elkísért — a mopedot megint töltük —, aztán a sorompónál elváltunk.

— Mit csinálsz az ünnepek alatt? — kérdezte.

— A fene tudja — mondtam. — Ha jó idő lesz, kirándulunk a gyerekekkel, viszem majd a botokat is, ha meg esik, hát otthon maradunk.

— Mi megyünk falura, az anyósomékhöz.

— Szervusz.

— Szervusz.

Tovább töltöm a mopedot, mert már megint kóválygott egy kicsit a fejem. Az önkinél letámasztottam. Bementem, vettem a kosarat, szerencsére kevesen voltak, mert a polcokat már majdnem teljesen lekopasztották — így szokott ez lenni itt, a külvárosban ünnep előtt. Mász-káltam a félig üres polcok között, beemeltem egy üveg konyakot, aztán gondoltam egyet, levettem egy pezsgőt is — ha már ünnep van — megcsokit a lányoknak. Leszedtem még két pár nylonharisnyát az asszony-nak, meg egy kávélikört, két csomag kávé, aztán megláttam valami külföldi hajlakkot, azt is. Már a pénztár felé ballagtam, amikor a tanszerek között észrevettem ezt a vastag kockás füzetet. Valahogy megtetszett, olyan szép sárga fedele volt, mint az érett kukoricának. Megvettem.

Otthon nagyon megörültek annak, amit hoztam — az asszonyon láttam, hogy a hajlakknak külön örül. A lányoknak adtam még pénzt, hogy vegyenek maguknak még valamit, és hozzanak még sört meg kenyeret a városból meg ami kell. El is rohantak.

A levesnél mondtam meg az asszonynak. Nem néztem rá, de tudtam, hogy elsápadt. Megkérdezte, miért. Elmondtam neki szép lassan meg azt is, amit a Józsitól tudtam meg.

— Kapok még három fizetést meg valami jutalmat — fejeztem be. — Van még sör?

— Ez az utolsó üveg — tette elém. Töltöttem neki, aztán magamnak. Megittuk.

És most olyasmit csinált, amit még sose: felállt, megkerülte az asztalt, odajött hozzám, lehajolt, átölelt, magához húzott, megszorított és — megsókolt. Aztán hirtelen elfordult, és odalépett a tálhoz, mosogatni.

En is nagyhirtelen kimentem a konyhából.

Most itt ülök a konyhában. Május másodika van, éjfél után kettő, bent már mindnyájan alszanak. (Ilon az előbb kinézett, megkérdezte, akarok-e kávé, de azt mondtam, hogy most már mindjárt lefekszek én is.) Tegnap, vagyis május elsején reggel hétkor még sütött, olyan gyönyörű idő volt, hogy az nem igaz, és már kezdtünk is pakolni, amikor egyszerre beborult, és zuhogni kezdett. Délig úgy ömlött, mintha dézsából öntötték volna, aztán alábbhagyott, és azóta csak szemetel, hogy az embernek még az ablakon sincs kedve kinézni.

Május 4.

Tegnap reggel ötkor csörgött az óra. Kiugrottam az ágyból, ahogy szoktam, magamra kaptam a kabátot, csak úgy a pizsamára, és kimentem a vécére. Elgondolkoztam: mi a fenét csináljak? A három hónap felmondási idő alatt azt csinálhatok, amit akarok: be is mehetek dolgozni, meg nem is. Mit csináljak?

Mire visszamentem a konyhába, már az asztalon volt a reggeli. Ilon a kávé is megfőzte, a táskám is a széken, benne az uzsonnával. Kedvetlenül ettem — talán a pezsgő miatt, tegnap este felbontottuk, nagyot durrant, ki is ment a fele, de nem kár érte a pacsuliszagú kotyvalékért. Biztos tőle émeltygett a gyomrom.

Hogy el ne felejtsem: tegnap este a pezsgőnél megmondtam a gyerekeknek, Erzsinek meg Katinak. Gondoltam, jobb, ha éntőlem tudják meg, mint másától. Erzsi, az már a tizenötödikben van, ő megértette, és ahogy láttam, Kati is. Elkomolyodtak egy pillanatra, főleg Erzsi, de aztán megnyugtattuk őket. El is mentek moziba, mi meg az asszonnyal kártyáztunk, tévéztünk — kint továbbra is borús volt az idő, nem volt kedvünk sétálni, a Teca nénéhez meg amúgy se szeretünk menni, mert mindig tele van panasszal, közben ott a szép családi háza a Telepen, nagy kerttel — fél hold —, az ura után is kapja a nyugdíjat, a kertből meg összehiacol évente vagy egymilliót. Zöldséget, krumplit természet, földiepret meg virágot is. Annyi a földiepre, hogy nem győzi ritkítani, de fukar, mint mindenki, akinek több van, mint amennyi kell: ha nagy ritkán, az illendőség kedvéért elmegyünk hozzá, cikóriás kávéval kínál — egy gyűszűvel (jobb is, mert olyan pocsék, hogy az ember legszívesebben menten kiköpné); májusban egy szekérre való földiepret adott el a piacon, a gyerekeknek meg küldött fél kilót, az aljából, ami már összetörődött. Kivágtam az udvarra, megették a tyúkok.

Vettem a táskámat, és elköszöntem. Kitoltam a fészer alól a mopodot, berúgtam, köhögött. Megnéztem a benzincsapot: nyitva. Megint berúgtam, egy darabig köhögve járt a motor, aztán leállt. Kicsavartam a gyertyát, megnéztem: tiszta volt, de mégis megpuoltam. Megint berúg-

tam, most már csak addig járt, míg a lendület vitte. Megráztam, hát persze: elfogyott a benzin.

Beszóltam Ilonnak, adjon még egy ezrest benzinre, aztán eltoltam a kútig. Jó messze van tőlünk a benzinkút, a sorompón túl. Az a kis vas-tág combú barna töltötte meg, adtam is neki százast rúzsra valónak, mert mindig olyan kedvesen mosolyog, hogy az ember azt hinné...

A büfe előtt levilláztam a motort, és bementem. Kértem egy konyakot a Jócótól, és leültem a régi helyemre, a sarokba.

Az ablakon át láttam, hogy érkeznek a haverok. Janika is befordult a sarkon, hóna alatt azzal a kopott táskával — mindig szalonnát meg vöröshagymát hoz uzsonnára, azt mondja, az jót tesz a tüdőnek, pedig tudjuk, hogy másra nem telik neki, még sajtra se.

Nagyon elgondolkozhattam, mert csak akkor néztem föl, amikor Józsi megállt az asztalomnál. Biztosan meglátta kint a mopedomat.

— Hát te? Nem jössz?

— Nem is tudom — mondtam, és félrehúztam a széket. — Ül le. Megiszol egyet?

Jóco már hozta is. Koccintottunk.

Józsi az órájára pillantott.

— Tíz perc múlva hat.

— Tudom — mondtam. Rágyújtottunk.

Egy darabig hallgattunk.

— Tudod mit? — kezdte Józsi. — Nem akarlak befolyásolni, de szerintem nem is kellene bejárnod. Ez a három hónap a legkevesebb, amit megérdemelsz. Még dolgozzál is nekik? Ne legyél hülye. Inkább csinálj valami mást... nehogy megsértődj, nem akarlak lebeszélni, gyere, ha akarsz, de hülye lennél, állítom.

Kínéztem az ablakon. A portás felállt, kijött az üvegkalitkából, és kísértelt a gyárkapu elé. Hátratett kézzel figyelte az érkezőket, és úgy viszonozta a köszönésüket, mintha fáradt lenne, csak akkor eresztette le a kezét és köszönt rendesen, amikor valamelyik irodista ért oda kalapban, kezében fényes aktatáskával. Meg persze a munkavezetőket is megtisztelte.

— Használd ki ezt a kevés időt — folytatta. — Menj pecálni, pihenj, aztán szép komótosan nézz munka után. Segítek. Most az ünnepek alatt az anyósoméknál voltunk, tudod, mondtam, de majd utánanézek. No, jössz, vagy maradsz? — állt fel az asztaltól.

— Maradok — nyújtottam kezét neki.

Fizetni akart, de leintettem.

— Viszlát — mondta, és kilépett az ajtón.

Két perc volt még hatig.

Utánanéztam az ablakon át: futott a kapuig, a portásnak csak intett, benyomta a bélyegzőóra részébe a kartont, és már szedte is a lábát a műhely felé. A portás az órájára nézett, egy pillanatig még várt, aztán tempósan behajtotta a nagykapu két szárnyát, majd behúzta maga után a kisajtót is. A gyár környéke egyszerre elnéptelenedett.

Kértem Jócótól még egy konyakot narancslével meg újságot is. Beleploztam, megkerestem az apróhirdetéseket. Ketten voltunk a kocsmában: Jóco a söntés mögött, meg én.

Ma kevés volt az apróhirdetés — nem is csoda, hétköznapi van, szerda. Az Állás rovatban semmi: könyvelőket keresnek meg kereskedelmi uta-

zókat saját autóval, nagy gyakorlattal, „jó kapcsolatokkal” (ugyan, mi is lehet az?) meg közigazgatási főiskolát végzett titkárt, hétévi gyakorlattal. Mi a fenének pont hétévi gyakorlattal? Miért nem öt, vagy tíz vagy tizenöt évet követelnek? Miért pont hetet, se többet, se kevesebbet?

Persze, mérték után dolgoznak, mint Zsadányi, a szabó a szomszéd-ban.

Aztán: igazgató-újraválasztás. Csupa gyönyörűség; egyetemi végzettség ötévi gyakorlattal vezető munkakörben (másolom), vagy főiskolai végzettség tízévi gyakorlattal, vagy pedig (és ez az igazi, mérget veszek rá) szakképzett húsipari munkás tizenkét évi gyakorlattal. Jó, hogy még azt nem követelik, hogy az illető palinak hátul balra fönt a negyedik foga aranyból legyen. Szabályos a pályázat, szinte glancolt. Csak még azt nem értem, mit keres egy gyakorlott hentes egy takarmánygyár élén?

Maszekok is keresnek munkaerőt, nekik is kell. Például: Felveszek szakképzett lakatost önálló műhelyembe. Jelige: „1 000 000”. Meg: Társat keresek esztergályos műhelyembe. Jelige: „Kitűnő kereseti lehetőség”.

Gyanús a dolog, de azért aláhúzom piros ceruzával.

A százhuszonötös kék Fiat most kanyarodik a gyár elé. A portás már ott is van előtte, szélesre tárja a kaput, és mélyen meghajolva köszön. A diri érkezett meg.

Tíz perc múlva hét. A bélyegzőóra le van zárva, de nem is kell neki, minek?

Elkértem Jócótól az újságot, és fizettem.

Berúgtam a motort, és míg túráztattam, azon spekuláltam, hova menjek? Pecálni most nincs kedvem — pedig szép az idő, süt a nap, nem fúj a szél —, otthon biztosan nem lenne maradásom, a haverok meg me-lőznak. Talán jobb lett volna mégis bemennem...

Eh, fenét, gondoltam, majd bolond leszek. Igaza van Józsinak: nekik dolgozzak?

Gondoltam egyet, kimentem a Kraksznerhoz.

Két nagy teherautót raktak éppen deszkával, mikor megérkeztem. Valami maszek vette — nagy, kövér ember, nagyhangú, beszéd közben csak úgy rezgett a tokája. Biztosan öt segéddel dolgozik. Megvártam, míg megrakják a két teherautót, aztán bementem a kis irodafülkébe. Predrag, a főnök, nem volt ott, csak a könyvelő — egy hervadt vénlány — meg Mirko, a pénztáros.

— Szervusz Pista. Mi kéne, ha vóna? — köszönt rám Mirko vigyogva. Tud magyarul.

Zavarba jöttem — nem mehetek ajtóstul a házba —, aztán eszembe jutott valami.

— Zsalugáternakvaló köllene — mondtam, és titokban drukkoltam, hogy ne legyen.

— Talán vikendicát építész magadnak? — viccelődött tovább Mirko.

— Azt, a fenét — legyintettem.

— Hát nem tudom, van-e még, de gyere, megnézzük — állt fel az asztaltól.

Kimentünk, körülnéztünk. Mindjárt láttam, hogy nem lesz: most kezdődik az építkezési idény, az anyag java részét már mind jó előre kivá-

logatták. Az egyik fészernél megláttam egy szép kis rakást: prima anyag volt. Meg is ijedtem, de szerencsére kiderült, hogy már eladták.

Visszamentünk az irodába. A hervadt vénlány éppen akkor vette le az ibriket a resóról.

— Megiszik egy kávét? — kérdezte.

No, ez kapóra jött, gondoltam.

— Köszönöm, jó lesz, mert ma még nem ittam — mondtam. — De addig is leveszem a zekét, mert itt meleg van.

— Még fűtünk — mondta a vénlány. — Kint meleg van már, de ebben a bódében dideregnénk.

Leültem egy székre, elébem tették a kávét, és elbeszélgettünk. Elmondták, mit csináltak az ünnepek alatt — Mirko a lányával a hegyekbe ment kirándulni, aztán a rossz idő miatt egész idő alatt valami motelben gubbasztottak, szerencsére volt zeneautomata és táncolhattak, a hervadt vénlány sorra látogatta a tantijait. Megkérdeztem, merre volt Predrag? — Belgrádban, a feleségével a kocsiján — felelte Mirko. — És — köszörültem meg a torkom — a Pájó?

— A Pájó? — nézett rám Mirko. — Hát nem tudod?

— Mit? — adtam az ártatlant.

— Hát ő nem dolgozik már nálunk.

— Miért? — értetlenkedtem tovább.

— Egy hónappal ezelőtt elment. Megszűnt a munkahelye.

— Vagyis elbocsátottátok — szoltam közbe.

— Nem mi — mondta Mirko kicsit idegesen —, a központból jött ki az utasítás, hogy nincs rá szükség. Vettek egy villásdarut, olyan akkumulátorosat, tudod.

— És azt ki hajtja? — kérdeztem tovább.

— Kiírtuk a pályázatot, de már meg is van, hogy ki lesz.

— Ugyan ki?

— Na mit gondolsz? — Mirko mintha gúnyolódott volna.

— Fogalmam sincs.

— Hát az eladási referens unokaöccse. Ki lenne más?

— Ért hozzá?

— Ért a fenét. Beadták valami gyorstalpaló tanfolyamra, éppen most fejezi be, és kész. Minden el van intézve.

— Nem lehetett volna talán mégis a Pájót...

— Hogy gondolod?

— Hát gondolom, a Pájót átképezni, vagy elküldeni arra a kurzusra?

— Hol élsz te? Meg a Pájónak nem is volt meg a kísérettségije, ahhoz pedig nagyon, de nagyon ragaszkodtak. Mert emennek megvan, tudod. Megittam a kávét. Szóval itt nekem befellegzett.

— És mi lesz a Pájóval?

— Azt mondta, hogy ha másképp nem sikerül, kimegy Németbe.

— Németbe? Az ötven évével?

— Igen. Azt mondta, van ott valami rokona, az majd elhelyezi. Az asszonyt itt hagyja, és majd küldi a pénzt.

— No, Isten áldjon benneteket — keltem fel az asztaltól. — Üdvözlöm a Predragot. Majd kinézek. Köszönöm a kávét.

Begyújtottam a motort, és elpöfögtem.

(Folytatjuk)

költők és versek

a félbemaradásra váró katedrális

TANDORI DEZSŐ

I.

„Kertünkre illat-mézet trombitálnak”

(Jékely)

Egyszerre annyi mindent kellene
mondani is, meg elhallgatni is;
hogy: Melyiket ne? Melyiket előbb?
már ez elég: már ez zene;
de ha valaki sajnálja az időt,
ne is kezdjen bele.
Ez most, tudom,
megint egy alkalom; a magamét
mondhatom, vonakodva,
de legalább nem fuvakodva,
miféle húrokat pengetve
— és közben mintha valaki csengetne —,
és míg szól egy szépséges komonát,
medvéim hangszerre,
az ablakomon át — hol is volt az, hogy „hárfa”? —
be-be-nem-csinál-semmit az a pár fa,
melyre az írógép mögül kiláthatok.
Ha itt valaki integet,
csak magam lehetek,
egy villamos után, például;
és néha arra gondolok: sétálhatnék
(persze nem így-szólók-magamhoz: „Hiszen itt vagy még”),
de azért ezt-azt mind többször otthagynék,

¹ Szükségtelen megjegyzés: Irodalmon kívüli okokból eldönthetetlen, hogy
töredék-részlet vagy teljes töredék. a.

a. Irodalmon kívüli okon kizárólag a halálnak nevezett totális fogalma-
zástól értjük.

hát akkor minek szaporítom a dolgom azzal is,
 hogy ezt írom?
 Amikor elhatároztam, hogy leülök,
 szólt az agyam, még majdnem úgy, ahogy
 én szeretem: úgy elcsitíthatóan.
 Más ez, mint mikor valamiről szó van,
 mert mindig kissé reménytelen
 a szólam, ha szó van rólam;
 utána mindig azt érzem:
 valómat szórtam.
 De néha jó, hogy oly sűrű a kotta,
 és szinte tíz ujjaddal beletúrhatasz,
 jobbról-balról, mint egykor a hajadba,
 visszafésülködhetsz gyerekkorodba,
 és ha lehunyod a szemed,
 még azt is hiheted,
 hogy nem fogyatkozik a sose túl vad
 rengeteg; hogy e — mikor? — ritkulás,
 mely még ad bizonyos keretet,
 talán túlélheti azt a ki tudja
 hány napot, évet vagy évtizedet,
 amikor aztán — előre is mindegy,
 hogy leviheted s hova viheted.
 Azt hiszem, ez olyasféle leosztás,
 mint az a bizonyos kockás
 zongora (általános
 műveltségem, íme, még a modernnek
 dolgaiban is milyen hiányos;
 de hát én sem szeretem, ha belekevernek,
 hagyok békén magam is mást is,
 el se juttatom a tudásig,
 ezért, ha bizonyos úr ásít,
 abba legfeljebb a más foga vásik,
 én összeszorítom vagy céltalan
 tátogetom a szám itt s másutt,
 „Na lássuk hangszerem!”:
 nem mondhatom; nincsen velem).
 Hallom én azt? ha majd az engemet
 legközelebb érő rögök dübögnek?
 Hát akkor: hogy kitűnő szellemek
 leküzdhetetlen alkotásdühüknek
 miként nyitnak lezúdulást s -folyást...
 Nézzünk valami mást.
 Az Akadémia utcai végét,
 az építőipari dolgozókét,
 gondolom, ott a *tál*,
 és a fejembe sehogy se akar bemenni
 harmóniák szerint a *Café Oriental*, azt magyarázzák
 alkalmi zenekari társaim.
 Ma szörnyű lenne e kín,
 hogy le kelljen ülnöm egy zongorához;
 hogy egy szűk fülkében álljak,
 és csak húzzam a láncot, öblítsem a *tálat*,
 de ezzel is csak a percek telnek,
 a táncolnivalók türelmetlenkednek,
 s aztán... megtelepedjek a szégyen padján.

Vagy nem is szégyen egészen;
 a szaxissal, a trombonossal,
 a nem tudom kivel együtt én is kiveszem a részem
 a sok közepesre-sikeredés egyikéből;
 iszunk, a zenekar közös üvegéből,
 amit egyik társam már régóta sürget;
 megyek, én szólok, én vagyok a legintelligensebb,
 vagy én vagyok az ürge,
 hisz zongorista cseretársam
 jó eszű mérnökhallgató igencsak;
 mindegy, addig is félretolnak,
 beszáll a helyemre,
 de nem hinném, hogy ebből is túl sok babér teremne.
 (Nem volt előtte, a vécébeli
 tanácskozást kivéve, egy árva próba!
 Most aztán benne vagyunk a kakaóban.)
 Nos, bor van. Legalább szünetelünk.
 Ma már nem is értem meg e letűnt
 időket; egyebeket se; sőt, ami tanulság
 megmaradt, az is olyan „absztrakat”,
 mire használható agy-lerakat: hogy
 — egy idő múlva, más választásom
 nem lévén, zongorista társam
 végképp kidőlvén, bár ő volt a jobb,
 visszanyomott a forgószékre
 a zenekar kis fittydugasz vezére —, mondom,
 hogy a legjobb megoldásnak azt találtam,
 ha csak imitálom, hogy játszom,
 mozgattam a kezem a repertoáron,
 mert ez még mindig jobb volt, fülbemászóbb;
 másképp: akárha egy repedt poháron...
 Így aztán, ha nem stimmel valami,
 legalább engem nem lehetett belehallani;
 persze, nem várhattam, hogy e megoldást
 elfogadják (hivatalból vagy a zenekarból).
 mégis, legalább elkerültük a megtorlást
 csere-társammal, és éjfél felé,
 pár megmaradt hívünk kíséretében,
 hazaindultunk az éjben. (Akkor még,
 azt hiszem, volt Kossuth-híd.)
 Szóval, jó régen
 történt; és nem mondhatom,
 hogy ne lett volna más alkalom,
 amikor több jóval
 ajándékozhatott meg a zene
 (Földvárt, a drezdai főpályaudvart
 említsem-e? emeleti különhodályában
 fél-alvó vonatrávárók gyönyörködtek
 játékomon báljában s bájában,
 dzsesszem erős baljában,
 egyéb hijában). Igyekszem
 rövidre fogni; nem fogunk a végén mulatni.
 Persze, min is igyekszem én itt túladni?
 Lassan fogy a lehetőség. Este majd
 nagy lesz agyamban a hőség;
 mindig megfogadom: csak napi adagom

teljesitem, azzal boldog vagyok,
 nem leszek ígevonó-hite-hagyotl.
 De hát,
 ha szól ama szépséges *komonát*,
 utat tör szándékomon át,
 s szándékom ellenére.
 Figyelek — miféle? — zenére? — figyelek?
 Hagyom, hogy vigyenek
 a mindenkor- (úgy látszik) szükségesek.
 Ez is afféle időtartam.
 Melyből majd megmarad vagy nem marad,
 rajtam ragad, hogy ebbe-abba
 belekaptam, de nehézségekbe botoltam,
 s belesültem a darabba.
 Vagy: imitáltam a repertoárt.
 De a túl zsiros tepertő is árt,
 és egyszer még kiderülhet: az a végzet,
 hogy túl sokat verem az írógépet.
 Én nem az Isten lábát fogom, én csak
 a szék lábát, ki ne menjen alólam
 (javításra szorulna két csap;
 de ha — amíg van! — így is olyan jól van).
 Ez van; ez van valóban.
 És ők. (Ez részletezhetetlen.
 Nem férnek meg sorokban és rímekben.)
 Mi ketten, vagyis Te meg én
 állunk világuk közepén,
 elején, tetején... és a végén.
 Ők addig élnek, míg te, míg én.
 Csak: utánunk is megmaradnak.
 Lesz mindegyikük egy *darab* csak.
 Az élők útja egyszerű,
 szintúgy a zeneművéké,
 a hús- s kottafej darabok,
 játék- s elmeindulatok,
 ha már mely-melyikük elindulhatott,
 vagy véget ér vagy vége sose lesz.
 Nekem, íme ez, valami
 megoldhatatlan, elintézhetetlen
 nem-is-tudom-mit jelent, ha *jelent*.
 Komonátjuk nem szólhat odalent,
 telemenne földdel a... a mi is?
 Ők tudják csak pontosan, bár mi is
 úgy teszünk, mintha tudnánk. És akárha
 rátenném kezemet a zongorára,
 és játszanék nekik egy altatót
 (amit elég jól tudok),
 vagy egy ráadást (lefeküdni korán van
 ily kis lények honában),
 s úgy érezném: csalog.
 Valamit előcsalogatok, ami:
 nem is ami, de nem is valaki.
 Hangját, csak ha enyémet és Tiédet,
 úgy hallani (ennyi talán elég lesz);
 nem eleven, nem üt csorbát „kényelmemen”,
 mégis úgy érezhetem: szeretem,

nem nélkülözhet, nem nélkülözhetem,
 kezembe vehetem s megfoghatatlan.
 Akár a hangok egy zenedarabban,
 de csak míg itt vagyok fölül
 és egy-alakban. Ha ez majd nem így lesz,
 rajtuk már a legszebb vers sem segíthet.
 Hová kerülnek? Persze, ahogy a
 hangjegyeket a kotta vonala,
 elhelyezhetem őket, biztosíthatom,
 hogy ne porosodjanak nagyon,
 esetleg beszélgessenek velük.
 De... hátha talán csak én nem-leszek nélkülik?
 És nekik, nélkülem, valami más
 kezdődhetik. Mert jelezhetem-e,
 milyen volt együtt-létünk pontos üteme,
 hol volt szünete, egyebe? semmiye és mindene?
 Hol voltak erőszakos kihagyások?
 Hol voltam skót irántuk? hű dudásuk?
 Oly reménytelen eljutni a viccig,
 ott már érezni: valami kisiklik;
 és nem látszik a híres írógép billentyűzete,
 és hogy a fák... és hogy csengetnek-e...
 És erőszakolt kapcsolattevés,
 hogy e Megoldhatatlan: büntetés,
 mert oly számos megengedhetetlen alakban
 imitáltam csak, akármit csináltam;
 és végül, ami kellene,
 nem maradhat velem, nem maradhat nálam.
 Nem lesz, és mégis úgy kell tennie;
 semmit nem tesz, csak meg kell lennie,
 maradnia. Hol történt a hiba?
 Ha egykor, mikor volt még (?) kezdete,
 felteszem a kérdést: Belekezdjek-e?
 Mi legyen és mi ne? De ha előbb
 így fontolgatsz, joggal azt hiheted:
 csak sajnálod az időt, és tudsz valami jobbat.
 Amit bármikor bármi meghozhat.
 Talán, afféle elfogadhatatlan befejezésül
 (mert mit csináljak), talán higgyem azt,
 hogy nélküünk semmibe-libbenő
 kis lényük valaki-valami mással kiegészül...
 számomra éppoly elképzelhetetlen ez,
 mint, mondjuk, Corellinek egy hanglemeze.
 Hogy én is az vagyok és más is az.
 Hogy ezt elismerni értelmesebb,
 mint ha arra kérdezgetek: *mi az*.
 Van e sűrűsödő vagy ritkuló
 mindig-mi-az és mindig-ugyanaz.
 És oly itt-lévő s oly kivehetetlen,
 hogy még csak nem is lekészhető
 és még csak nem is remélhető a vigasz.

szociográfia III.

BRASNYÓ ISTVÁN

KENYERNAP

Az alkonyat bágyadt és vörös
fényében a cséplőgépeket
beszorítják a fészek alá,
melyeknek tetéje, mint egy-egy
mohalepte szárny —
egyszerre minden oly fáradt lesz,
csak a lányok sikongatása
nem marad abba,
akik lökdösődve szaladnak a kopott falú
házak felé,
hogy átöltözzenek estére;
a férfiak a szabad ég alatt állnak,
és nagyokat húznak a hatalmas üvegből,
amivel egy kisleány szaladgál közöttük
és ad kézzől kézre kipirultan
és megzavarodva,
mintha a világ vége jönne.

VENDÉGEK A KÖZSÉGI SZÉKHELYRŐL

A hajnali kisvonat pontos volt:
semmi fennakadás —
csak a nyelv pattogóbb
és mélyebben kapaszkodik önmagába,
ahogy emberről emberre öröklődik,
akár a tanya vagy az út a kapuig
a keréknyomok párhuzamával.
Mégis sietve fog be a kocsiba a fiú,
hogy a hátsó ülésre felzsuppolja a vendégeket
és sorra járja velük mindazokat
a helyeket, ahonnan, úgy vélik,
egykor elszármaztak.

Szerencsére semmi fennakadás —
csak a nyelv lesz egyre pattogóbb
és sértődöttebb,
meg egyre mélyebben kapaszkodik önmagába,
míg csak a frissen kent
tengelyek kotyogása el nem nyeli
a legutolsó hangig.
Aztán semmi fennakadás:
sorjában minden elérkezik.

SAN PASTORE

Vörös kalászkok a délutánban
és naplementkor a vöröslő csönd,
míg fel nem hangzik messziről:
pitypalatty —
majd felkel a hold a vörös szélben,
és törtetve a vetés közt a vad után
parasztok szorongatják kezükben a hideg
puskacsövet;
körben a tanyák,
szűkölő kutyák a szalmakazlak körül
és egy fiú, aki a szomszédba tart,
át a derékig érő vörös búzavetésen,
amely pattogva érik.

NAPKELTE

Az ajtón az agyonmosott és foltozott
függöny a kifakult kék mintákkal,
amelyet a legyek ellen
tettek fel,
úgy leng a virradatkor feltámadt
szélben
a kockakövekkel kirakott belépő előtt,
mint egy elszabadult hajó vitorlája:
a háznép még alszik,
semmi nesz,
csak a nagy fekete kutya csörtög a láncon,
a pince egyszerre visszahúzódik sötétjébe,
amint feljön a nap,
1963. július 9-én, 3 óra 56 perckor.

HARMAT

A nyugtalan virágok,
ahogy tapagatóikkal aláfolynak
a falra aggatott állványokról
és meglebbenek a korai szélben,
a fecskék túl hirtelen és túl meredek
körei
még napfelkelte előtt,
az akol oszlopához kötött tehén

váratlanul abbahagyott kérődzése,
amikor a fehérre meszelt falak
felizzanak, akár a tükör
és a kútgém magasra csapódik,
hogyminden elinduljon útján
a hajnal harmatában.

KÉNYYSZERŰSÉG

Újabb és újabb nekirugaszkodás
mindinkább az évek nyomaival,
ami lepattogott zománc,
lehullott vakolat,
elkorhadt deszka.
Hány és hány tél,
befagyott ablakokkal,
egyenes szánkóutakkal
a hólepte falusi tetőig —
s aztán ismét a kezdet kezdetén:
rozoga kocsi, két ló,
kiszáradt gyümölcsfák a ház megett,
kerítés, amelyen a rozsdá lyukakat üt,
fénytelen ablakok,
mintha mindenki meghalt volna,
csak egy vénember bújócskázik még
odakinn a kazlak között,
borostásan, elzsírozódott kalapban.

TŰ ÉS CÉRNA

A férfi
lyukasztó árral a kezében
vastag szurkozott fonalat fűz a tűbe,
mert minden
— lószerszám, lábbeli —
időnap előtt tönkremegy,
elfeslik varrásán, vagy egyszerűen
szétszakad.
Az asszony másféle tűvel
tűzdeli életét,
míg az eresz alatt ül:
álmában látott indák,
melyek testére csavarodtak,
most színesen futnak szét
a kelmén.

SZÁMTALANSZOR LÁTOTT ARCOK

A fejsze, amely a fát
gyökerestül kidönti,
vagy szélvihar, vagy villám —
egyre megy;

de mindent fölülmúl a fél kézbe
való balta,
amely az elképesztően vastag
fatörzsből szántalpat ácsol,
türelmesen farag csapásról csapásra,
míg kíváncsi gyerekszemek követik
útját.

A számtalanszor látott arcok
vagy a megnevezhetetlen konokság teszi,
hogy ez a férfi biztosabb szemmel
néz munkájára, mint az életére,
amelyet egy kidöntött fa
árnyékához kötött.

JÖVŐ

Szeles esti ég az üres földek felett
és kémények füstje,
amelybe szűkülve szaglásznak a kutyák,
majd nekiiramodnak a fiatal búzatáblának,
ahol nyúl motoszkál —
már csak egy ember
lépked keresztül a földeken,
amerről a sötétség elindult,
és lépésről lépésre megáll:
babot sarkal a kukorica sorai közé
egy leendő kukoricatáblába,
amely még csak nem is csírázik.

NAPKÖZBEN

A ház szürke homlokzata
a fénytelen délelőttben,
a tolláskodó aprójószág s a galambok,
kutya, ahogy kiperdítve a nyelvét
nagyot ásít —
és mindez a fonákjára fordul:
a szoba, a bevetetlen ágyakkal,
amelyekből éppen csak kiugrottak,
az ablakokon a behúzott függöny
még tegnap estéről,
a lámpa elkormozódott cilindere
meg az egyenletes óraketyegés
a fülledt levegőben,
virágok —
estig semmi sem fog megváltozni;
a kanna sötét belsejében
mozdulatlanul hallgat a víz,
csak a fal festése mutatja még
zöld-sárga-barna csíkjaikat.

MÉRHETETLENÜL HOSSZÚ ÚT

A hordók, ahogy összekoccannak a kocsiderékban,
fa fekszik fára s a zabszalma
sárga üres fűrtjei
a mérhetetlenül hosszú úton
fasorral vagy fasor nélkül,
az árokparton dongó nagy zöld legyekkel,
míg a délután a porba belefullad —
de a hosszú és meredek lejtő előtt,
ahol az ördögcérna vastagon befutja
az út két oldalát
és lila virágokat nyit,
leszáll a férfi,
s kötőfékkal a saroglyához köti
a hátsó kereket, majd leküldi maga mellől
a fiút,
aki zsibbadt lábbal és ijedten lépked
a koci után
a kerék húzta szürke csillogó nyomon.

ÜNNEP

Túl az alkonyaton
a tenyérnyi kert kihunyó fényei
a mérges fellegek alatt,
míg a délutáni esőtől
pattogva szikkad a nádtető
és a fákról
most hullanak az utolsó esőcseppek —
az egész család kint ül a ház előtt,
ahol a víz keskeny árkokat mosott,
ahogy az ereszről leszaladt:
az apa, foltos cejg nadrágban,
az anya, göndörre ondolált hajjal,
kettejük közt a kisfiú,
akárcsak a képen, odabenn az ágy felett,
ha majd lámpát gyújtanak.

A BAJNOKSÁG KEZDETÉN

A mezőny egyre erősödik,
s éremhez jutni nehéz lesz
ebben az öldöklő iramban...
Szeletekben, részletre
vásárolhatsz igazságot,
s hihetetlen,
hogy veremben kéne élni,
s ott a fényről énekelni —
a meg nem alkuvónak...

A hullámok újra és újra meglódulnak,
(a szirt nem remeg) —
de a vihart megfékezzük,
s beáll a csönd,
a megdönthetetlen
— a forgatást mára befejezzük,
a happy end elmarad,
s kárpótlásul friss napkeltében,
egyszerűen és bonyolultan,
felírom neved egy fa törzsére...

SZÍVEDTŐL KELETRE

A világtájak összetörnek
pillantásaid súlya alatt.
Szétterülő éj-kupolák,
merre vezettek,
s mit teszten belőlem
kihalt, kunkorodó közegben?!

Az ár egyre sodor minket
máló partok alatt,
de végül is szívedtől keletre,
s az istentől délnyugatra
kikötünk majd
egy lakatlan szigeten...

SZELÍD SZAVAKRA ÉHES

Ősz van.
Homály van,
s a nyáron erre járt állatok
lábnyomában
kis tavak csobognak...

Szorongatja valami szívem,
borzongok a szélben,
míg köröttem apró füvek
illatoznak,
s fanyar ízt lop a szájba...

Őszi táj.
S a nagy, vörös nap
lehullik, elvágódik mögöttem,
míg a fák bedőlnek
árnyékostól az alkonyatba...

AZ UTOLSÓ STÁCIÓ

Ezek a kirakatok,
s ezek a színes tárgyak
nem a mi képzelődéseink...

A következő kanyar után
az utolsó
stációhoz érünk,
s addigra már a zene
annyira felerősödik,
hogy a feszes
dobhártyák kipukkadnak,
s az igazi bűnös
sose nyeri el méltó
büntetését...

Ezek a kirakatok
újra és újra ismétlődnek,
míg végre
el nem érjük
az utolsó járművet,
s elutazunk önmagunkhoz!

drámai szövegünk

terasz

Dráma 6 képben

JOVAN HRISTIĆ

Az ember csak akkor válik tudatos és értelmes lényvé, azzá ami valójában — amikor a halálról gondolkodik és beszél.

Hegel

Szereplők:

(a színre lépés sorrendjében)

IVAN	kb. 35 éves
VERA	21 éves
BLANKA	60—65 év között
OLGA	kb. 35 éves
VLADAN	kb. 35 éves

Történik: egy villa teraszán, valahol egy dalmáciai szigeten, július utolsó napjaiban — de már érezni, hogy közeledik az augusztusi hőség.

Első kép

(Délután. A teraszon Ivan és Vera ül. Az asztalon Ivan kézírata hever.)

IVAN: Mit mondjak? Mindent tudok — ami történik, ahogy továbbfejlődik, és hogy mennyi ideig tarthat. Olvadásban van, s a végén teljesen elolvad. De mást is kell mondanom, hogy segítsék... Nem tudom csak az orvosi mesék egyikét elismételni: igyekezzék azt a néhány hátralévő hónapot szépen eltölteni. Mint amikor kezet mosunk vizit után: megérintettük az emberi testet, az izzadt bőrt, s most szabadulunk mindettől... Most, úgy hiszem, legjobb volna, ha egyáltalán nem is jönnének.

VERA: De hiszen maga hívta ide őket.

IVAN: Mert meggyőződésük, hogy velem nagyobb biztonságban vannak. Az éjszaka felriadtam: úgy tetszett, mintha itt lenne, s nézne rám. Szóltam hozzá, magyaráztam valamit. Tekintete rám tapadt. Tovább beszéltem. Egyszer csak a saját hangomat hallottam. Azt mondtam: an-dan-dino... Végeláthatatlanul, mint egy elromlott hanglemez. Mondanom kell valamit, meg kell magyaráznom valamit. De mit?

(A házból kijön Blanka, kezében portörölő. Odalép a terasz korlátjához, és a tengert szemléli.)

IVAN: Az orvosok még nem szokták meg, hogy a lélekről is gondolkodjanak, de ha van lélek, akkor az valószínűleg az a tekintet, amely...

BLANKA: Még nem látni a hajót. Hány óra van?

(Nem vár választ, visszatér a házba.)

BLANKA: Le kell törölgetnem a port. A szél mindig behordja az egész házba.

(Bemegy. Ivan és Vera egy darabig hallgat. Vera kulcsot vesz ki a zsebéből.)

VERA: Elfelejtettem visszaadni a kulcsot.

(Ivan elveszi a kulcsot. Szünet.)

VERA: Tulajdonképp nem is tudom, hogyan viselkedjek magával.

(Ivan a terasz korlátjához lép, a tengert nézi.)

IVAN: Most már látni. A szirtek mögött felbukkant.

VERA: Miért nem mond valamit?

IVAN: *(visszajön)* Mit mondjak?

VERA: Időnként úgy tűnik, keresztülnéz rajtam, mintha egyáltalán nem is léteznék, mintha csak üres tér lennék. Vagy egy olyan tárgy, amely itt van ugyan, de nem veszik észre. Mondja azt, hogy menjek. Szót fogadok és elmegyek. Nem jövök többé.

IVAN: Nézd, nekem elég ebből a játékból.

VERA: Akkor mondja, hogy tűnjek el. És kész.

IVAN: Én nem tudok úgy beszélni, sem úgy viselkedni, mint a te sátoros társaságod. Sajnálom. Erről már beszéltünk tegnap. Miért kezdjük el újból?

VERA: Tudom. Ismerem az egész mesét. Én akkor születtem, amikor maga azon törte a fejét, igaza volt-e Sztálinnak, vagy

nem; alig tudtam még járni, mikor maga érettségizett; a gimnáziumot akkor kezdtem, mikor maga doktorált. Jól megjegyeztem?

IVAN: El van kényeztetve. Még mindig úgy viselkedik, mint valami kisgyerek, aki babákkal játszik. Minden mindegy, minden egyformán lényegtelen, csak játékra szolgál. Mintha óvodában lenne. Tudja, hogy semmi sem történhet, hogy mindenki csak a kedvében jár; de ha valami baj történne is, valaki úgyis elrendezné a dolgokat, maga pedig szépen tovább játszogathat, mintha mi sem történt volna. Egyre érettebb lesz, mert valami megszűnt a számára — vagy pedig még létezni sem kezdett.

VERA: Az egész azért van, mert ők jönnek.

IVAN: Ehhez nekik semmi közük.

VERA: Gyűlölöm őket. Azt gondoltam, másképp lesz, a végén aztán ugyanúgy lett minden. *(rövid szünet)* És maga mit akart? Egyébként teljesen lényegtelen. Nem izgat.

(Zsebéből ráógumit vesz elő, rágni kezdi. Megkínálja Ivant is.)

VERA: Akar egy rágcsit?

(Blanka jön ki a házból. Nagy ezüsttálcán vizeskancsót, poharakat, citromprést hoz, mindent, ami limonádéhoz szükséges.)

BLANKA: Elfárasztott a takarítás. Iszonyú ez a mai hőség. A hajó még nincs itt?

VERA: Beért az öbölbe.

IVAN: Megyek. A nap vörösen nyugszik, holnap szép idő lesz. Biztos azt szeretnék, ha valahova elmennénk fürödni.

(Elmegy. Blanka és Vera egy darabig hallgat. Blanka a citromlevet készíti a limonádéhoz.)

BLANKA: Mikor a doktor úr itt van, nyugodt vagyok. Tavaly valami olaszok voltak itt, mindent bepiszkítottak a házban. Tönkretették a foteleimet. Csuromvizesen jöttek a szobába, leültek, ahol épp nekik tetszett. Az idén is írtak, ki akarták bérelni a házat egész nyárra, de akkor, hál' istennek, a doktor úr jelentkezett, és mondta, hogy utána majd a barátai jönnek, s az egész házat szeretnék. Ő még tíz napig marad, aztán azok egyedül maradnak. Ismeri őket?

VERA: *(gondolataiba mélyedve)* A férfi építész-mérnök, a feleség matematikus.

BLANKA: Tanár?

VERA: Olyasféle.

BLANKA: Mindenesetre a fotelekre rátettem a huzatot. Ha tudná, mi mindent láttam már, mióta kiadom ezt a házat! S még hozzá mind finom, jól nevelt emberek. *(rövid szünet)* Mikor a férjem meghalt, el akartam adni és elmenni a szigetről, valahová egy kis lakásba... De ez mindjárt a háború után volt,

és kinek volt akkor pénze? Voltak nálam a központi bizottságból, de kommunistáknak nem akartam eladni a házat. Utána pedig elhatároztam, nem megyek sehová, itt maradok, lesz, ami lesz. Először csak a szobákat adtam ki, de ma már vannak olyanok, akik az egész házat is kibérelik. Kikötött már?

(Verára tekint, tőle várja, nézze meg, megérkezett-e a hajó. Vera nem moccan.)

BLANKA: Azelőtt a hajók dudáltak, most meg csak bevánszorognak a kikötőbe... A férjem nagyon szerette a hajókat. Tengerész akart lenni, de a szülei nem engedték. Mikor megbetegedett, azt mondta: „Blanka, azt hiszem, most elhajózok.” Állandóan a hajókról olvasott könyveket, minden reggel megnézte a barométert. Mindig kiment bevárni a hajókat. Minden időben. Épp akkor halt meg, mikor a hajó megjött. Elaludt. Én meghallottam a szirénát, az ablakhoz mentem megnézni. Mikor visszafordultam, már mindennek vége volt. A lányom bejött a szobába, hozta az újságot. Csak egymásra néztünk. Nem sírtunk. „Neki már biztosan jó”, mondta. Láta a lányom fényképét? Ott van a sublót fölött. Meghalt. Kilenc éve.

VERA: Mesélte.

BLANKA: Úgy? Mikor elmúlik a nyár, és minden vendég elmegy, esetenként egyedül ülök a szobában és a fényképeiket nézegetem. Ilyenkor mintha mégis itt volnának, ebben a házban, csakhogy én az egyik, ők meg a másik emeleten.

(Elkészítette a limonádét, letakarja a poharakat. A kikötő felé tekint.)

BLANKA: Most szállnak ki. Nincsenek sokan. No nézd csak, hisz ez egy másik hajó... Nem tudom elolvasni...

(Bemegy a házba, nagy távcsővel tér vissza.)

BLANKA: Ohó... De ki a kapitány?... Végre, kapott egy nagy hajót. Nagyobb nyugdíja lesz. *(kicsit később)* Már nem tudja az ember, ki a férfi és ki a nő. Talán nekik is mindegy. De már itt is vannak.

(Olga, Ivan és Vladan érkezik meg. Ivan és Vladan a csomagokat viszi. Az egyik sporttáskából szigony és vízipisztoly meredezik.)

BLANKA: Tessék, parancsoljanak!

IVAN: Blanka asszony.

BLANKA: Csak hívjanak egyszerűen Blankának, engem itt mindenki így nevez, Ilić asszonyt kivéve, de hát ő úgysem számít. *(Olgát nézi)* Hogy utaztak?

VLADAN: Egészen jól. Nem voltak sokan.

BLANKA: Még korai. Nagyobb forgalom errefelé általában csak augusztusban van. Kérem, foglaljanak helyet.

OLGA: (észreveszi Verát) Ó, Vera... ne haragudjon, ez a hőség...

BLANKA: Készítettem egy kis limonádét, hogy felfrissüljenek.

OLGA: Vladan, ez Vera, tudod, meséltem róla — a kórházban ismerkedtünk meg.

VLADAN: Ivan hallgatója?

VERA: Már nem.

OLGA: Levizsgázott?

BLANKA: Indul a hajó.

(Szünet.)

OLGA: Mikor kiszálltam a hajóról, azt gondoltam, összeesem.

IVAN: Most jól vagy?

OLGA: Most jól.

BLANKA: Itt a teraszon elég kellemes. A nap csak reggel süt ide, kilenc után már hűvös van. Csak éppen, sok a szúnyog. Minden évben permeteznek valamivel, de nem sokat ér. Este, mielőtt a villanyt eloltják, majd csukják be az ablakokat. Volt valami gyantám is, ami ha égett, elkergette őket — a doktor úr tudja, hol van. Ő mindent jobban tud nálam, mi hol található a házban. Doktor úr, a vizet említette? Nincs folyóvizünk. Ez egy sziget. A ciszterna a folyosón van, mindjárt a konyha mellett. Nemrég láttam, lehet kapni olyan pumpát, amely elvezeti a vizet a ciszternából, de elég sokba kerül. Maradjon hát csak így, ahogy volt.

VLADAN: Engem nem zavar.

BLANKA: Engem sem. A tavasszal találtak egy forrást, ott a hegyen. Csak hát, amíg az a víz ideér... Nem akarnak körülnézni a házban?

(Olga feláll.)

IVAN: Pihenj még egy kicsit.

OLGA: Már nem vagyok fáradt. Ez a ház emlékeztet...

BLANKA: Itt lent van az ebédlő. A konyha a túlsó odalon van, az öböl felől. A hálószobák pedig fönt. Mind a nyílt tengerre néz. Ott mindig kellemes hűvös van, még a legnagyobb hőség idején is; a tenger felől szüntelen szél jár.

(Olga és Blanka bemegy a házba.)

IVAN: Nos, mit szólsz?

VLADAN: A ház gyönyörű. Már a hajóról észrevettem. Szép helyen épült. Nézd ezeket az ablakokat — hogy csinálták ezt valamikor. Most — szabvány méret, de minden ablak más. Biztos a múlt század közepetáján építették.

IVAN: 1860-ban. Blanka ezt általában hangoztatja a bevezetőjében.

VLADAN: Így is gondoltam. Minél régebbi, a kő annál nemesebbé vá-

lik. A modern házak viszont már három év múltán is úgy néznek ki, mint levitézlett szépségek.

VERA: Meglátja — ebben a házban éjjel nyikorog a padló, mintha járkálna valaki, a szekrények is maguktól nyílnak és csukódnak.

IVAN: Vera szereti a szellemekről szóló meséket. Neki ez a ház valószínű elvarázsolt kastély, kínzókamrával. Gyakran eljár Blankával szellemidézésre.

VERA: Itt az egyetlen szellem Ivan volt.

IVAN: Találtam neked egy csónakot. Megbeszéltem egy halászzal, majd ő megmutatja neked, merre van hal.

VLADAN: Azt mondják, ez a ritka helyek egyike, ahol még lehet valamit találni. A többi már mind kimúlt.

VERA: Elvinne egyszer engem is?

VLADAN: Tud halat tisztítani?

VERA: Majd megtanít rá.

(A házból Olga lép ki.)

IVAN: *(Olghoz)* Tetszik?

OLGA: Gyermekkoromban gyakran jártam egy ilyen házba. Még a bútor is hasonló volt. A sok fénykép a falon. Mint itt is. Olyan régiak, barnák. Ebéd után, mikor mindenki pihenni ment, egyedül ültem az ebédlőben, és nézegettem a régi újságokat. Még néhány képre is emlékszem. Egy hajóra, ami valami jéghegynek ütközött és elsüllyedt. Az emberek a vízbe ugranak, a kapitány áll a hídon. Aztán, valami nagy ágyúk. Katonák a lövészárokból. Nevetséges repülőgépek, sok dróttal. Hosszú ruhás és nagy kalapos nők. Férfiak ilyen *(mutatja)* bajusszal és keménygallérban. A nap ugyanígy tűzött át a csukott zsalukon. Behallatszott az ebéd után lubickoló gyerekek zsivaja. Mintha már itt lettem volna egyszer, mintha visszatérnék. *(Vladanhoz)* Tudsz vizet meríteni a ciszternából? Majd megtanítlak, ha ugyan én sem felejtettem el. Kis ügyesség kell hozzá — a vödört aljával fölfelé kell bedobni.

VLADAN: Szóval, akkor bevisszük a csomagokat?

(Nem sokkal ezután Blanka jelenik meg egy szatyorral, amelybe a holmiját csomagolta. Kint hagyja a teraszon. Leszedi az asztalt, a tálcát és a poharakat beviszi, majd visszajön. Vladan és Ivan behozza a bőröndöket.)

OLGA: Régóta jár ide?

VERA: Már három éve. A társaságommal. Sátorokban töltjük a nyarat. Ott, az erdőben. Nem látta még? Mindegyikre felrajzoltuk az egyetem piros címerét. De most már kezdenek mindent beépíteni. Mindenki házat épít, akár az örültek. Nemsokára már nem is lesz helyünk.

OLGA: És az egész nyarat itt töltik?

VERA: Attól függ. Mikor megunjuk, felszedjük a sátorfánkat és továbbmegyünk.
 OLGA: Érdekes az idén?
 VERA: Nem is tudom. Nem mindig kellemes a sátor alatt. Valamelyik éjjel esett az eső, az én sátorom kezdett beázni, egész reggelig nem tudtam aludni.

(Blanka felveszi a szatyrot. Míg beszél, Vera lassan eltűnik a ház irányában.)

BLANKA: Hát akkor én megyek. Átköltözöm Ilicné asszonyhoz. *(Ol-gának mutatja)* Látja, az a ház ott, mindjárt a vendéglő mellett. Kolumbus még fel sem fedezte Amerikát, amikor építették. Ha bármire szüksége van, csak keressen fel. Én egész nap a házban vagyok, csak délelőtt járok le kicsit fürödni. *(Kézét nyújt, megérinti Olga haját.)* Hány éves?

OLGA: Harminchat. Miért kérdi?

BLANKA: Olyan a haja, mint Máriaé. Miért vágja ilyen rövidre?

OLGA: Mert az volt a divat, amikor húszéves voltam, mint most Vera.

BLANKA: Mikor Mária leengedte a haját, a vállára omlott, egész eddig. Én fésültem. *(keresgél a zsebében)* Odaadtam a kulcsot? Itt van. Az ajtó néha nehezen nyílik, meg kellene olajozni. Csak szóljon, én már megszoktam, hogy itthon minden egyedül csinállok. Itt csak a pénzt tudják elkérni. Meg nincs is már, aki megcsinálja, mind elmentek Németországba vagy Ausztráliába.

(A házból kijön Ivan.)

BLANKA: Meg sem mutattam, hol lehet fürödni — de a doktor úr úgyis mindent tud. Ő nagyon otthonos. Ha pedig valamire szükségük van, csak szóljanak.

(Elmegy. Szünet.)

OLGA: Mi van Blanka asszony lányával? Valamit mondott, és olyan közel jött hozzám, hogy szinte a leheletét éreztem, megérintette a hajamat... Hol van a lánya?

IVAN: Meghalt. Ennél az Ilic asszonynál állandóan teáznak és szeánszokat tartanak. Blanka azt hiszi, hogy a lányával beszélget.

OLGA: Tudom. Az én nagymamámnál is volt egy ilyen társaság. Egyszer egy macskát dobtunk be az ablakon. Ki is kaptam érte. *(rövid szünet)* Ismerted?

IVAN: Nem.

OLGA: Kellemetlen volt. Mintha az arcomba mászna. Olyan furcsa a szeme... Észrevetted, hogy az egész ház valami furcsa szagot áraszt?

IVAN: Hagyd ezt. Most az a legfontosabb, hogy jól kipihend magad.

OLGA: Igen. Pihennem kell.
 IVAN: Rendbe kell hoznod magad. Ez alatt az egy hónap alatt mindent jól és okosan kell elrendezni. Mintha mindent újból kezdenél, csak rendezettebben és okosabban.
 VERA: Mennem kell. Ma rajtam a sor, én készítem a vacsorát.
 VLADAN: Maradjon még, előbb megiszunk valamit! Meg kell ünnepelni az érkezést. Mit igyunk? Hoztam whiskyt. *(Ivanhoz)* Te tudod, hol vannak a poharak?
 IVAN: Az ablak melletti szekrényben.
 OLGA: Fürödni mennék. Szabad?
 IVAN: Miért ne?
 OLGA: Nem tudom. Kérdezem. Még mindig azt gondolom, hogy a kórházban vagyok. Folyton várom, hogy te mondd: most csináld ezt, vagy ne tedd azt.

(Vladan hozza a whiskyt és a poharakat.)

VLADAN: Elfelejtettem a jeget. Nem baj, majd isszuk tisztán.
 OLGA: Én nem bírok. Hőség van.

(Bemegy a házba.)

IVAN: Még dolgoznom kell.

(A távolból fémtárgyak csörömpölése hallatszik, delíriumos, eksztatikus ütemben.)

VERA: Ez a mi jelünk. Mennem kell.
 VLADAN: Mikor megyünk vadászni?

(Vera elmegy. Szünet.)

VLADAN: Nincs kedvem inni. *(kissé később)* Akarod, hogy megnézzük azt a csónakot?

IVAN: Azt mondta, holnap reggel menjünk.

VLADAN: Akkor addig ezt rendbe rakom.

(Az üveget és a poharakat a tálcára teszi, beviszi a házba. Szünet. Újból felhangzik az ütemes dobolás. Ivan felveszi kéziratát az asztalról, belelapoz. A házból Olga lép ki. Kezében fürdőruha.)

OLGA: Vladan lefeküdt. Engem is nagyon elfogott a fáradtság. Nincs kedvem sehová se menni. *(leül egy székre)* Mit csinálsz?

IVAN: Semmit. A disszertációmra dolgozom. Könyv lesz belőle, megjelenik.

OLGA: Úgy? *(rövid szünet)* Vladannak új munkát ígértek. Nem tudom pontosan, mit. Készülődöttünk már, de ő állandóan csak a vállalkozókkal volt elfoglalva, késő este járt haza, beszélgetni se tudtunk. *(szünet)* Tulajdonképpen már nem beszél a munkájáról. Ha együtt vagyunk, hallgat. Bezárkózik a szobájába. Összetépi a terveket. Hallottad-e valaha is azt a

hangot — amikor a rajzpapír szakad? Egy este berúgott. Nem tudott megállni a lábán, de beszélni sem. Soha azelőtt nem láttam részegen. Nem tudtam, mit tegyek. Elaludt. Én meg leültem az ágyra, a lábához, és sirni kezdtem. (később) Ivan, segítened kell nekem.

IVAN: Hogyan segítek?

OLGA: Nem tudom. Nekem nincsenek barátaim, soha nem tudtam amolyan női beszélgetéseket folytatni...

(Nem fejezi be a mondatot. Feláll, fürdőruhájával a kezében bemegy a házba.)

Második kép

(Tíz nappal később. Reggel. Ivan a teraszon ül, kéziratába mélyed. Majd a terasz korlátjához lép, a tengert nézi.)

VLADAN: Megint nagy hőség lesz.

(Bemegy a házba. A halászfelszereléssel tér vissza. Leül. Reszelővel élesíteni kezdi a szigonyt. A kellemetlen zaj egy darabig tart.)

IVAN: Megtanítottad már Verát, hogyan kell a halat megtisztítani?

VLADAN: Nem. Ő csak fürdik, vagy elmegy valamerre napozni.

IVAN: Mindennap veled megy?

VLADAN: Csak két-három alkalommal jött. Elhossa a sátorbeli társaságát... Úgy látszik, unalmas nekik egész nap a csónakban kuporogni. (később) Nem akarsz ma velem jönni? Ezeket a kölyköket elküldjük a fenébe. Elmegyünk messzebbre. Itt a környéken már nincs hal. Túlságosan mélyre kell lemenni. Már nehezen kapok levegőt, a fülem is megfájdul. Gondolod, ez veszélyes lehet?

IVAN: Ne merülj le többet.

VLADAN: Hirtelen jön. Tavaly még húsz méterig le tudtam menni. (később) Szóval, jössz?

IVAN: Nem tudok. Holnap utazom, és még semmit sem végeztem.

VLADAN: Ahogy akarsz. (szünet) Épp jó, hogy ide jöttünk. Egyedül vagyunk, senki sem zaklat. Hullafáradt vagyok. Nyakig voltam a munkában, s minden percben fölösleges gyűlésekre hívtak. Időemésztő gépezet. Olga a kórház után olyan érzékeny volt, hogy minden szóra, mozdulatra vigyáznom kellett, nehogy olyasmit tegyek, amit esetleg úgy érthet... Most már jó. Megnyugodott. Én is egy kicsit lazíthatok.

(Befejezte a szerszámok előkészítését. A terasz sarkába félreállítja őket. Visszajön az asztalhoz.)

IVAN: Mikor te elmegy halászni, Olga egész nap egyedül van. Csak ül a teraszon és hallgat. Én dolgozom. Ebédelünk. Délután várja, hogy megérkezz. Kérdezi, hány óra, túl keserű vagy túl édes-e a kávé. Csakhogy mondjon valamit. Mon-

dom neki: „Szeretem a keserű kávét”, vagy „Szeretem az édes kávét”, és ezzel befejeztük. Neked pedig csak az a fontos, meddig tudsz lemerülni a mélybe. Legalább hoznál is valamit, úgy már kinézne valahogy.

VLADAN: Itt a környéken már mindent kifogtak. Nincs semmi.

IVAN: Akkor hagyd abba.

VLADAN: Mit csináljak? Nekem is kell egy kis pihenés. Mindig csak a fejemet törni, előre gondolkodni — ha ezt csinálom, vagy azt mondom, akkor mi lesz, mi történhetik. Nem bírom. Majd, ha kipihenem magam, újból rendben lesz minden. *(szünet)* Szerinted mit kéne tennem?

IVAN: Nem tudom. Ezt neked kell tudnod.

VLADAN: Hát jó. Ma nem megyek halászni. Egész nap itt rostokolok. Te a könyvedet nézegeted. Én meg talán — teljesen véletlenül, nem szándékosan — majd mondok vagy teszek valamit, ő pedig... No és akkor mire mentünk?

IVAN: Miért kéne ezt nekem tudnom? A klinikán minden másképp volt! Megvizsgáltam, különböző kezelésekre küldtem, szedte a gyógyszereket. Tudtuk, mi lesz ma, mi lesz holnap. Dolgoztam a disszertációmon, késő este jártam haza. Olykor délután bejött hozzám az orvosi szobába. Beszélgettünk, érdekelt, hogy pontosan mit érez, és ő ezt jobban le tudta írni, mint a többi beteg. Én meg lejegyeztem, s ezt is bevettem a könyvembe.

VLADAN: Mutasd, hadd lássam.

(Elveszi a kéziratot.)

IVAN: Hagyd.

VLADAN: Melyik oldalon van? *(lapoz)* Hogy tudod ezt nézni? *(becsukja)* Mindig félttem a kórháztól. Mikor gyerek voltam, anyám eljárt egy barátnőjéhez. Engem ott hagyott a kórház parkjában. A szemközti épületen kinyílt egy ablak, s megjelent egy formátlan, megkínzott arc, tele sebekkel. Az egyik szeme teljesen le volt zárva.

(Ivan elveszi a kéziratot Vladantól, az asztalra teszi.)

IVAN: Most egy másik mesébe kezdtünk. Nincs, ami mögé elbújhatnék. Nincs meg a mindennapi munkám, amelyet el kell végeznem, amellyel áltatom magam, amivel meggyőzőm a betegeket, hogy csinállok valamit. Semmit sem tehetek, pedig tudom, hogy tennem kéne valamit. Nem mondhatok csupán annyit, hogy meg fog halni. Mást is kell mondanom, meg kell magyaráznom... Tehetetlen vagyok, pedig tudom, hogy épp most kellene segítenem.

VLADAN: Nem értem. Nekem azt mondtad... Megmutattad még a könyvet is... Mondtad a latin nevét...

IVAN: Ez mindig így megy.

VLADAN: Biztos voltam... Mint amikor az iskolában egymás mellett ültünk, nekem úgy tűnt, hogy mindig kivághatom magam, ha te ott vagy mellettem.

(Szünet.)

IVAN: Két vagy három hónap múlva meghal. És ez minden. Akkor meg mi az, amivel foglalkozom? Rutinmunka, amit minden gép el tudna végezni, jobban mint én. Valamikor az orvosokat az iparosokhoz sorolták. Igazuk volt.

(Szünet.)

VLADAN: Azt gondoltam, most minden rendben...

IVAN: Hazudtam. Ahogy a kisgyerekeknek hazudnak. Csakhogy azoknak azt mondjuk: ne bántsátok ezt, mert ott kuksol az ördög. Nektek pedig azt mondjuk, hogy az egész csak játék. Holott maga a sátán, aki eljött a jussáért.

VLADAN: Ő még nem tudja?

IVAN: Nem. Az emberek felvágják az ereiket, kiugranak az ablakon — mert mi nem tesszük meg, amit tennünk kéne. Magatehetetlen állatokká válnak, mert nem tudjuk nekik megmagyarázni — de mit is magyarázzunk meg?

(Szünet.)

IVAN: Az orvostudomány erkölcstelen. A halállal foglalkozik, de csak elhalasztani tudja. Nem gyógyít semmit, csak behegeszt. Semmi sem gyógyul — testünk csak elfeledi a betegséget.

(Szünet.)

IVAN: Ezt úgy nevezzük — „beszélni mint férfi a férfival”. Mintha csak akkor válnánk emberré, mikor már tehetetlenek lettünk.

(Szünet.)

IVAN: Olga már elment a klinikáról, mikor az egyik beteg édesanyja jött hozzám. Beszélgettem vele, megmondtam neki az igazat. Először arra gondoltam, elmondom az orvosi mesék egyikét. Aztán mégis közöltem, hogy a fia meghal. Először hallgatott, majd beszélni kezdett. Nem nekem. Mintha rajtunk kívül még valaki lett volna a szobában. És egy pillanatig esküdni mertem volna rá, hogy valóban így van, egyszerűen létezni kezdett még valaki. De ehhez kell, hogy az ember előbb megőrüljön a fájdalomtól.

(Szünet.)

VLADAN: S ezért közlöd most velem?

IVAN: Azt mondtam el, amit tudok. Neki azt kell megmondanom, amit még nem tudok. Tíz napja ülünk itt, ezen a teraszon. Itt ül mellettem, és azt gondolja — dolgozom. Én pedig arra gondolok, mit kellene mondanom. Úgy tűnik, tudom, aztán minden füstbe megy. Most mindkettőnknek próbálkoznunk kell valamivel. Magam már semmire se vagyok képes. Valamit tennünk kell.

VLADAN: Te holnap elmégy.

IVAN: Te meg mindennap halászni mentél!

(Szünet.)

VLADAN: Az előbb Olga álmában beszélt. Felébredtem, azt hittem ébren van és hozzám szól. De csak nyöszörgés volt, amelyből csak olykor-olykor volt kivehető egy szótag, egy szó eleje vagy vége. A kezem akartam nyújtani, hogy megnyugtassam. Hirtelen azonban más asszony lett számomra, olyan asszony, akit nem ismerek. Felkeltem, és kimentem. *(szünet)* Tudtam. De mégis hittem, hogy vannak dolgok, amelyek velem nem történhetnek meg. Mindannyian így hisszük. Ami szörnyű, az másokkal történik. De másoknak egyszerű és könnyű. Miért megy másoknak minden könnyen, és engem ér balszerencse? Kiválaszt minket valaki, vagy csak úgy vak-tában, nem tudom, kit hogyan, mikor? Még sosem sikerült valamit véghezvinnem, hogy ne jött volna közbe valami. Vagy a tervekkel kell végezni tíz nap alatt, hogy előbb kezd-hessék az építkezést; vagy nincs elég pénz, s módosítani kell a terveket; vagy elfogadják a tervemet, s akkor valami ürüggyel másnak adják, hogy készítsen újat. Még soha semmit nem tudtam nyugodtan, hajsza nélkül, az utolsó pillan-atban felmerülő váratlan meglepetések nélkül végigcsi-nálni... Másoknak meg minden könnyen megy...

IVAN: Nem értelek. Miről beszélsz?

VLADAN: Én itt többé nem létezem. Senki többé nem számít rám. Ró-lam nem esik szó — csak egy fejbiccentéssel intézik el, ha a nevemet említi valaki. Félreállítottak. Üres térben moz-gok!

(A házból kijön Olga, közeledik hozzájuk. Szünet.)

VLADAN: Minden összegabalyodott körülöttem. Miért épp körülöttem? Nem bírom ki. Gondoltam, elmegyek valahová. Párizsba, vagy bárhová...

IVAN: Hogyhogy elmész?

VLADAN: Huszonötven szerezünk diplomát, közülünk tizenkilencen el-mentek. Mindenki elment. Mindenki, aki képes valamire, elment. Csak azok maradtak itt, akik két és fél-, három és fél szobás lakásokat tudnak építeni. Fél szoba...

OLGA: Én is úgy látom, hogy el kell menned. Már mondtam is ne-ked.

VLADAN: Igen, mondtad. *(majd később)* Átkozott, primitív zug ez a miénk. Ha valamit tenni akarsz, mindenki siet elgáncsolni. Ha valamit elértél, agyonhallgatnak, mind. Itt tönkre kell mened, hogy eszükbe jusson: te is a világon vagy. Torkig vagyok mindennel — apró veszekedések, irigység, fontoskodás a hátad mögött, értelmetlen értekezletek, hülye, üres viták...

IVAN: És most mihez akarsz kezdeni?

VLADAN: Nem tudom. Érzem: szétaprózom magam, elveszek, holnap nem fogom tudni, mit kell tennem, mit tehetek...

OLGA: Ezért is kell elmenned. Mondtam neked, hogy nehezemre esne. De nem rendeztem soha jelenetet. Csakhogy attól tartok, most ott sem lesz könnyű a dolgod.

VLADAN: De legalább tudom, mi vagyok. Itt már senki sem tudja, hogy micsoda. Nem tudod, mit értél el, mert amit csináltál, az egy éjszaka leforgása alatt megszűnik létezni, holnap meg kezdheted az egészet előlről. Minduntalan, kismilliószor kell bizonyítanod azt, amit már egyszer elértél. Mindig kezdő vagy, mert senkit sem érdekel, meg nem is tudja, mit alkotál. Aki pedig tudja — az első adandó alkalommal elvágja az utad. Szorítóban élünk — tudatlanok között, akiknek mindegy, s azok között, akik tudnak valamit, de maguk nem csináltak semmit, és azért gyűlölnek. Minden az ő kezükben van. És mi vagy te akkor?

IVAN: Ez nem fontos. Sötétben tapogatózunk, amit megérintünk, az a mienk, az vagyunk mi. Számunkra más nem is létezik. De kérдем én — mihez kezdesz most?

VLADAN: Mondtam már, nem tudom! Csak azt tudom, hogy a feléig sem jutottam annak, amire képes lennék, amit tehettem volna.

IVAN: Ez kifogás. Egész idő alatt kifogásokat keresel. Csakhogy most vége a mellébeszélésnek. Amit teszünk, arra nincs mentség. *(felveszi az asztalról a kéziratát)* Én tudom, hogy ennek milyen hiányosságai vannak, de azt is tudom, hogy már nem lehet rajta javítani. Itt vagyunk, nem lehet megszökni. Talán nincs semmi oka annak, miért velünk esik meg mindez, ami történik, de ugyanúgy ürügyeket sem kereshetünk! *(elhajítja az iratcsomót a sarokba)* És ez minden.

(Szünet.)

OLGA: Mégis, megírtad ezt a disszertációt, a könyved megjelenik.

IVAN: *(félbeszakítja)* Néha arra gondolok, csak azért lettem orvos, mert abban az időben, amikor egyetemre kezdtünk járni, az volt a felfogás, hogy az orvos olyan ember, akinek mindig lesz munkája, és minden rendszernek szüksége van rá.

VLADAN: Mindenesetre, kijátszottak minket. Valaki csúnyán átejtett. Tövig. Pocsékul átrázott!

(Olga összeszedi Ivan kéziratának lapjait. Vladan a kikötő felé néz.)

OLGA: Vladan is így tépi össze a terveit, töri a ceruzáit... Úgy be-

széltek, mint valami elkényeztetett gyerekek. Sohasem kellett biztosítóirodában dolgoznotok.

(Letérdel, rendezgeti a szétszóródott lapokat.)

OLGA: Nézd, ez a lap elszakadt. És ez a fénykép...

IVAN: Hagyd csak, majd elrendezem egyedül. Nem fontos.

(Olga tovább rendezgeti a lapokat. Az oldalszámokat hol hangosan, hol csak magában mondja.)

OLGA: Kettő, három, négy, öt... hol a hatodik? Aha. Így. Hét, nyolc... ide valami fénykép jön — ez? Majd beragasztjuk. Tíz, tizenegy... tizenöt... Ide mi jön?

(Ivan átnyújt egy rajzot.)

OLGA: Jó. Kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyolc, kilenc, harminc. Ezt az oldalt újból le kell gépelní. Nem hoztál magaddal írógépet? Tudok gépelní is. Megtanultam. Mi mindent meg nem tanul az ember, ha mindent csinálnia kell, még mielőtt olyan munkát talál, ami legalább hasonlít ahhoz, amit tanult. *(folytatja a lapok összerakását)* Harmincöt, hat, hét, nyolc — ez a fénykép többé nem használható —, kilenc, negyven. Ez is teljesen összegyűrődött. Ide mi tartozik?

(Ivan egy fényképet ad át.)

OLGA: Add csak. Ötvenkettő, három, négy, öt, hat... Hol a hatvan-kettes? Nincs? *(keresi a gyűrött papírhalmaz között)* Megvan. Három, négy, öt, hat, hét, nyolc, kilenc, hetven... Kettő, három, négy... Nyolcvankettő, három, négy, öt, hat... Így... Kilencvenkettő, három... Add ide a száz egyet.

(Ivan keresgél, majd talál egy kettészakadt lapot, gyűrötten. Olga óvatosan kisimítja a tenyerével.)

VLADAN: Azt mondta, hét előtt értem jön, most már fél nyolc, és még nincs sehol.

OLGA: Így simítom ki Vladan összetépett rajzait is. Már megügyesedtem. Végül is lehet, hogy nem is az a fontos, mit csinál az ember, vagy mit akart csinálni... Nekem most az egész sokkal egyszerűbbnek látszik. Nem tudom. Mi a fontos? Mi nem fontos? Ki tudja...? *(folytatja, amit elkezdett)* Százkettő, három, négy, öt... hol a százharmincöt?

(Ivan odanyújt még egy összetépett lapot.)

OLGA: Ezt össze lehet ragasztani, meg se látszik... Nyolc, kilenc, százötven... Ez minden?

IVAN: Ez is sok. Két oldalt kellett volna megírni — az egyikre: ezt lehet, a másikra: ezt nem lehet.
OLGA: Így. Most rendben van.

(Vladan észreveszi a közeledő csónakot, amely érte jött. A szerszámai után nyúl.)

OLGA: Megint egész nap halászol?

VLADAN: Messzire kell mennünk. Itt a közelben nincs hal.

OLGA: Ivan holnap elmegy. Rendezzünk este lakomát. Hozzál halat. Én készítek süteményt. Azt az ezüst gyertyatartót tesszük az asztalra, meggyújtjuk a gyertyákat. Szörnyen ünnepélyes lesz. Már az első naptól kezdve arról beszélünk, hogy rendezünk majd egy ilyen vacsorát.

VLADAN: Igen.

OLGA: Akkor gyere vissza hamarább.

VLADAN: Jó. Majd meglátom.

(Elmegy. Olga a ház felé indul. Megáll. Hirtelen felzokog. Ivan egy ideig kétségbeesetten nézi. Odamegy hozzá. Nem tud mást tenni, a vállát érinti. Olga megfordul, és átöleli. Ivan is átöleli, s így állnak egy darabig. Majd szétválnak.)

OLGA: Itt olyan nyugalom van. *(leül egy székre)* Olyan jó így ülni a napon, csukott szemmel. Mintha eltávolodnál, de a tested itt marad. Úgy érzed, mintha csak egy tárgy lennél, csupán súlyod és térfogatod van... *(szünet)* Gyerünk fürödni...

IVAN: Menjünk.

OLGA: Látom, nincs sok kedved hozzá.

(Elneveti magát. Ivan is nevet.)

OLGA: Nem tudok kártyázni. Nem tudok pasziánszot rakni. Nem tudok semmit. Egész nap csak így ülök...

(Felkel, felveszi az asztalról Ivan kéziratát, és beviszi a szobába. Majd visszatér.)

OLGA: Gyere, segíts egy kicsit.

IVAN: Mit?

OLGA: Rendezzük át másképp. Az asztalt az ebédlő közepére. Vladan azt mondja, hogy ez hülyeség. Ha az asztalt az ablak mellé tennénk, rajzolhatna is. *(később)* Azt hiszem, nem tetszik itt neki. Most már nekem is kevésbé tetszik. Ez itt mind valaki másnak szól. Barátságtalan, hüvös, menekülünk egymástól, mintha vétettünk volna valamit... Ne haragudj, igazán szép tőled, hogy találtad ezt a házat nekünk, de félek... Nem tudom... Azelőtt tudtam, Vladan mit szeret, mit nem. Most azt hiszem, nem tudom.

IVAN: Hagyd azt az asztalt. Vladan úgysem fog rajzolni. Nem kell folyton arra gondolnod, mi fog neki tetszeni és mi nem.

OLGA: Megőriztem néhány rajzot, amit összetépett. Mintha az a ház lenne, amelyikben élni szeretne. Óvatosan összeragasztottam. Most is valami hasonlót akarok. Be kell rendeznem a lakást. Sehogy sem néz ki. Már minden elkopott, akárcsak itt. A fürdőszobával kezdem. Vladan szerint a fürdőszoba a legfontosabb a házban — ahogy ő mondja: a legfontosabb „helyiség” —, és ezért kell, hogy a legkellemesebb is legyen. Egy halványzöld csempékkel kirakott fürdőszobáról álmodozom. Elegem van már az olajfestékes falakból. Észrevetted-e, hogy itt, a kád mögött, a párától hogy megfeketedett? A nappali szobába is új függönyt veszek, meg egy szép szőnyeget keresek, kényelmes foteleket, kis asztalkákat, sokat, hogy mindenütt legyen kéznél. És tudod, még mit? Veszek két-három lámpát, beállítom a szoba sarkaiba, le a padlóra, így olyan meghitt a fény... Cikis... A szőnyeg puha és kócos lesz. Ha jön a tél, és mindent elrendeztem, meghívunk téged is. Majd ülünk a szőnyegen, meleg és kellemes lesz. Kint hideg és nyirkos, fúj a szél... Mindent kigondoltam. Mikor egyedül üldögél az ember, van ideje mindenről elgondolkozni. Mit mondasz? Nekem tetszettek Vladan rajzai, azt gondoltam...

IVAN: Csak fárasztod magad.

OLGA: Csinálnom kell valamit.

IVAN: Ez várhat. Az egész napot otthon töltened, porban, takarítással, rendezkedve? A lakásban állandóan ott nyüzsög egy csomó ember, akik dolgoznak, kalapálnak, bontanak, átépítenek, beépítenek. És ez elhúzódik. Azt mondják, kész lesz holnapra, de holnap semmi sem kész, holnapután észrevekszed, hogy valamit elrontottak, hogy a fürdőszobában a te halványzöld csempéid kiesnek a falból... Se vége, se hossza. Bolondság. Idővesztés.

OLGA: Akkor mit csináljak?

IVAN: Ne hajszold magad.

(Szünet.)

OLGA: Igazad van. (később) Tudod, mit határoztam?

IVAN: No mit?

OLGA: Ha Vladan Párizsba akar menni, vele megyek. Otthagynom a biztosítóirodát. Meguntam már számíthatni, mennyi a lehetősége annak, hogy jövőre több vagy kevesebb autó törik össze. Mégsem ezért végeztem matematika szakot.

IVAN: És mihez kezdesz?

OLGA: Nem fontos. Várom, hogy Vladan hazajöjjön a munkából. Főzök. Mint más asszony. Mi hasznom van abból, hogy ott dolgozom a biztosítóirodában? Akartam, legyen nekem is valami, és mit kaptam? Valami egészen köznapinak akarok lenni. (szünet) Lehet, hogy tudunk majd utazgatni is. Ha megtakarítunk egy kis pénzt. Elmehetnénk Spanyolországba. Londonba. Sosem voltam Londonban. Rábeszélhetném Vladant. Vonattal mennénk, úgy olcsóbb és szebb. Városok, fo-

lyók mellett haladnánk el, házak mellett, ahol emberek élnek; az asszony ruhát terít a kötélre, a férfi a kertben ás, a gyerekek játszanak, és integetnek. A vonat elmegy, következik más. Elhaladsz vagy tíz emberi élet mellett, amely számodra csak egy pillanat; te is csak egy pillanat vagy nekik. Ők folytatják a munkájukat, te tovább utazol. Szeretsz vonattal utazni?

IVAN: Nem tudom. A télen utaztam valahová vonattal, már nem emlékszem, merre. Elaludtam, a vonat egyszer csak megállt. Felébredtem, kinéztem az ablakon. Holdfény, kint minden fehérlett. Nem tudtam, hol vagyunk, sem azt, mennyit aludtam, azt sem, hány óra van. A vonat a nyílt pályán állt, sehol egy ház vagy egy fa, semmi sem látszott. Csak a hó vakított a holdfényben. Csönd volt, mindenki aludt, egy hang sem hallatszott, mint a vonaton általában, mikor megáll. Fújt a szél. Egyszer csak megkívántam, hogy kiszálljak a vonatból és nekivágjak. A szélnek.

(Szünet.)

OLGA: Szép történet. Amióta itt vagyunk, most beszélgetünk először. Vladan egész nap halászik. Te reggeltől estig dolgozol. Már kezdtem félni tőled. Lábujjhegyen járok, hogy ne zavarjalak. Egy-két szót szólsz hozzám, s ez minden. Holnap pedig elmegy. (szünet) Itt mintha megtorpant volna az idő. Egyet fordulsz, s már elmúlt tíz nap.

IVAN: Ma nem dolgozom. Gyerünk fürödni. Viszünk egy csónakot, elmegyünk az öbölbe. Ott majd mindenről beszélünk. Nem bírom többé elviselni ezt a teraszt, a házat a hátunk mögött, mindig ugyanazokat a dolgokat, amiket mindennap bámulunk; már betéve tudunk mindent: egyik oldalon a tenger, a másikon az öböl, kikötő, csónakok, amott a szirt... Menjünk máshová. Ott nyugodtan beszélgethetünk. Mikor az ember egyedül van a tengerrel és a kövekkel, egyszerre minden tiszta és egyszerű...

(Szünet.)

IVAN: Megyünk?

OLGA: Vásárolni kell a vacsorához. Mit gondolsz, Blanka asszony kölcsönadná a kristálypoharait — csak a mai estére? Gyönyörű lenne.

IVAN: Miért kell most lakomát csapnunk?

OLGA: Azért, mert te holnap elmész. És mert csinálni akarok valamit. Játszani akarok.

IVAN: Mért nem akarod, hogy fürödni menjünk?

OLGA: Ha eddig nem mentünk, ma sem kell mennünk. Menj, kérd meg Blankát.

IVAN: Megkérdezhetem. De nem hiszem.

(Elmegy. Olga egyedül marad a teraszon. Boldog.)

Harmadik kép

(Késő délután. Olga egyedül van. Ideges. A kikötő felé néz. Majd az asztalhoz lép. A házból kijön Blanka. Hatalmas, fehér drága kelméből készült abroszt hoz.)

BLANKA: Hová ment a doktor úr?

OLGA: Megkértem, menjen le a kikötőbe.

(Blanka felteríti az abroszt, előzőleg azonban tenyerével gondosan letörli és lefújja az asztalról az utolsó porszemeket is.)

BLANKA: Ezen az abroszon itt van az egész családunk. Mindenki saját maga hímezte rá a monogramját. Csak karácsonykor használtuk, mikor mindannyian összegyűltünk. Ez a férjem bátyja. Ez a nővére, meg a férje. Ez itt az apjuk, ez pedig az anyjuk. És ez — *(felteszi a szemüvegét)* — ez ki? Ja, igen, őt nem ismertem. Meghalt, még mielőtt idejöttem. Itt vagyok én is. Ez a lányom.

(Kivesz a zsebéből egy kulcscsomót, kiválaszt egy kulcsot. Belép a házba. Blanka tányérokkal és evőeszközökkel tér vissza.)

BLANKA: Csöndes a tenger. Időbe telik, mire visszatérnek.

(Olga segít Blankának elrendezni a tányérokat és az evőeszközt.)

OLGA: Gyerekkorunkban gyakran jártunk egy öbölbe fürödni. A tenger mindig kristálytisza, üdítő volt, még a legnagyobb hőségben is. Annyira áttetsző, hogy szinte inni kívánt belőle az ember. Mindig arról ábrándoztam, hogy olyan vízben fürdöm, amit inni lehet. Vittünk ki halat, tüzet raktunk a parton. Tányér helyett nagy, lapos köveket szedtünk össze, egészen fehéreket. Sok volt belőlük arrafelé. Erről ettük aztán a halat, majd a köveket megmostuk a tengerben.

(Blanka újból kiveszi zsebéből a kulcscsomót, kiválaszt egy kulcsot, és bemegy a házba. Olga a kikötő felé néz. Blanka kristálypoharakat hoz, az asztalra teszi.)

OLGA: Nem szeretem, mikor lemerül.

(Elrendezgetik a poharakat.)

OLGA: Valamikor én is szerettem víz alá merülni, a hátamra fordultam, s úgy néztem a színe felé. Áttetsző, fénylő üvegboltozathoz hasonlít.

(Olga bemegy a házba. Blanka még egy darabig tesz-vesz az asztal körül: odébb tol egy poharat, kést, villát. Olga visszajön: a nagy ezüst gyertyatartót hozza, s az asztalra helyezi.)

BLANKA: A desszertes tányérokat meg a feketéscsészéket ott hagytam a szobában. Látta?

(Egy darabig mindketten nézik a terített asztalt.)

OLGA: Most csodaszép és roppant ünnepélyes. Köszönöm, hogy mindezt ideadta. *(két poharat vesz fel, összekoccintja)* — Mi-csoda gyönyörű csengés!

BLANKA: Hát, valamikor itt tíz-tizenkét személyre terítettünk. Még többre is. Szép volt hallgatni a tányérok és poharak csengését. Olyan hang ez, amely élettel tölti meg az egész házat.

OLGA: Számomra mindig valahogy nevetségesek voltak a férfiak és nők estélyi öltözékben: mintha már nem emberek, csak bá-buk lennének, amelyek mozognak, és csak arcuk és hangjuk azoké, akiket ismerünk. De ők csak azt kívánják, hogy legalább egy estére legyen az élet tisztább, kissé valótlan, mint valami képen. Csináltattam én is egy ruhát, s ma veszem fel először. Olyan finom esése van, mikor mozgok, szinte lebeg körülöttem, akár a szellő. Azt akarom, hogy minden másképp legyen: viselkedjünk másképp, beszélgessünk másképp, legyünk más emberek... Mintha egy másik életünk is lenne. Talán így is van, csak nem igyekeztünk felfedni... Talán mindannyiunknak két élete van, száz és száz lehetséges élete, amelyről nem is tudunk. *(elneveti magát)* Ostobaságokat beszélek?

(Szünet.)

BLANKA: Gondoltam, meghívom ma estére, jöjjön el Ilic asszonyhoz vacsorára. Ott minden csütörtökön összejön egy kis társaság. Néhány idős hölgy és egy idős úr, de ő egész idő alatt hallgat, csak olykor riad fel és beszélni kezd valamit, nem is tudom mit. Már régóta nem hallgatjuk a meséjét. Érdekes lenne, ha megismerné őket. Mi, akik itt élünk a szigeteken, tulajdonképp azoknak a furcsa állatoknak vagyunk a maradványai, amelyek a kontinensen már rég kihaltak. Vacsorázunk, majd velük beszélgetünk. Ilicné írja, amit mondanak. Mind itt vannak. A férjem, a lányom, az apám, anyám... Mindannyian együtt vagyunk. Egyszerre csak érezzük, hogy itt vannak, valahol körülöttünk, s mondani akarnak valamit. A lányom meghalt, s én tovább jártam-keltem, ettem, aludtam. Olyan volt az egész, mint valami homály. Aztán egyszerre csak jelentkezett. Ilicné a kézírásukkal ír mindig, s egy este azt mondta: „Blanka asszony, úgy hiszem, ez a lánya.” Felismertem az írását. Nagy, hosszúkás betűk... És attól fogva megszűnt a homály. Mint amikor a sötét ablak hirtelen kivilágosodik, s látni, hogy odabenn emberek mozognak, beszélnek egymással. Valami ragyogás, fény... Nem tudom leírni. *(Olgához lép, megsimogatja a haját)* Jöjjön el egyszer. Megteszi?

(Ivan jön. Olga nem válaszol.)

IVAN: Megjöttek.

BLANKA: Amint látja, semmi sem történt. (elmenőben, Ivanhoz) A viszontlátásra, doktor úr. Holnap kikísérem a hajóhoz.

OLGA: Hol van Vladan?

IVAN: Nem tudom. Ezek már három óra körül visszajöttek.

OLGA: Történt valami?

IVAN: Semmi sem történt. Mindenütt kerestem. A strandon, az étteremben, a sziklákon, az erdőben. A sátrakig is elmentem. Azt hitték, Verát keresem. Kinevettek. Kegyetlenek, mert valójában még semmit sem éltek át, nem tudnak semmit, de elég szemtelenek ahhoz, hogy úgy viselkedjenek, mint akik mindent tudnak; érzéketlenek és semmire sincsenek tekintettel; biztosak benne, hogy mindig találhatnak valami bolondot, aki majd szemtelenségükben szemérmességet, kegyetlenségükben pedig naivitást lát. Még két lépésre sem távolodtam el a sátraiktól, amikor kongatni kezdték a kannáikat. Számukra csak egy kandúr voltam, épp csak nem kötöttek a farkamra konzervdobozt. Úgy éreztem magam, mint egy idióta. Igazuk volt: csakugyan az voltam.

OLGA: Vladan — Verával van?

(Szünet.)

OLGA: Vera milyen? Tudom, hogy csinos. Vajon okos?

IVAN: Buta kis liba.

OLGA: Szeretném tudni, miről beszélget vele. Mit beszélnek rólam? Egyáltalán, kérdezi őt felőlem, vagy többé nem is létezem számukra? Mit mond neki Vladan? El tudom képzelni. Vladan a terveiről beszél, nagy eszméiről, eltelve saját magától; belemerül... az meg bámulja...

IVAN: Nincs ocsmányabb, önzőbb, alantasabb és hazugabb, mint ezek a kislányok. Vladan is olyan, mint Vera: buta, önző és beképzelt. Undorodom tőle. Reggel is elfogott a rosszullét eszelős meséitől arról, hogy el kell mennie, hogy lesz belőle valaki. Elbűvölve saját magától mint nagy építészről, csak legyen mellette valaki, aki védelmezi, aki hisz benne, aki megvédi önmagától, aki előtt nincs mersze hülyeségeket csinálni. Te jelented számára az egyensúlyt, mert neki az soha nem is volt; bármelyik más asszony mellett egyszerűen szétaprózódott volna, mint egy földre ejtett pohár. Ha nem elég okos, hogy ezt felfogja, elég önző, hogy érzékelye.

OLGA: Nélküle talán én is tönkrementem volna.

(Szünet.)

IVAN: Talán azt akartad, hogy kigondoljak valami mesét? Gondolod úgy jobb lenne?

OLGA: Nem. Örültség lenne. Nem bírnám elviselni, hogy te is hazudsz nekem.

IVAN: Úgy látszik, ez minden, amit sikerült elérnem — hogy részt vegyek egy hülye, undorító játékban.

OLGA: És mit akartál tenni?

IVAN: Már nem is tudom. Kezdem magam úgy érezni, mint egy borostyánba zárt bogár, megdermedve egy olyan mozdulat közepette, amelyet nem akartam megtenni, amely valami mást szándékozott, s megtorpant félúton, sem ide, sem oda. Valami nélkülem, kívülem zajlott le, s most hozzá kell szoknom, bár valahol máshol vagyok. Csakhogy hol? Szüntelen hibázok, s e hibákból háló fonódik, amelyből már nincs menekvésem.

(Szünet.)

OLGA: Mindketten annyit hallgattatok. Most meg csak szüntelen beszéltek. Ha tudnám, mit beszéltek. *(később)* Megyek, átlőtözöm. Gyűjtsd meg a gyertyákat, légy szíves.

(Bemegy a házba. Ivan meggyűjti a gyertyákat. Vladan jön. Szünet.)

VLADAN: A gyertyák is itt vannak. Ezüst gyertyatartóban. Kristálypoharak. Tányérok... *(felvesz egyet az asztalról, a márkát nézi)* Meissen. Gazdagok lehettek.

(Szünet.)

IVAN: Már azt hittük, valami bajod esett.

VLADAN: A sziklákon voltam. Majd az erdőbe mentem. Feküdtem, és hallgattam, ahogy a szél elsuhan valahol a magasban, a fenyőágak között. Nem mentem halászni. Egész nap azon tűnődtem, amit reggel mondtál. *(szünet)* Holnap elmegyek.

(Ivan nem válaszol. Szünet.)

VLADAN: Megvetsz?

(Ivan nem válaszol. Szünet.)

VLADAN: Megvethetsz, ha úgy tetszik. Nekem mindegy. Nem kérek senkitől semmit.

IVAN: Vera vár rád?

(Szünet.)

VLADAN: Megmondtad neki?

(Ivan nem felel. Szünet. A házból Olga jön ki pompás nyári estélyi ruhában, amely eddigi ruházatától merőben különbözik. Az asztalhoz lép.)

OLGA: Megjöttél?

VLADAN: Holnap elmegyek. El kell mennem. Nem bírom tovább.

OLGA: *(félbeszakítja)* Akkor igyunk előbb egy pohár bort. *(tölt, majd felvesz egy poharat)* Jó utat. Azokra, akik visszatérnek, és azokra, akik maradnak.

Negyedik kép

(Hajnalodik. A teraszon Ivan, Vladan és Vera. Az asztalon a vacsora maradványai.)

VLADAN: Talán nem viszem semmire. Lehet, hogy egyszerű rajzolóként fejezem be, vagy talán építkezésen dolgozom, lehet, hogy éjjeliőr leszek valahol... Koszos szállodákban élek majd, ahol órára adják ki a szobákat. Voltam már egyszer egy ilyen szállodában. Mindegy volt akkor, hiszen nem került sokba. Valami darab fickó felpofozott egy kurvát, az meg ordított, mintha a bőrét nyúznák, no meg a tulajdonosnő is beavatkozott... Azt kellett volna hallanotok, azokat a hangokat. Mint valami koszos víz zuhataga. Talán nem is vagyok többre való... Talán semmi sem vagyok, talán mindaz, amit csinállok, nem ér semmit... De el kell mennem ebből az átkozott házból, ahol halottak néznek a fényképekről, ahol az ő tányérjaikból eszünk, s azokból a poharakból iszunk, melyeket ők nyaldostak!

(Szünet.)

VLADAN: Sőt, ha itt maradnék is, az csak kínlódás lenne. És én nem akarom, hogy mindez egymás kölcsönös kínzásával fejeződjön be! Kinek kell az idegen segítség?... Neki talán még nyomasztóbb lenne, mint nekem. Olyasvalakit elviselni, aki elhatározza, hogy feláldozza magát... Ez a legkönnyebb, áldozatot hozni! Az ember gyönyörködik a saját nemeslelkűségében, de ugyanakkor nem veszi észre, hogy ezzel csak megalázza a másikat... Ez a legönzőbb, legközönségesebb zsarolás!... Nekünk sosem volt szükségünk arra, hogy egymást így zsaroljuk. És ezért kell elmennem... El kell menjek, mert most valahogy kezd átalakulni... Köztünk ez még sosem volt így... Én nem kérek semmit, csak azért megyek, mert szeretnék megőrizni valamit... ha ugyan még egyáltalán maradt valami... De mi? Mindegy. Csak azt tudom, hogy mennem kell. Mi mást tehetnék?

(Szünet.)

VLADAN: Tegnap, mikor a sziklákon voltam, egy pillanatra úgy tűnt, mintha egy fennsíkon feküdnék. Minden megszűnt létezni, csak a nap járta át a bőrömet. Valamerre messze kalandoztam. Egy teret láttam, világos, tiszta vonalú volt, amilyent mindig is szerettem volna alkotni. Mikor az ember a térre jut, mintha egyszerre kitárulkozna a nap felé. A közepén csak egy napóra áll. Az árnyék körbejár, azt hinnéd, hogy

ez a központ, amely körül minden forog, és a napfény innen árad szét a széles utcákra... Mindent tudtam: minden mértéket, arányt, csak le kellett volna ülnöm, hogy papírra vessem... Nem sokáig tartott, talán öt vagy tíz másodpercig, s akkor Vera kijött a vízből és azt mondta: „Szóval, mit határozottál?” És újból itt volt minden. Szörnyűség. Semmi sem tűnt el, nem változott meg, nem is fog megváltozni semmi.

(Szünet.)

VLADAN: Csak önámítás volt... *(Verához)* A sziklák, az erdő, minden... A szél, amely valahol fönt zúg a magasban, a fenyőlombok közt, a napon olvadó gyanta illata...

(Vera nem válaszol.)

VLADAN: Ostobaság! Mintha valaki levetkőztetett és odaszögezett volna ezekhez a sziklákhöz...

(Nem fejezi be a mondatot. Szünet.)

VERA: Egy teljes órán át ültem a sziklákon, és vártalak. Azt mondtad, azonnal visszajössz. Azok az alakok rám találtak, és elkezdtek froclizni. Tökkelütöttnek éreztem magam. Valami történt, csak én nem tudtam, hogy mi. Gondoltam — ha te nem tehetsz semmit, akkor majd én jövök. Tudtam, hogy most tennem kell valamit, mert ha nem, minden elvész a fenébe, és buta kislány maradok, akivel mindenki játszadozik. Amikor megjöttem, ti kávéztatok, nyugodtan ültél, mintha mi sem történt volna, mintha nem is léteznék. Miért mondtad akkor, hogy várjalak? Miért mondtad, hogy azonnal visszajössz? Nekem ez nem kellett...

(Szünet.)

VERA: Azt akarták, hogy játsszam, mert csak játszani akartak, és ez minden.

(Szünet.)

VERA: Mindig ez a vége. Most már talán megelégtettem a játékot.

(Szünet.)

VERA: Nem akarok többé játszani. Megutáltam. Hát énram nem lehet szüksége valakinek?

IVAN: Többé senkinek sincs szüksége senkire.

(Szünet.)

IVAN: Egész éjjel itt ültünk, bűzlünk a bortól, izzadságtól... Gyűlölöm a reggelt, mindig mocskosnak érzem magam. Képzem, hogy nézek ki — nincs utálatosabb, mint hajnalban az ember arca. Telik az éjszaka, s minden, ami itt volt, érintésnyire, most szertefoszlik. Csak a leégett gyertyák meg a tányérok maradnak az ételmaradékokkal... Más is lehetett volna belőlünk. Tisztábbak lehattunk volna. Ahogy ültünk ennél az asztalnál, valami olyanná is válhattunk volna, amiről sejtelmünk sem volt, hogy megeshet velünk. Csak annyi kellett... Talán minden megváltozhatott volna... Minden, ha elfeledjük érveinket és mentségeinket, játékainkat, tehetlenségünket... Mindez eltűnhetett, átváltozhatott volna másvalamivé. Igen... Ha lett volna bennünk... de mi? Mi hiányzik belőlünk? Mit kellett volna tennünk? Soha többé nem tudjuk meg. Most már vége. Beszélünk valamit — mit beszélünk, miről, kiről beszélünk? Maradványai vagyunk annak, ami lehattunk volna, ami kellett volna, hogy legyünk, de nem lettünk... Itt vonszoljuk magunkat, ragadósan, borotvátlanul, bedagadt szemmel... Találkozunk majd a hajón, a nap felkelőben, és mi folytatjuk, tovább játszunk régi szerepeinket. Gyötrődünk a két és fél szobás lakásokkal: ide-oda kapkodunk; gépiesen ténykedünk, miközben igyekszünk meggyőzni magunkat arról, hogy mindent tudunk, mindenre képesek vagyunk... holott nem juthatunk tovább...

(Szünet.)

IVAN: Eltelt harmincöt év, az út feléig jutottunk. El kéne kezdenünk, mi meg már befejeztük... Nem csinálunk már semmit, csak értelmetlen dolgainkat végezzük — gyűlésekre járunk, bizottsági tagok leszünk, kongresszusokon szólalunk fel, nyilatkozunk az újságoknak... hogy magunkat és másokat meggyőzzünk arról, hogy mégiscsak létezzünk... Pedig már nem létezzünk. Tartjuk magunkat a felszínen, s ez minden. Így van ez. Valami miatt mind épp akkor hagyják abba a munkát, amikor el kellene kezdeni... Akkor meg szerepet játszanak, nehogy kitűnjék, hogy már nincsenek, nem léteznek.

(Olga jön ki a házból.)

IVAN: A múlt éjjel azt álmodtam, hogy körüljárom a betegeimet. Odamentem egy ágyhoz, amelyben csak egy fej és nagy, tágra nyílt szem látszott. Eszembe villant, hogy ez az a beteg, akit még hallgató koromban láttam. Elég ritka betegség, s majdnem mindennap odavitte, hogy lássuk, amint kifejlődik, elharapódzik. Lehajoltam, hogy szóljak valamit, s akkor minden átváltozott, akár a filmen: én fekszem ott az ágyban, és lassan elfonnyadok. (szünet) Az ember hirtelen összezsugorodhat, nem kíván már semmit, csak azt a legke-

vesebbet, amivel minden más állat is bír: hogy mozogjon, dobogjon a szíve, hogy kitapogathassa a pulzusát, emészszen, és semmi többet. S ez minden, amit megtehetünk: magunkat és másokat idáig elvezetni. Megmutatni, hogyan lesz belőlünk állat.

(Szünet.)

OLGA: Olvastam valahol: „Egyedül vagyok és szegény, mert az se kell, ami az enyém...” Ezt olyasvalaki mondta, aki már elbúcsúzott, már a tulsó parton van... Borzasztónak tűnt, mert akkor még csak ezt, a mi partunkat láttam. Szörnyű. De csak azért, mert nem a jó oldalról közelítettem, holott csak meg kell fordítani az egészet. Mint amikor kilépek a házból, s kívülről, az utcáról nézem a szobát, ahol éltem. Megváltozik, s egyszerre megértettem, hogy abban, amit zavarosnak véltem, igenis van rend... Rendbe akartam hozni, de most látom, hogy erre semmi szükség. Csak ki kell menni. Egyszerűen hátat fordítani és kimenni.

(Vladan megfordul, elindul a ház felé.)

OLGA: Összecsomagoltam a holmidat. Fönt van minden a szobában.

(Vladan bemegy a házba.)

OLGA: Annyit beszéltünk. Annyi hang van körülöttem. Mi mindent nem hallani.

(Szünet.)

OLGA: (Verához) Elmennek ma a barátai is?

VERA: Itt már nagyon görbe szemmel néznek ránk. Úgy látszik, már nemkívánatos személyek lettünk. Figyelmeztettek, hogy túlságosan zajosak vagyunk, hogy átjárunk a kertjeiken, letapossuk a virágaikat. Ezek, innen az új házakból. Mindent kicicomáztak: függönyöcskék, műanyag székek és asztalok a ház előtt, ott ücsörögnek, és kávé szűrőcsőnek, vacsora után bámulják a tévét, vagy egymáshoz járnak vizitelni, és gyönyörködnek az új fürdőkádban vagy olasz vécékagylóban. Tegnap délután jött egy rendőr, és kiagyalta, hogy az erdőben tilos sátrakat felállítani. Erre föl aztán összepakoltunk, és elmegyünk. De előbb még rendezünk egy kis hepajt.

(Szünet.)

OLGA: Szép lábad van, Vera?

VERA: Miért kérdezi?

OLGA: Mindig nadrágot viselsz.

VERA: Mert így kényelmesebb.

OLGA: (kicsit később) Add ide a kezed.

VERA: Miért?
OLGA: Meg akarok nézni valamit.

(Vera önkéntelenül kezét nyújtja.)

OLGA: Olyan a kezed, mint egy kisfiué. Tudsz gyengéd lenni?
VERA: *(kellemetlennek találja a beszélgetést)* Nem tudom. Valószínűleg.
OLGA: Szép a vállad. *(felemeli a haját)* A nyakad is. Így kéne fel-fésülnöd a hajad. A melled is szép. Egészen modern. Sokat forgolódnak körülötted a férfiak?
VERA: *(elhúzódik)* Nem tudom.
OLGA: Nem esik jól, ha néznek?
VERA: Úgy.
OLGA: És amikor udvarolnak, milyen akkor?
VERA: Hát olyan... Néha nevetséges. *(elneveti magát)* Negyvenkettes számú tekintet, a bal fiókból.
OLGA: És mikor megölel valaki, mit érzel?
VERA: Miért kérdi ezt?
OLGA: Mert mindent tudni akarok: amit érzel, amit gondolsz. Ugye így egészen más? Talán szebb?
VERA: Semmi se változott meg.
OLGA: Nem próbálnál fel egy ruhát? Azt hiszem, jól állna neked.

(Még mielőtt Vera válaszol, Olga bemegy a házba.)

VERA: *(Ivanhoz lép)* Semmit sem kell mondanía, csak intsen vagy fütttyentsen, és megyek. Nem tudom, mit tegyek. Segítsen. Félek. Mindenki itthagya. Azok, ott, az erdőben, kinevettek. Még nem tudják, mit jelent így maradni... Nem változott meg magáról a véleményem... Mondjon valamit.

(Olga kijön a házból, kezében hozza a ruhát, amelyet az előbbi jelenetben viselt.)

OLGA: Nekem nem áll jól. Sosem állt jól az, amire olyan nagyon vágytam. Vedd fel.
VERA: Miért vegyem fel a ruháját?
OLGA: Neked adom. Én már öregnek érzem magam hozzá. Amikor belenézek a tükörbe, nem ismerem magamra. Mintha valaki más lenne... Gyere, próbáld fel. Nagy szám leszel benne.
VERA: Jobb szeretek így lenni.
OLGA: Nem sokáig járkálhatsz nadrágban. Szükséged lesz még ilyen holmira is. Most minden jól áll rajtad, mert fiatal vagy. De egy nap majd arra is gondolsz, mit kell felvenned, mi az, ami jól áll, mi az ami nem. Mondják, a nőknek különös ösztönük van ehhez. De az ösztön elillan, mint minden más. Nem fogod már tudni, nevetséges vagy-e vagy sem. És ezzel vége. *(Verára teríti a ruhát)* Olyan üde illatod van.
VERA: Mennem kell.
OLGA: Vidd csak el. Ha nem tetszik, dobd el. Mikor gimnazista vol-

tam, egyszer felvettem az anyám bundáját, és elmentem valami zsúrra. Becsöngettem, a lépcsőházban kialudt a villany, de én nem mertem meggyújtani, féltem, nehogy meglásson valaki. Nem ismertek meg. Azt kérdezték: „Kit keres?” Aztán jót nevtünk. Most úgy tűnik, mintha ez a ruha a gyermekemé lenne, csak én vettem fel... nem is tudom, miért. Nem tetszik neked?

VERA: De, tetszik. Csakhogy nem fogadhatom el. Bocsásson meg. Én már csak így maradok, míg nem válok nevetségessé. Talán már most az vagyok. Hirtelen úgy kezdek gondolkodni magamról, mint valaki másról... Nem tudom megmagyarázni... Kezdek félni. Megint úgy esett, hogy senkinek sincs rám szüksége. Most már tudom, hogy ez mindig így lesz...

(Elmegy. Szünet. Olga egy szék támlájára teszi a ruhát.)

OLGA: Párás az idő. A harmattól. Ma megint hőség lesz. *(majd később)* Már látni a hajót.

(Világosodik. A házból kijön Vladan, a csomagjaival.)

VLADAN: Nemsokára ideér. Úgy látszik, mindaz megtörtént velem, ami egy emberrel megeshet. Mivel töltsem most az elkövetkező időt?

OLGA: Az idő betölti önmagát. Ha sok ideje van az embernek, mindig eltelik valahogy. Még akkor is, ha semmit sem csinálsz, úgy tetszik, mintha valamit tettél volna: csak azért, mert eltelt az idő — napok, hetek, hónapok, évek...

(Vladanhoz lép, megöleli. Majd hirtelen hátrál. Vladan elmegy. Szünet.)

OLGA: Ne igyunk egy pohár bort?

(Az asztalhoz lép. Egyszerre a kezére csap.)

OLGA: Hogy csípnek a legyek. Déli szél lesz.

(Szünet.)

IVAN: A hajó beért az öbölbe.

(Bemegy a házba. Olga néhány lépést tesz a teraszon. Ivan csomagokkal megrakodva lép be.)

OLGA: Maradj még egy kicsit. Mint amikor itt ültünk: te dolgoztál, én hallgattam, féltem, hogy ne zavarjalak...

(Felcsendül a fémtárgyak dübörgése valami deliriumos, eksztatikus ütemben. Majd csönd lesz. Ivan elmegy.)

OLGA: Csak azt akartam, hogy megmondd: mennyi van még? Ha

ezt tudod, már nem olyan szörnyű az egész. (később) Most nem fontos.

(Olga egyedül marad a teraszon. Újból felcsendül a dübörgő zaj, ugyanabban a ritmusban. Csönd. Olga néhány lépést tesz, majd hirtelen felüvölt, eszeveszetten, mint valami megfélemlített vadállat. Megjelenik Blanka, s kezdi leszedni az asztalt.)

Ötödik kép

(Késő délután, egy esős, őszi napon. A teraszon senki sincs. Majd megjelenik Blanka és Ivan.)

BLANKA: Úgy szeretett itt ülni és nézni a tengert — ezen a széken. Betakargattam mindig egy takaróval... Kérte, hogy vigyem át az ön szobájába. Onnan jobban látni a tengert. *(szünet)* Nézze, milyen szép most a tenger: ilyenkor, eső után olyan bölcsnek látszik. Már nem mindenkié, csak azoké, akik ismerik. Megkomolyodott.

(A zsebéből zsebkendőt vesz ki és a szemét törölgeti. Szünet.)

BLANKA: „Csak némaság és sötétség”, mondogatta, „némaság és sötétség.” És nézte a tengert. Amikor beállt az esős időszak, fenn ült a szobájában. Csak ebédre jött le, a reggelijét mindig felvittem. Olykor délig is aludt. Éjszaka nem tudott aludni, hajnalig olvasott, mindent, amit csak talált a házban, még a férjem könyveit is, a hajókról, egyiket-másikat kétszer-háromszor is elolvasta. Mihelyt megvirradt, lefeküdt és elaludt. Mintha a nappal meghozta volna a nyugalját.

(Szünet.)

BLANKA: Az orvosunk járt hozzá, mondta, hogy ön irt neki. Még fiatal ember, eléggé tétovának látszott... Mint mikor az ember tehetetlen, holott azért van itt, hogy segítsen... *(a terasz felletti szoba ablaka felé tekint)* Az ablak nyitva maradt, pedig esett az eső. Biztosan minden nyirkos lett. Hűvös lesz. Megbocsásson, de nem tudom elgondolni, hogy többé már nincs itt. Néha azok maradnak életben, akik azt nem érdemlik meg, akiknek nincs is szükségük az életre. Szinte restellem. Itt keringek, mint valami vén varjú — épp tegnap mondtam Ilicénének: itt ülünk, és fonnyadozunk, akár a múmiák. Mások meghalnak, mi meg csak fonnyadozunk.

(Zsebkendőjével a könnyeit törli. Szünet.)

BLANKA: Nem tudom, mit csináljak a holmijával. A férje Franciaországban van, ugye? Minden építész mérnök odamegy. Vajon tudja-e egyáltalán?

IVAN: Megírtam neki.

BLANKA: Az emberek olykor azt kapják, amit nem is érdemeltek volna, s akkor nem tudják, mit is kezdenek vele. Azért is tesznek tönkre mindent. *(a ház felé indul)* Rendbe kell szednem a holmiját. Őn tudja a férje címét — talán oda kéne elküldenem. Nem sok az egész, csak az, amit a nyaralásra hozott. Én még aztán odaadtam neki Mária egyik pulóverét, meleg harisnyáját... Ki tudja, ki lesz itt a jövő nyáron. *(visszajön, Ivanhoz lép)* Tudom, most kinevet. De megszoktam. Megszoktam azt is, hogy csak „bolond Blankának” neveznek, oda se neki. De biztos vagyok benne, hogy csütörtökön — már mondani fog valamit. Már most csütörtökön. *(újból a ház felé indul)* Nem jön be? Még mindig az ő illatát árasztja minden. Mintha csak arra várnánk, hogy ajtót nyit, és kilép a szobájából... Jöjjön csak velem.

(Bemennek a házba. Kissé később Ivan visszatér, kezében egy könyvet tart. Egy darabig áll, majd kinyitja a könyvet, és lapozni kezdi. Kijön Blanka, két bőrönddel és egy táskával a kezében. A padlóra teszi a csomagokat.)

BLANKA: Itt van, ez minden. *(észreveszi a könyvet Ivan kezében)* Ez az ő könyve. Ha akarja, vegye magához. Nem tudom, mit kezdjek ezekkel a holmikkal. Talán legjobb lesz, ha elviszem a szállodába, inkább ott legyenek. Ha a férje netalán értesíti...

IVAN: *(leteszi a könyvet az asztalra)* Segíték.

BLANKA: Egyedül is elbírom. *(felveszi az egyik bőröndöt)* Tudja, azt hiszem, hogy most együtt vannak. Ha ott létezik olyan, amit mi úgy nevezünk itt, hogy „együtt”. *(felveszi a másik csomagot és a táskát is)* Ha még itt akar maradni egy kicsit — én Ilícnéhez mentem. Ha újból esni kezd, kérem, csukja majd be az ablakot.

(Elmegy. Ivan egy darabig egyedül van. Nem veszi észre Vladant, aki közben megjött, és némán áll.)

VLADAN: Nem bírom elviselni ezt a vén boszorkányt, az idióta meséivel. A fák mögé húzódtam.

IVAN: Nem láttalak a hajón.

VLADAN: Én láttalak. Rosszul voltam. Téged sosem fog el a hajón rosszullét?

IVAN: Hogy érzed magad Párizsban?

VLADAN: Úgy. Egy irodában dolgozom. És a te könyved? Megjelent?

IVAN: Megjelent.

VLADAN: És?

IVAN: Meghívtak Amerikába.

VLADAN: Elmesz?

IVAN: Talán.

(Szünet.)

VLADAN: Szüntelen arra gondoltam, hogy valami történni fog. Úgy tűnt, történnie kell valaminek, s az, amit mondtál, nem lehet igaz. *(táskájából egy üveget húz elő)* Innom kell valamit. Csuromvizesre áztam. *(az üveg csavaros, pohár alakú dugójába próbál önteni a whiskyből, de nem sikerül. Az üvegből iszik)* Miért nézel úgy rám?

IVAN: Hogy nézlek?

VLADAN: Nem tudom. *(odanyújtja az üveget)* Kérsz?

IVAN: Nem. Köszönöm.

VLADAN: Vissza akartam jönni. Azonnal. Csak annyi időre mentem, hogy megbeszéljem a munkát, s máris vissza akartam jönni.

(Szünet.)

VLADAN: Mikor ide indultam, nem volt már hely a repülőgépen, csak Bécsig, aztán valami vonatra szálltam. A hálókocsiban egy ütdöött kalauz volt, állandóan arról mesélt, mindig úgy csinálja, hogy egy nőutas egyedül legyen a kupében, és akkor bent alszik nála. És hogy mindegyik beleegyezik. *(idegesen felnevet)* Láttalak a hajón, de elrejtőztem. A végébe. Talán azért is hánytam. Nem láttál, amikor hánytam? Ki nézné, ahogy valaki a korláton keresztül hány? Te olyan magabiztos vagy, mindig magabiztos. Ott álltál, a felső fedélzeten, akár egy kapitány. *(szünet)* Uramisten, azt hiszem, becsíptem. Tegnapelőtt óta nem ettem semmit. Van valami cigarettád?

(Keresgél a táskájában. Elővesz egy törött, alaktalan tábla csokoládét.)

VLADAN: Teljesen elolvadt. *(eldobja a csokoládét. Húz egyet az üvegből. Egyre erőszakosabb lesz)* És te miért jöttél ide?

IVAN: Maradj csak, ha akarsz. Én elviszem Blankának a kulcsot.

(Ivan indul, de észreveszi az asztalon a könyvet. Még mielőtt kézbe venné, Vladan megelőzi és kinyitja.)

VLADAN: Az övé. Te érted ezeket a képleteket?

IVAN: Nem.

VLADAN: Én sem. Pedig vizsgáztam matematikából. *(harsányan felkacag)* Mintha a matematikájához menekült volna. Elölünk.

IVAN: Add ide. Vissza kell tennem a helyére.

VLADAN: Hová?

IVAN: Blanka összecsomagolta a holmiját, és a szállodában hagyta. Ha akarod, elviheted.

(Vladan vállat von. Szünet.)

VLADAN: Miért mondtad meg nekem?

IVAN: Részeg vagy. Add ide a könyvet.

VLADAN: Na és? Miért mondtad meg?

IVAN: Add ide a könyvet.

VLADAN: Ez az ő könyve, és többet senki...

(Meglendül, hogy elhajítsa a könyvet, de nem sikerül, részességében csak a földre ejti.)

VLADAN: Azt hiszed, nem tudom? Azt hiszed, nem volt előttem világos? Már kezdettől fogva?

IVAN: Mi volt előtted világos?

(Lehajol a könyvért. De Vladan ellöki lábával a könyvet.)

VLADAN: Hogy meg akartál szabadulni tőlem.

IVAN: Badarságokat beszélsz.

VLADAN: Te meg akartál szabadulni tőlem.

IVAN: Erről saját magaddal társalogj, ha van kedved hozzá.

(Megfordul, és elindul. Vladan odalép hozzá, megfogja a karját.)

VLADAN: Háltál vele? Valld be. Míg én halászni voltam. Azért is hoztál minket épp ide. Mint a dögkeselyű. Dögkeselyű! *(várja szavainak hatását)* Bocsáss meg. Ti, orvosok, nem háltok a nőkkel, ti koitáltok. Ko-i-tál-tok.

IVAN: Elég volt. Fogd be a szád!

(Vladan hirtelen megragadja a kabátgallérjándl.)

VLADAN: Hol keféltetek? Beszélj, hol keféltetek?

(Ivan megülti. Vladan elveszti amúgy is bizonytalan egyensúlyát, megtántorodik, és térdre rogy. Kissé vérző ajkához nyúl.)

VLADAN: Van zsebkendőd?

(Hisztérikusan, görcsösen felzokog. Ivan felveszi a padlóról Olga könyvét, kisimítja a lapokat. Észre sem veszik, hogy közben újra eleredt az eső.)

Hatodik kép

(Olga egyedül van a teraszon.)

OLGA: Megállt az óráim. Hány óra van?

Megyek, főzök egy kávé. Meginnék egyet.

Meg is fürödhethnék.

Vége a napnak, jön az éj.

Ha behunyom a szemem és álomba merülök, mintha haldokolnék. Felriadok, megérintem a karom, lábam, hasam — még itt vagyok.

Tennem kell valamit. De mit?

Talán legjobb lenne, ha leinnám magam.

(Az asztalhoz lép.)

Nem megy. Úgy látszik, már a bor se fog rajtam.

(Mintha újból hallatszana a fémtárgyak feldübörgő deliriumos-ritmikus zaja.)

Mind elmennek.
Talán így a legjobb.

(Szünet.)

Emlékszel, hogyan mentem el a kórházból? Vladannak megbeszélése volt a beruházókkal, te kísértél haza, esett az eső. Egész idő alatt hallgattál. Örültem, hogy otthagynom a kórházat, és többé nem kell szivnom azt az undorító kórházzagot; hogy nem kell egész meséket hallgatnom a betegségekről, s nézni magam körül az embereket, akik idővel egyetlen, hatalmas, két lábon járó betegséggé váltak — a szobától a klozetig és vissza. Az volt a fontos, hogy elmenjek, minél előbb hazatérjek. És csak amikor elmentél, akkor jutott eszembe, hogy aznap egyszer sem néztél a szemembe. Állandóan elnéztél mellettem valahová, mintha többé már nem is léteznék. Tudom, tudom. Mondtad, minden rendben van. Mondtad azt is, hogy az utolsó vizsgálatok eredményei egészen jók. Tudom. Már mindent fejből tudok, még a latin elnevezéseket is. Mindenkinek ezt mondják. Nemegyszer hallottam, amint ugyanazt mondod azoknak, akik két-három hónap múlva meghalnak, vagy már haldokolnak. Tudni akartam, mihez kezdjek, mit tehetek még.

Mikor hazatértem a kórházból, minden úgy volt, ahogyan elképzeltem: a hálósobában a bevetetlen ágy, Vladan szobájában rendetlenség, a konyhában egy halom mosatlan tányér, és üres üvegek. Ez a rendetlenség egyszerre úgy tűnt, mint valami rend, amely nélkülem alakult ki. Mintha énrám már nem lenne többé szükség, mintha nem is léteznék. A tárgyak új helyet kaptak, és nem volt merszem, hogy elmozdítsam őket. Az egyik pillanatban hívni akartalak, hogy megkérdezzem: visszamehetnék-e a kórházba? Vártam, hogy Vladan visszatérjen, vágytam, jöjjön minél előbb, és félttem. Vajon ő is úgy néz el mellettem, keresztülnéz rajtam? Idejöttem, és úgy tűnt, minden előről kezdődik. Mintha mérhetetlenül sok idő kínálkozna, és végre tudom, mit kellene tennem.

De te csak hallgatsz, Vladan minduntalan halászni megy valahová, s ha visszatér, ő is csak hallgat. S én úgy zuhanok e némaságba, mint valami szakadékba.

Többé nem tudok semmit.

Azt kérded, hogy érzem magam.

Hogy érzem magam?

Mint valami sötét szobában: járok körbe-körbe, tapogatózom, nem tudom, mit érintek, minden pillanatban várom, hogy valami szörnyűséghez érek, hogy valami megüt, rám zuhan, összeomol, elsüllyed...

Olyan lettem, akár az állat. Körülöttem mindenütt sötétség, és nem tudom, merről kapom az ütést. És te mire gondoltál? Mit gondoltál? Hogy ordítok, hogy felvágom az ereimet, hogy kiugrom az ablakon?

(Nevet.)

Hallgatsz. Miattam vagy magad miatt? Engem akarsz megnyugtatni, vagy magadat meggyőzni arról, hogy még tehetsz valamit?

Oly kevés dolog van, amit valóban tehetünk. Senki se kérdezi, mit tehetünk még. A fontos az, mennyit tudunk elviselni.

Jó, hogy elmentél. Jó, hogy mind elmentetek.

Miről beszélgetnek most? Mit beszélnek rólam? Vajon beszélnek-e rólam egyáltalán?

Mégis így a legjobb.

(Szünet.)

Össze kell szednem magam, tennem kell valamit. De mit? Ha most nem teszek valamit...

(Szünet.)

Vége lesz a nyárnak, eljön az esős évszak. Fúj a délszaki szél. Nagy, piszkos hullámokat görgöt majd, tele fűvel és homokkal, valahonnan a mélyből.

Nem tudom, létezel-e, vagy sem, de nem hagyhatsz el minket. Léteznie kell valakinek, aki segít. Léteznie kell, aki erősebb, hatalmasabb nálunk! Túlságosan gyengék és erőtlenekek vagyunk ahhoz, hogy csak magunk, egyedül legyünk a világon és senki több. Kezdj létezni! Létezz!!!!

(Szünet.)

A szél.

(Szünet.)

Lemaradtam.

(Szünet.)

A szél.

Odalenn a tenger a sziklákat ostromolja.

(Szünet. Elneveti magát. Hirtelen megtorpan.)

Mint a vadak az állatkertben... A gondozó hosszú vasrúddal ingerli őket a rácson keresztül. Azok meg felszöknek, fogukkal szeretnék átharapni a rudat... Majd üvölnének: vajon fájdalmukban, dühükben, vagy a megaláztatástól? S ez nap mint nap ismétlődik, a végtelenségig. Gondozójuk elégedetten mosolyog... Emlékszem az állatok tekintetére, amelyek napjában legalább tízszer azt hitték, hogy szétroppanthatják a vasrudat, s emlékszem a gondozó mosolyára...
No és akkor?
Ez minden!
Csak...

(Nem fejezi be a mondatot. Egyetlen mozdulattal hirtelen leveti magáról köntösét, s meztelen távozik.)

Vujicsics Marietta fordítása

a társadalom kérdez

új forradalom

BÁLINT ISTVÁN

Az alkotmányfüggelékek az öngazgatók ötödik kragujevaci találkozójának tükrében

Át kell lépnünk a határt a munkások nevében végzett öngazgatás és a munkások öngazgatása között — mondotta az öngazgatók februári ötödik kragujevaci találkozásán Albreht Roman, a szövetségi alkotmányozó bizottság elnöke. Arra utalt ezzel, hogy az alkotmányfüggelékek azt a célt tűzték maguk elé, amelyet eddig minden proletárforradalom megfogalmazott: átlépni a polgári demokrácia szűk keretét, a „burzsoá jogot”, amely sokáig tartja magát még burzsoázia nélkül is, és helyébe állítani a proletariátus demokráciáját, amely egyben a mindenfajta elidegenedés megszüntetésének, az állam elhalásának folyamata is. Persze, a cél még hosszú az út — az alkotmányfüggelékek még célként is csak a társadalom alapsejtje, a társult munka alapszervezete szintjén fogalmazták meg ezt a forradalmi átalakulást. A megfogalmazott cél gyakorlati megvalósítása most az egész Jugoszláv társadalom nagy feladata, amely már hónapok óta minden erőfeszítés központjában áll, és utána is nehéz munka, nagy feladat lesz, hogy ilyen vagy olyan formában, itt vagy ott ne akadjon el az öngazgatás fejlődése a mind tartalmasabb és mind közvetlenebb öngazgatás felé, a közvetlen öngazgatás helyébe ne lépjen az elidegenedés ilyen vagy olyan formája. A kragujevaci találkozó csak néhány villanást adott erről a nagy feladatról, és egyetlen cikk még erről is csak halvány képet festhet. Az alkotmányfüggelékek időszűkét szem előtt tartva mégis megpróbálkoznánk vele.

ELMÉLETI MEGALAPOZÁS

A találkozó előadói és a vita résztvevői sokat foglalkoztak az alkotmányfüggelékek elméleti megalapozásával, indoklásával, az öngazgatás továbbfejlődésének azzal a marxista koncepciójával, amely az al-

kormányfüggelékek elméleti alapját adja. Mint ismeretes, az alkotmányfüggelékeknek két döntő fontosságú tétele van: 1. az öngazgatású társadalom alapsejtje a társult munka alapszervezete, amelyet a benne előállított jövedelem teljes egészében megillet és 2. ezekben az alapszervezetekben minden dolgozó egyenrangúan és közvetlenül vesz részt a döntésben. Az elméleti megalapozás is elsősorban erre a két tételre vonatkozott.

Dr. Radoslav Ratković, a Szövetségi Szkupstina alkotmányozó bizottságának alelnöke, a találkozó első előadója rámutatott, hogy az alapvető kérdés: hogyan lehet „az állami köntösbe bújtatott szocializmust” a szabad közösségek szocializmusává átalakítani, hogyan lehet továbbfejlődni abból a szocializmusból, amelyet súlyosan megterhelnek az előző társadalmak örökségei, a bér munkaviszony, a burzsoá jog, az elidegenedés maradványai. Ennek a kérdésnek a megoldásán dolgoztunk már az 1963. évi alkotmány elfogadásával, még inkább a gazdasági reformmal, amelynek alap gondolata az volt, hogy oly módon fejlesszük tovább az öngazgatású társadalmi-gazdasági viszonyokat, hogy deetatizáljuk a bővített társadalmi újratermelést. De ez a deetatizálódás rendkívül lassan haladt. Ennek következménye volt, hogy a termelés és a bővített újratermelés fölött nem a társult munka gyakorolt ellenőrzést, hanem az önállósodott bankok és egyéb csúcsok, a nagyvállalatok vezérigazgatóságai, a társadalmi alapok igazgató bizottságai stb. A bankok és nagyvállalatok technokráciája összeolvadt a társadalmi eszközöknek a társadalmi-politikai közösségekben lévő igazgató központjaival, és ez az etatizmus új formáját szülte.

Most az elidegenült irányító és igazgató központok helyét a társadalmi reprodukció irányításában a dolgozók szervezeteinek kell elfoglalniuk. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a dolgozók úgy szervezkednek meg, hogy eleget tegyenek ennek a feladatnak. A már elavult institutionális és szervezeti formák megtartása csakis újabb megrázkódtatások forrása lenne, és akadályozná a továbbfejlődést. Ehelyett a munkásosztály új szervezeteinek úrrá kell lenniük a társadalmi fejlődés ösztön-szerűségén, hogy a társadalmi viszonyokat az emberek uralmának rendeljék alá, ahelyett, hogy a dolgok uralkodnának az emberek fölött, hogy megfeleljenek a modern társadalmi fejlődés követelményeinek, amelyben a technológiai alap és a viszonyok bonyolultsága magas fokú szervezettséget követel a társadalmi élet és a munka minden területén. Az utóbbi évek tapasztalata világosan megmutatta, hogy a „spontán” fejlődés megbontja a szocialista viszonyokat, háttérbe szorítja a munkásosztályt és más erőket juttat befolyáshoz. Ez a lényege a társult munka alapszervezetei megalakításának, hogy a dolgozók szervezkedésnek olyan formái alakuljanak ki, amelyek lehetővé teszik a munkafeltételek és a társadalmi döntések feletti tényleges és közvetlen ellenőrzést. Az egyes munkás, a szervezetlen munkás nem rendelkezhet politikai és gazdasági erővel ahhoz, hogy szembehelyezkedjen a társult munka és az állam tekintélyével fellépő bürokratikus és technokrata monopóliummal, erre csak a szervezett munkásosztály képes.

A szervezkedésnek erről a formájáról, a társult munka alapszervezetéről szolt Dragoslav Mišić, a Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség Szövetségi Tanácsának titkára, rámutatva, hogy a társult munka alapszer-

vezetéknek a létrehozásával radikálisan meg kell, hogy változzon a munkások helyzete, hogy kifejezésre jusson az osztály történelmi szerepe és érdeke. Beszélt arról a három fajta ellenállásról is, amelybe az ilyen szervezetek létrehozása ütközik. Szerinte az első fajta ellenállás a bürokratizmus, amely meg akarja őrizni a társadalmi hatalom jelenlegi, a munkásoktól elidegenült központjait. A másik fajta ellenállás a technokratizmus, amely a vállalatokon belül azt a benyomást akarja kelteni, hogy az öngazgatás és a munkások szociális biztonsága, a szakértők a vezetők uralma és a biztonság között kell választanunk. A harmadik fajta ellenállás pedig az anarcho-liberalizmus, amely elködösíti az akciót, és anarchiát akar teremteni a termelésben, az igazgatásban.

A második téma volt Albrecht Roman, a szövetségi alkotmányozó bizottság elnöke felszólalásának központi mondanivalója. Tőle származik az a megállapítás, amelyet cikkünk bevezetőjében említettünk. „Annak megértésére — mondotta —, ami ma társadalmunkban történik, két alapvető felismerésre van szükségünk. Először is, annak felismerésére, hogy a munkás-alkotmányfüggelékek gerince az a döntés, hogy áttérjünk »a munkások nevében történő igazgatásról« a »munkások igazgatására«. Másodszor, arra a felismerésre, hogy az a megoldás, amelyet az alkotmányfüggelékek nyújtanak, feltételeket és lehetőséget teremt (természetesen a társadalmi-gazdasági viszonyok terén) arra, hogy a munkások a társult munkában átlépjék azt a vörös vonalat, amely a munkásokat még mindig elválasztja a közvetlen öngazgatástól, és amelyen eddig még egyetlen szocialista forradalom sem vitte át munkásait”. Eddig ugyanis még a munkások nevében végzett öngazgatás is az elidegenülés forrása volt, mert a döntések birtokában lévő elit, a munkás „arisztokrácia” a döntésre való jogot hatalmának monopóliumává és eszközévé tette. Ezért került napirendre ez a követelmény, hogy felszámoljuk a döntésnek azt a mechanizmusát, amely az igazgatást elidegeníti a munkásoktól, függetlenül attól, hogy ezt a mechanizmust a szocialista forradalom teremtette-e vagy pedig előző rendszerektől örökölte. Erre már azért is szükség volt, mert a gyakorlat bebizonyította, hogy a szocialista öngazgatás nemcsak a munkások társadalmi elidegenedése leküzdésének az egyetlen reális módja, hanem annak is, hogy az ország anyagi és társadalmi erőit mozgósítsuk a gyors gazdasági fejlődésre, a felhalmozódott objektív ellentmondások leküzdésére, a problémák megoldására, amelyekkel a bürokrácia-technokrácia nem tudott megküzdeni, és ezzel saját érveit tette erőtlenné.

Szerinte ennek a nagy munkának néhány csomópontja van. Az egyik ilyen csomópont a munkások anyagi helyzetének és jogainak kérdése. Eddig ugyanis a munkások javadalmazásában még mindig erősen érezhetőek voltak a bér munka klasszikus formái, a munkások egy része a klasszikus munkabér föltételei között élt, ami szakadatlanul bérmunkás-reagálást — sztrájkokat is — váltott ki, másrészt, azt a tévhitet keltette, hogy csak az önállósult igazgató központok tartják szem előtt a vállalat érdekeit, emelkednek az egyes érdekek fölé, az objektív, szakszerű, tudományos színvonalra. A másik csomópont a jelenlegi csoporttulajdonviszonyok átalakítása, többek között a holtmunka szempontjainak érvényesítésével, első lépésként pedig az eszközök önállósult vállalati tulaj-

donként való elidegenülésének megszüntetése. A harmadik csomópont az elidegenült hatalmi központok felszámolása és ezzel a techno-menedzseri és techno-bürokrata uralom alapjainak felszámolása.

A két alaptémán kívül megfogalmazást nyert az öngazgatás fejlesztésének néhány más problémája is. Edvard Kardelj például beszélt arról, hogy az öngazgatás fejlődését nem lehet a dolgozó tömegek spontán akcióira bízni, hanem szavatolni kell annak egységes irányú fejlődését, amely nem függ a pillanatnyi közhangulattól vagy pillanatnyi erőviszonyoktól az egyik vagy másik munkaközösségben, ennek vagy annak a vezérigazgatóságnak jó vagy rossz akaratától. Többek között megemlíttette azt a lehetőséget is, hogy demokratikus bírósági szerveket kell létrehozni az öngazgatói viszályok rendezésére és meg kell teremteni az öngazgatás és a társadalmi tulajdon jogvédőjének funkcióját.

Többen foglalkoztak az öngazgatás koncepciójának két új összetevőjével: a jövedelem nemcsak a szűkebb munkaközösség eredménye, hanem társadalmi termék, társadalmi eszközökkel, társadalmilag meghatározott körülmények között hozzák létre, és az öngazgatói társadalom kötelessége olyan létminimumot szavatolni minden tagjának, amely lehetővé teszi a munkaerő reprodukálását. A sok érdekes gondolat közül hadd ismertessük, mit mondott erről az utóbbi kérdésről Marjan Rožič, a Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség Szövetségi Tanácsának titkára. Szerinte az eddigi tapasztalat — az időnkénti állami adminisztratív beavatkozások és a csoporttulajdon gyakorlata együttesen — azt a meggyőződést szülte, hogy ki kell alakítani és össze kell hangolni az elosztás olyan objektív mércéit, amelyek megszüntetik a személyi jövedelmek közötti nem munkán alapuló különbségeket. A mi körülményeink között a munkások személyi jövedelme nem munkabér, de nem is termelési költség vagy a munkaerő ára. A személyi jövedelem a dolgozó öngazgatói helyzetéből és a jövedelemmel való rendelkezéséből ered. Tehát, a hatékony ügykezelés gazdasági motívuma kell hogy legyen a munkás és a társadalmi termelőeszközök közötti kapocs, a gazdálkodás sikerének kritériuma, az egyedi és társadalmi munka eredményének mértékegysége, az alkotó munka különböző formáinak serkentője. Ehelyett nálunk sokszor elhalványultak ezek az elemek, a személyi jövedelemben visszakísértettek a bér munka elemei, a legfőbb meghatározó elem a munkában töltött idő volt, vagy pedig a személyi jövedelem nélkülözött minden objektív mércét. Az objektív mércék hiánya megfelelt a technokráciának, mert monopóliumának, hatalmának forrása lett, sokszor a munkásokat is arra bírta, hogy fix fizetést követeljenek, mert így legalább nem lesznek kiszolgáltatva a bürokraták, technokraták uralmának. A belső elosztás problémái mellett az ilyen helyzet előállításához hozzájárult az is, hogy a személyi jövedelmeknek még mindig nem szavatoltunk elsőbbséget minden más kötelességgel szemben, vagyis gyakorlatilag az történt, hogy előzőleg teljesíteni kellett minden más kötelezettséget, és a személyi jövedelem a fennmaradó összegtől függött, vagyis csak a munkás és családjának reprodukálásához szükséges személyi jövedelem osztozott az összjövedelem sorsában, ily módon a minimumra szorítva le magát a személyi jövedelmet is.

Az elméleti megalapozástól a gyakorlati megvalósulásig azonban hosszú az út. Nemcsak azért, mert ezt a nagy forradalmi vállalkozást sajátos körülmények között hajtjuk végre. E körülmények között sok minden szerepel, hisz nem egy elszigetelt világban valósítjuk meg elképzeléseinket, hanem egyaránt hat saját régebbi felfogásunk és gyakorlatunk, valamint a még legalább két másfajta elmélet és gyakorlat: az állami beavatkozással átalakított kapitalizmus piaci gyakorlata és a szocializmus etatista gyakorlata. Hosszú az út azért is, mert egyetlen forradalmat sem lehet csak elméletben megvívni — elég csak arra utalni, milyen hosszú volt az út a proletárforradalom elméletének a megfogalmazásától a klasszikusok műveiben az első gyakorlati eredményekig, vagy akár arra, hogy első forradalmunk — a népfelszabadító háború — megvívásához sem volt elég a célokat és az ellenállás leküzdésének irányát felvázolni, hanem hosszú harcban, napról napra, ütközetről ütközetre, offenzíváról offenzívára kellett megnyerni. Ezúttal is az alkotmányfüggelégeket nem akkor valósítjuk meg, amikor a legjobb megfogalmazást és a legmegfelelőbb elméleti indokolást megtaláljuk, hanem amikor azok minden vállalatban gyakorlatlává válnak. Sajnos, ezekről a gyakorlati problémákról és nehézségekről keveset hallottunk Kragujevacon.

Voltak ugyan, akik elmondták, hogy egy-egy vállalatban nincs elég erő, alkotó energia az alkotmányfüggelékek gyakorlati megvalósítására, de még azok többsége is, akik a gyakorlati tapasztalatokról beszéltek, már a kész eredményt tárta fel és nem annak az útnak a problémáit, amelyen ezekig az eredményekig eljutottak. A kragujevaci Crvena zastava képviselője például arról beszélt, hogy négyfajta alapszervezetet hoztak létre: az alapszervezetek első csoportja közvetlenül a piacra termel, a másik csoport a végterméknek valamelyik részét állítja elő, a harmadik csoport részben a termelést befejező, részben közvetlenül a piac számára termelő alapszervezetek közé tartozik, végül a negyedik csoport a vállalat egységéből ered és az úgynevezett közös szolgáltatásokat jelenti. Azt is elmondta, hogy az alapszervezetek között a vállalatban belül is teljesen piaci viszonyokat teremtek. A zágrábi Rade Končar képviselője az arra vonatkozó tapasztalatokat ismertette, hogy a vállalat belső bankot hozott létre, amely ugyanúgy kölcsönöket folyósíthat, de szankciókat is alkalmazhat az alapszervezetek felé, mint a bank.

E sorok írója két problémáról beszélt: arról, hogy nem is olyan könnyű megtalálni a tényleges közvetlen öngazgatás megfelelő formáját, és arról, hogy ezt a közvetlen öngazgatást már a vállalatban belül megcsorbíthatják, ha nem tudatosítjuk a problémákat. A közvetlen öngazgatással kapcsolatos problémákra vonatkozó következtetését abból vonta le, hogy a munkások gyűlése, mint a közvetlen öngazgatás szerve, már a közepes nagyságú, 400—500 tagú alapszervezetekben is csak formálisan dönt és nem ténylegesen, mert az a testület, ahol a kvórum 200—250 munkás, inkább miting, mint öngazgatási szerv. Ezért csak azok a vállalatok jártak el helyesen, amelyek a munkaközösség egész alkotó energiáját olyan öngazgatási formák felkutatására összpontosították, amelyek lehetővé teszik, hogy a közvetlen öngazgatás még a nagy alapszervezetekben is a munkások ténylegesen és nem formálisan egyenrangú

részvételén alapuljon. Arra pedig, hogy az alapszervezetek jogait már a vállalatokon belül megcsorbíthatják, több vajdasági nagyvállalat már aláírt vagy aláírás előtt álló öngazgatói egyezménye alapján figyelmeztetett. Több olyan egyezmény van ugyanis az alapszervezeteknek vállalatokba, kombinátokba társulásáról, amely a központi öngazgatási szerveket olyan jogokkal ruházza föl, hogy ezzel okvetlenül korlátozza az alapszervezetek jogait. Leggyakoribb következtelenség az, hogy a központi öngazgatási szervek nem a paritás alapján jönnek létre, vagy ha így alakulnak, akkor sincs az öngazgatási egyezményekben lefektetve, hogy melyek azok a kérdések, amelyekben egy-egy alapszervezet képviselőit nem szavazhatják le. Ennek a következtelenségnek a következményeként már az öngazgatási egyezmények vagy a vállalati statútumok a tanácsokra, bizottságokra ruházzák a döntést a zárszámadásról, a jövedelemelosztásról, néhol még az alapszervezetek tervét is ők fogadják el az alapszervezet helyett, ha a központi munkástanács arra a következtetésre jut, hogy az alapszervezet terve nincs összhangban az öngazgatási egyezménnyel, vagy ha az alapszervezetek nem tudják összehangolni terveiket.

Végül említsünk meg még két kérdést, amellyel többen is foglalkoztak Kragujevacon. Az egyik a közös szolgálatok helye a vállalatban. Albrecht Roman beszélt arról, hogy a közös szolgálatok mindeddig magukon viselték annak jegyeit, hogy a valamikori igazgatóságokból jöttek létre, és így megőrizték a vállalat feletti uralkodás maradványait. Ezen nem lehet pusztán azzal változtatni, hogy a közös szolgálatokat a társult munka alapszervezetévé alakítják át, hanem tisztázni kell új funkciójukat, tudatosítani kell azt, hogy mi az új a társult munka alapszervezetévé alakult közös szolgálatok funkciójában, a társult munka ilyen alapszervezeteit ki kell egyenlíteni a többi alapszervezettel, tehát meg kell szabni az általa végzett munka árát, és szavatolni kell, hogy a közös szolgálatok jövedelme is azoknak az alapszervezeteknek a jövedelmétől függően alakuljon, amelyeknek szolgáltatásokat végeznek.

A Duna—Tisza—Duna-csatorna Vízgazdálkodási Vállalat képviselője még tovább ment a közös szolgálatok helyének vázolásában. Többek között, a valamikori feudális urak eljárásához hasonlította a közös szolgálatok eddigi gyakorlatát, de elítélte a másik végletet is, amely most meg akarja szüntetni a közös szolgálatokat. Az ő javaslata a megoldásra az, hogy minden alapszervezet a munkahelyek szisztematizálásával határozza meg, mi az, amit a közös szolgálatokra bíz, e szolgáltatások végzéseért kérjen költségszámítást a közös szolgálattól és esetleg maga végzi majd el ezeket a munkákat, ha az árjegyzéket túl magasnak tartja. Azt ő is szükségesnek tartotta, hogy a közös szolgálatok jövedelme függjön az alapszervezetekben megvalósított jövedelemtől, vagyis a közös szolgálat által végzett munkát ne számolják el attól függetlenül, hogy ennek a munkának az eredménye milyen volt a társult munka alapszervezeteiben.

Többen foglalkoztak az öngazgatók képzésének kérdésével is. A felszólalók sikraszálltak azért, hogy az öngazgatók képzése épüljön be szervesen a közoktatás társadalmi rendszerébe. Rámutattak arra, hogy az öngazgatók képzését nem lehet a politikai munkával azonosítani, hanem általában a képzéssel, a közoktatással kell összekötni, méghozzá oly módon, hogy a társadalmi-politikai képzés a tantervek részévé vál-

jon, olyan tudást nyújtson, amely a gyakorlatban felhasználható, arra képesíti a dolgozókat, hogy maguk kutassák fel a megoldásokat, ne nyújtson egyoldalú, papírizú tudást. Az öngazgatók képzése tehát szer-
ves része az egész iskolarendszer olyan felépítésének, hogy az ne függ-
jön a véletlentől, a helyi tapasztalatoktól, lokális lehetőségektől, hanem
tényleg társadalmilag szavatolja a társadalmi-politikailag képzett dol-
gozók bekapcsolását az öngazgatókba.

A TOVÁBBFEJLŐDÉS IRÁNYA

Ismertetőnk hátralevő részében még csak két dolgot említenénk meg
a vállalat határait túllépő öngazgatók fejlődésének kérdései közül.

Az egyik probléma az, hogy az alkotmányfüggelék értelmében a
bankokat és biztosítótársaságokat is össze kell hangolni azzal az alkot-
mányos rendelkezéssel, hogy a termelt jövedelemmel a társult munka
alapszervezetei rendelkeznek. A bankokról nem sok szó esett, de a biz-
tosítótársaságok kérdésével foglalkozott a svetozarevói Moša Pijade
Kábelgyár küldötte. Arról beszélt, hogy a biztosítótársaságok is elidege-
nítették a termelt jövedelmet a vállalatoktól, a felhalmozott tartalékokat
a biztosítótársaságok valamilyen külön alapjai formájában halmozták
föl, még csak a várt jövedelem elmaradása miatti kockázatot sem vál-
lalták ebből az alaptól, sőt olyan elavult formában működtek, hogy a
jugoszláv vállalatok külföldi ügyfelei szakadatlanul kénytelenek voltak
kifogásokat emelni. Még most is vannak kísérletek, hogy a biztosítótár-
saságok valamit megőrizzenek az eddigi gyakorlatból. Az ő javaslata
ezzel szemben az, hogy a biztosítótársaságokat az alkotmányfüggelék
szellemében úgy alakítsák át, hogy az alapokkal továbbra is a biztosító-
társaságot létrehozó vállalatok rendelkezzenek, sőt még a tartalékeszkö-
zök egy része is az alapító vállalatok folyószámláján maradjon.

A másik kérdés már a további alkotmánymódosításokhoz tartozik —
a vállalatokat összefogó delegátusrendszerre vonatkozik. Több előadó és
felszólaló ismertette, hogy az eddig elfogadott alkotmányfüggelék a
közvetlen öngazgatók megalapozását célozták, a további alkotmánymó-
dosítások célja viszont az lesz, hogy létrehozzák a delegátusrendszeren
alapuló, vállalaton kívüli öngazgatót, mint az előbbi elvnek a kiegészíté-
sét, a közvetlen öngazgatóra felépülő szélesebb társadalmi közössé-
get. A delegátusrendszer lényege ugyanis éppen az, hogy a vállalaton
kívüli döntéseket is visszavezeti a vállalati munkaközösségek közvetlen
döntésszférájába. Az eddigi képviselői rendszer helyébe lépő különféle
képviselő-testületekben a döntés „deperszonalizálódik”, nem fűződik
annyira egyedhez, az egyén, a képviselő szerepe csökken. Részben azzal,
hogy a delegátus nem is mindig állandó, még inkább azzal, hogy a de-
legátus nem saját nevében határoz. Igaz ugyan, hogy később — amikor
a vállalati érdekeket más érdekekkel kell összehangolnia — megvan az
önállósága, ami az összehangolás lehetőségének alapja, de mindig szá-
molnia kell a következményekkel is. Ha ugyanis az általa hozott döntés
nem felel meg a vállalati öngazgatók véleményének, akkor a delegá-
tusnak alaposan meg kell indokolnia álláspontját, ha a magyarázatot az
öngazgatók nem fogadják el, akkor a munkaközösség megváltoztathatja

a döntést, ismét érvényt szerezhet a közvetlen öngazgatásnak, a delegátust pedig gyorsan visszahívhatják, nem úgy, mint a képviselőt, akivel kapcsolatban a választási törvény olyan bonyolult visszahívási eljárást irányzott elő, hogy megnehezítette a visszahívási elv gyakorlati alkalmazását.

FÜGGELÉK HELYETT: EGY KÖNYV TANULSÁGAI*

A társadalom minden jelentősebb változását az elméleti tevékenység felélénkülése előzi meg és kíséri, mert új kérdések vetődnek föl, a régi válaszokat felül kell vizsgálni, a nézeteket, álláspontokat újra kell fogalmazni, és új problémákat kell tudatosítani. S az alkotmányfüggelék gyakorlati alkalmazása épp eléggé jelentős változás a jugoszláv társadalom életében, érthető tehát, hogy rendkívül intenzív elméleti tevékenység kíséri. Edvard Kardelj nemrég megjelent könyve ennek a tevékenységnek rendkívül értékes része.

Mint ismeretes, amikor 1950-ben az öngazgatás bevezetése mellett döntöttünk, elsősorban az államelhalás elméletét fogalmaztuk újra. Amikor ugyanis a sztalinizmussal való összeütközés okait kerestük, az a kérdés vetődött föl: mi helyes úton járunk, hogy lehet az, hogy mégis fasisztának kiált ki bennünket az az ország, amelyet a szocializmus példaképének tartottunk. Fel kellett ismernünk, hogy a bürokrácia és az etatizmus a bekövetkezett elferdülések forrása, nem elég tehát csak függetlenségünk megvédése érdekében szembeszállni a Tájékoztató Irodával, hanem belső fejlődésünkben is szembe kell nézni a szocializmus építésének azokkal a problémáival, amelyek ilyen álláspontra vitték a Tájékoztató Irodát. A gyakorlati problémák szülte elméleti tevékenység iránya az volt, hogy felfrissítettük a klasszikusok elméletét az államelhalásról, újfogalmaztuk, hogy a szocializmusnak csak olyan államra van szüksége, amely már nem is állam a régi értelemben, amely útban van az állam elhalása felé; tehát nem igaz a sztálini elmélet, hogy az állam erősödik az átmeneti időszakban. Továbbá: az állam elhalása a gazdasági funkciók gyengülésével kezdődik, s az öngazgatás nem más, mint az állam elhalásának meggyorsítása és az állam gazdasági funkcióinak átruházása a munkaközösségekre.

Edvard Kardelj könyve már az azóta elmúlt több mint húsz esztendő tapasztalatai alapján fogalmazza meg a kérdéseket, fejleszti tovább az öngazgatással kapcsolatos elméletet. Elsősorban azokra a problémákra mutat rá, amelyeket az öngazgatás bevezetésekor nem is láttunk. Az öngazgatás ugyanis olyan társadalmi-gazdasági viszonyokat jelent, amelyeket nem lehet egy csapásra és egyszer s mindenkorra bevezetni, a fejlődés a mind közvetlenebb és mind ténylegebb öngazgatás felé szakadatlan folyamat, amely bármely ponton elakadhat, sőt visszaeshet. És jóval hosszabb és bonyolultabb folyamat, mint kezdetben hittük, tehát nyilvánvalóan szembe kell nézni az időközben jelentkező problémákkal is. Edvard Kardelj néhány ilyen problémára mutat rá.

1. „Ezzel a folyamattal összhangban a JSZSZK 1963. évi alkotmánya a munkások öngazgatói jogait kiterjesztette a munkatöbblettel való rendelkezésre is, vagyis elfogadta azt az elvet, hogy a munkaközösség

önálló a jövedelemmel való rendelkezésben is... A társadalmi jövedelem társadalmi szabályozása ilyen elképzelésének megvalósításában azonban nem sikerült eredményt felmutatnunk." Ennek következménye lett például a szociális különbségek jelentkezése is.

2. „A végrehajtott decentralizálással nem fejeződött be a társadalmi tőkének a társult munkával való egybeolvadása. Különösen nem következett ez be a társadalmi tőke igazgatásának olyan formáinál, amelyek a munkásnak élő és holt munkája eredményétől való elidegenülés forrásai lettek... Nem mondhatjuk ugyanis, hogy lényegesen megváltoztak az emberek közötti társadalmi-gazdasági viszonyok az öngazgatás alapján, ha a társadalmi tőke igazgatását az állami apparátusról a bankok, nagyvállalatok vezérigazgatóságai apparátusára és a társadalmi tőke forgásának más hasonló hordozóira ruházzuk át. Ezzel lényegében nem változott meg a viszony a munkás és a társadalmisított, de ezzel egyben elidegenült munkatöbblet között.” Ennek következménye lett az elidegenülés új formáinak kialakulása, a régi elidegenülési formák megmerevedése.

3. „Az integrációban, vagyis a társadalmi tőke központosításában kialakult nem adekvát gazdasági viszonyok nemritkán politikai viszályokat is támasztottak. Sőt mi több, ezek a nacionalizmus egyik legfőbb forrásává váltak nálunk... Ezek a jelenségek az etatisztikus tőkék közötti viszonyra emlékeztetnek. Régebben a viszály az állami beruházási alapok elosztása körül támadt, újabban pedig olyan jelenségekben mutatkozik, amelyeket a központosított „köztársasági tőkék” közti konkurenciának nevezhetnénk. Ezek az irányzatok — ha uralkodóvá válnának — kétségtelenül megakadályoznák a munka integrációját a köztársasági határokon túl. Ezzel párhuzamosan ezek az irányzatok komolyan megbonthatnák népeink és nemzetiségeink gazdasági egyenrangúságát és ezzel Jugoszlávia egységét.” Ennek következményei voltak az utóbbi időben lejátszódott nacionalista megrázkódtatások.

Nyilvánvalóan voltak más következmények is, amelyek azt a meggyőződést szülték egyesekben, hogy a kiutat vagy az állami beavatkozás erősítésében, vagy pedig a vállalati technokrácia befolyásának növelésében kell keresni, vagyis az öngazgatás ilyen- vagy olyanfajta visszaszorításában, az „eredményesebb” gazdálkodás vagy az „igazságosabb” viszonyok érdekében. Mindkét nézettel szemben a jugoszláv kommunisták döntése: az öngazgatás továbbfejlesztése, ami persze megköveteli az utóbbi húsz évben jelentkező problémák elméleti és gyakorlati megoldását. E problémákat Edvard Kardelj a társadalmi tulajdon kérdésének tisztázásával próbálja megközelíteni. „Az öngazgatás társadalmi-történelmi lényege a társadalmi tulajdonra alapozott termelési viszonyok olyan formájának létrejötte, amelyekben a munka alapján történő elsajátítás mint az elsajátítás egyetlen módja létezik, pontosabban mind döntőbb módon érvényesül. Ezzel a társadalmi tulajdon megszűnik a munkás és az állam, vagyis a társadalmi tőke monopoljellegű igazgatása közti viszony lenni, és a dolgozó emberek közötti viszonyná válik” — írja. Az ilyen társadalmi viszonnak felfogott társadalmi tu-

lajdonnal kapcsolatban két ellentmondást fedez fel: az egyik ellentmondás abban van, hogy a munkások mint osztály függetlenek és szabadok a tőkével mint tárgyiassult holt munkával szemben, de mint munkások továbbra is függnek az objektív munkafeltételektől, a termelőeszközök fejlettségének fokától, a társadalmi tőke rendelkezésre álló összegétől, a társadalmi fejlődés anyagi feltételeitől stb.; a másik ellentmondás pedig az, hogy „a jövedelem, vagyis a munkás joga, hogy igazgassa azt, szabadságának forrása, de egyben függőségének, a vele egyenrangú joggal és érdekekkel rendelkező többi munkás iránti kötelezettségének és felelősségének forrása is, amivel a jövedelem valójában kifejezi a munkások egyedi és közös érdekei közötti ellentmondásos viszonyt.”

Az öngazgatás gyakorlati munkájában ez a probléma úgy jelentkezik, hogy az alkotmányfüggelékek célul tűzték az elidegenülés megszüntetését a társadalom alapsejtjei, a társult munka alapszervezete szintjén. Egyrészt azzal, hogy kimondják: a társult munka alapszervezete szintjén minden dolgozó egyenrangúan és közvetlenül vesz részt a döntésben; másrészt azzal, hogy leszögezik: a jövedelemmel a társult munka alapszervezete rendelkezik, eszközei nem önállósodhatnak még vállalati, bank-, biztosítótársasági vagy más alapok formájában sem. Ugyanakkor azonban az öngazgatásba beleépül az is, hogy az öngazgatás nem csoporttulajdonnal folyik, hanem a jövedelmet társadalmi eszközökkel, társadalmilag megteremtett feltételek között teremtették meg, tehát egyetlen munkaközösség sem formálhat jogot monopóliumra, arra, hogy úgy harácsoljon vagy tékozzolja a társadalmi tulajdont, mintha magántulajdonnal rendelkezne.

Edvard Kardelj könyve a társadalmi tulajdon kérdésének elméleti tisztázását tűzte célul, tehát nemigen foglalkozik a gyakorlati vonatkozásokkal. Az elidegenülés megszüntetésének első lépéseit nem is érinti, a csoporttulajdonná alakulás akadályai között azonban beszél a társadalmi megállapodások és öngazgatói szerződések mechanizmusáról, valamint az állam új szerepéről is. „Most nagyobb jelentőséget kapnak a munkás-öngazgatók olyan közös fegyverei az anyagi, társadalmi-gazdasági és szociális folyamatok összehangolására a társult munkában és a társadalomban, mint a társadalmi tulajdon alapján kialakuló gazdasági viszonyok rendszere, a gazdasági rendszer, a tervezés rendszere, a közös gazdasági politika, az öngazgatói és társadalmi megállapodás, az öngazgatói társult munkán alapuló politikai rendszer, az állam regulatív funkciója stb.” — írja többek között. Mindezekkel kapcsolatban még sok kérdést kell tisztázni, ami sok munkát ad a jugoszláv kommunistáknak, még hozzá sokrétű munkát; elméletben tisztázni egyes kérdéseket, megpróbálkozni a gyakorlati megoldások megtalálásával, s újra elméletben általánosítani és feldolgozni a gyakorlati megoldások tapasztalatait a gyakorlat tökéletesítése érdekében.

De éppúgy, mint ahogy több mint húsz évvel ezelőtt az államelhalás elméletének újrafogalmazása csak elindította az öngazgatás bevezetésével kapcsolatos hatalmas elméleti és gyakorlati munkát, most a társadalmi tulajdon elméletének megfogalmazása — ami Edvard Kardelj könyvének fő témája — csak elindítója az öngazgatás magasabb fokra emelésével kapcsolatos hatalmas elméleti és gyakorlati munkának. Nem

is lehet másként: ez már a társadalmi praxis dolga. Edvard Kardelj könyvének értékét épp az adja meg, hogy a társadalmi tulajdonnal kapcsolatos elmélkedést éppúgy gondolkodásunk részévé teheti, mint ahogy annak idején az öngazgatás bevezetésekor a mindennapos „jugoszláv gondolkodásmód” részévé lett az államelhalás újraértelmezése.

* Edvard Kardelj: Protivrečnosti društvene svojine u savremenoj socijalističkoj praksi, Radnička štampa, 1972

petőfi idusán

a híd külön melléklete

petőfi-embléma

PAP JÓZSEF

Vergődő vonulás
Halálba vágatás
Egyek-e
Sodródó kavicsnak
Perzselő lángemlék
Kellesz-e

1973. III. 18.

rumbatők*

FEHÉR KÁLMÁN

CSÖRGŐ

Hol a színes csörgőm?
Hogy kerültem bele?
Kit nyugtatnak vele
Az egymáshoz verődő
Vércseppcsillagok?

SZEMBESÍTÉS

Silány a szemét is
Elfogyott a konc
Szemem a kezemben
A múltban villanyok

SELYEMSZITA

Fiúk, lányok, fiatalok, ifjúság

TISZA MELLŐL

Befagyott a Sajó
Kemény lett a szám
Se följebb se lejjebb
Akkor is hazám

* Az „En Petőfi vagyok!” című kötet kéziratából

VÖRÖS

Piros

FÖL A HEGYNEK

Megjött a Farizeus
És iskolába hív
Én megyek
Pedig tudom
A lecke vége vér

FEKETE FOLT

Lehet álom
Fekete folt
A madár is
Földtől távol

NAPPALI ÉJSZAKA

Barátaim nappal
Tömör arany szárnyaimmal
Sem bírok
Apró ezüst
Nyakba való bálványkák
Elszakadni töletek

SZABADSÁG

Szerelem

SZERELEM

Szebb jövő

PETŐFI RALLEY

via
via
via
via Itália

CIFRA VILÁG

Fényes világ
Szalkszentmárton
Nem hajt a rügy
Szár az ágból

Hogyha nem hajt
Ki kell vágni
Tüze mellett
Lehet látni

Lehet látni
Melegedni
A tűzében
Tüzzé válni

Fényes világ
Szalkszentmánton
Piros rózsza
A ruhámon

mezítelen versek

BÁLINT BÉLA

Föl tudnám én is öltöztetni
Szép rím- s mértékbe versemet,
Amint illő meglátogatni
A társasági termeket.
S nem kérdem én, hogy kölleményim
Túlélnek-e majd engemet?
Ha el kell esniök talán e
Csatában: Ám hadd essenek.

ELÉGMELYREHÜTVE

(P. Sándor emlékére)

lehúzom
a kint-redőnyeit
párnázott ágyamból
tekintek a felébredő
réseken át egy küzdelemben
s ami aggaszt
bocsánatot tudom
nem kell kérnem
Járnak-kelnek sokan zöld erdőben
Vagyon a nap éppen kelőben
Járok-kelek én is zöld erdőben
Nap lementén van gyönyörűségem
Nap lementén, nap piros sugarán
Amint játszik a lombok sudarán.

SZIGORÚAN TILOS

az ültetvények padok villanylámpák
és kommunális objektumok
rongálása

az énekesmadarak irtása
 a pázsit taposása
 a sétányokon
 kerékpárt motorkerékpárt és gépkocsit
 hajtani
 elröpítve jólneveltségem
 parfümillatát
 levettközve
 csendes megnyugvásom
 állok
 visszanyerve méltóságom
 bozontos sűrűségben
 megrészegülve
 gyermekkori képek
 mámorától
 ha tudhatnám előre
 hogy egyszer
 sok év után
 mit mondok majd
 szépnek-jónak
 akkor azt én
 most
 még lehet
 tudom
 megcsinálnám százszor
 Sötétzöld sátoros
 Erdőben járok
 hét végi kiruccanásra
 kapucnis kabát lovaglónadrággal
 a kabáton érdekes gombolási megoldás
 legmegfelelőbb a szürke
 és a piros kombinációja
 Kevély tölgyfák alatt
 Szegény virágok.
 A fákon madarak
 Virágon méhek
 Ott fönny csattognak, itt
 Lenn döngicsélnek.
 bozontos sűrűség
 fák beláthatatlan sora
 messzi évek játszótère
 enged keménységéből
 mély veremben
 Hegyen ülök, búsan nézek le róla,
 Mint boglya tetejéről a gólya,
 Lenn a völgyben lassú patak tévedez.
 Az én fáradt életemnek képe ez.
 belém nevelték még régen
 a bácsit
 egy füzetben valahol
 biztos meg van írva
 mondták
 verset írt
 igen költőnek tanultuk
 a kép
 mint folyóban meder

valahol lenni
bizonyára még mindig
bennem él

az egész ország egy izgalom
a népek életében messze visszamenőleg
meg lehet állapítani
mikor estek vajúdásba
hogy megszüljék a rendkívüli fiút
a kovácsműhelyek előtt álldogál
kovács szeretne lenni
vasat hajlítana tehát
és tüzet szítana
az ilyen hajlandóságú lelkek
azonban nem tűzre
hanem hitre szomjasak
ha labdázlunk
az ő kiűtő botja volt a legnagyobb
melyet vállára vetve
mint egy kis herkules
törtetett előre
jellemé már világosan alakul
hiszen már
tíz
éves
mint jó dobó
szenvetélyel űzte az utcai kóbor ebeket
s nemegyszer
ledobta a fáról a verebet
a tizenhárom éves
fiú képében egy kis világfi érkezik
aki sokat látott
sokat élt
kopottan és rongyosan jár
kávészínű kabátja tarkójáig ér
pantallója viszont csizmáig sem
(tudjuk azonban
hogy az ilyenfajta öltözet
mialatt a testet gyöngíti és didergeti
milyen mértékben keményíti
a lelket)
kiderül, hogy mégiscsak
kitűnő dobó ha balkezes is
csak hogy
a holttestét taposó paripák
nem a szabadság diadalára rohantak
legkedvesebb
legszeretettebb
azonban itthon hazájában maradt
s marad bizonyára még nagyon sokáig

úgy hiszem fájt
hogy érzést kellett látnom
s gondolatot
nyársra vonva széttiporva
a sárkorsó ugyan
mely csillogó fémet zár
porrá lesz

de a benne lakó
tartalom
magad is láthatod: messze-messze
azt ki őt létrehozta
a forma holnapra
görnyedten hull alá
de a ragaszkodás
mely szavak sorában él
bennünk marad
s didergő esloken
a szépről mesél
úgy hiszem próbáltam
ajkaim megfeszíteni
emelni karom
talán csak
dacos gyermekindulat
gyengéd mosoly
vad viharba csúszva
úgy hiszem ébredő árnyat
talán mozduló embert
s nem csupán
feltálatlan kelléket dicsőségnek
nagy csatáknak
láttam élni
papíron sorokba zárva
s úgy érzem
most
ezért kezdtem talán

EMLEKKÖNYVBE

most újra itthon
s bevallom
mégsem ismerek önmagamra
esténként rámat festek
az eddig történeteknek
s kigyullad szememben
narancsízű téli küsszobánk
sárguló emléke
Hej, alföld, alföld, nem reméltem
több mint 200 ezer kataszter hold
kiterjedésű szikes füves pusztaság
hosszú időn át az európai idegenforgalom
egyik egzotikus tája
Hogy így fizess szerelmemért!
Vagy tán e zápor és ez a sár
Éppen szerelmemért a bér?
Csakugyan az lesz... a záporban
Búcsú könnyűid ömlenek,
S karod a sár, amely helyettem
A kerekeket öleli meg.
a lovaglás kedvelőinek
hátszlovakat és felszerelést
kölszönöznek — jelentkezés
a Hortobágyi Nagycsárdában

Kinn a ménes, kinn a pusztán
 A betyárok országútján.
 Benn a csikós a csárdában,
 Iszik isten igazában.
 Hát a szép csaplárné fiatalságával?
 Mostan ölelkezik egy hamis deákkal.
 az idegenforgalmi hivatal kirendeltsége
 és idegenvezető szolgálata a H. Csárdával
 szemben a régi ún. Szekérszállás épületében
 működik — a csárdában korszerűen
 felszerelt népies bútorzattal berendezett
 vendégszobák is vannak — kívánunk jó
 utazást szép időt kellemes szórakozást

VÁNDORLÓKÖNYV

(leírása e 'vándorlókönyv' birtokosának)

Vezetélnéve: Petőfi (Petrovics)

Keresztneve: Sándor

Születése' helye: Kiskőrös

Korának esztendei: 150 éves

Állapotja, mestersége: költő

Religiója: szabadság és szerelem

Termete: a nép kiemelkedő egyénisége

Haja: fekete

Szeme: fekete

Különös ismertetőjelei: kard derekán

A ' vándorló köteles a ' három esztendőre megengedett vándor-
 lásának üdejét hasznos munkáva tölteni ' s magát a' koldulástól
 megtartóztatni.

A ' ki e ' Vándorlókönyvet hamisítani merészelné, a ' Nagy-
 Mélt. Kir. Magyar Helytartói Tanácsnak 1826. Martius ' 28-di-
 kán 8369. szám alatt költ rendelkezésének szigorú fenytéke alá
 esik.

petőfi mint a magyar–szerb kapcsolatok közvetítője

LŐRINC PÉTER

Alighogy 1936-ban megalakult az OMPOK (Omladinski kulturno-privredni pokret, azaz Ifjúsági Kulturális-gazdasági Mozgalom), mint a JKP vajdasági legális szervezete, egészen természetesen a legszorosabb együttműködés jött létre közte és a *Híd*, a párt magyar legális folyóirata és mozgalma között, hiszen mind az OMPOK-ot, mind a *Hídat* a magyar Papp Pál és a szerb, de magyarul, románul és csehül is jól beszélő Nikola Petrović kapcsolta össze az illegális kommunista párttal. Különösen Petrogradban, a régi Becskereken (mai Zrenjaninban) volt szép számú magyar tagja a helybeli OMPOK szervezetének, amelynek vezetőségében Vladimir Kolarov-Koča vagy Stevica Jovanović, Stanoje Županski és mások oldalán mindig ott találuk Súlman Rózsa-Sucit, Bojin (Burkus) Valéria-Pucit, Árvait meg a Fogarasi testvéreket, mint ahogy a mozgalom lapjában, a *Naš Životban* (Életünk) együtt dolgozott Koča-Kolarov, Súlman Rózsa, Burkus Valéria és Žarko Plamenac (Lőrinc Péter), a falunak szóló *Naša Knjižica* (Könyvecskénk) lapjain pedig Čeda Minderović neve mellett láthattuk Kata Kosac, azaz Kaszás Kata nevét, a Jovan Popović *Istinite legende* (Igaz legendák) című művében megörökített Sekát, azaz polgári nevén — Ser Katót. Ezért volt Becskerek a legalkalmasabb színtere az 1937 májusában megrendezett ünnepségnek, az OMPOK nagy, általános találkozójának, amelyet *Dan vojvodanske kulture XIX. veka* (A XIX. századi vajdasági kultúra napja) elnevezés alatt szervezett meg a csoport nevében Vladimir Kolarov-Koča. Ő volt az, aki az éppen Bitolában élő Žarko Plamenacot (azaz e sorok íróját) is felkérte, hogy tartson előadást a haladó szellemű szerb—magyar kapcsolatokról, méghozzá, ha ezt ő maga is jónak találja, talán éppen Petőfiről, Petőfinék a szerbekre gyakorolt hatásáról. Az előadás teljes szövege megjelent az 1938-as *Vojvodanski zbornik* c. almanachban *Uticaj mađarske književnosti na našu* (Magyar irodalmi hatások a mi irodalmunkra) címmel Žarko Plamenac neve alatt. Ebben az almanachban olvasható még többek között Marko Maletin Andrija Adi című esszéje, Plamenac Zablude (Tévelygés) című novellája vagy Nikola Petrović *Tri perioda vojvodanske*

politike (A vajdasági politika három szakasza) című írása, amelyek szintén együtt és egymással kapcsolatban látják-láttatják a vajdasági magyarokat és szerbeket. A szerkesztő, Bogdan Čiplić egyébként — akár Jovan Popović vagy Veljko Petrović és Todor Manojlović, a *Holnap*-osok vagy a *Hid*-asok munkatársai — jól beszélt magyarul, és mindmáig szívesen választ és dolgoz fel magyar témákat, amint azt Jovan Popović és Veljko Petrović is tették, amíg éltek.

A *Dan* című napilap 1937. május 25-i számában úgy méltatta a petrovgradi ünnepséget, mint a magyar—szerb testvériség nemzetközi napját. A lap tudósítás beszámol arról, hogy a megjelentek között volt a magyar dr. Várady Imre is, s az ünneplő közönséget a szerb diák, Stanoje Županski a következő szavakkal üdvözölte: „Közeledjünk egyre inkább a néptömegek és törekvéseik, szenvedéseik felé! Ez a jelszó irányítsa irodalmi és művészeti alkotásainkat is!” A *Dan* továbbá kiemeli, hogy Vasa Stajić és Bogdan Čiplić előadásai után „felolvasták a távol levő Žarko Plamenac igen dokumentált előadását a magyar és a vajdasági szerb irodalmi kapcsolatokról... A szerző főleg Petőfi költészetét méltatta, azét a költőt, aki a jobbágyság felszabadításáért s a feudalizmus teljes megszüntetéséért hirdette meg a harcot. A szerbek, románok, szlovákok, minthogy szinte kivétel nélkül elnyomott népek voltak, a jobbágság és polgárság soraiba tartoztak, magától értetődően elfogadták Petőfi koncepcióját... Hiszen Petőfi nem csupán a magyar nép szabadságáért harcolt, jelszava a világszabadság volt, így tehát egyaránt küzdött a szerb, a magyar meg a többi elnyomott nép szabadságáért. Így hát igen természetes és érthető hatása a vajdasági szerbekre és ezek íróira: Jaša Ignjatovićra, Zmajra vagy Đura Jakšićra. Petőfi a szabadságharc szimbólumává magasodik, és holtan is fel-fellép a szószékre, mind a magyarokhoz, mind a szerbekhez fordulva továbbra is irányítja a közös harcot a szabadságért, egyenlőségért és igazságért...” — írta a *Dan*.

Živan Milisavac, az OMPOK mozgalmaról szóló könyvében (OMPOK, Novi Sad, 1959), részletesen ismerteti a petrovgradi ünnepséget. Milisavac szerint Koča-Kolarové és a kultúrnap szervezői az érdem, hogy új életre keltették a magyar—szerb kapcsolatot és együttműködést azzal, hogy igyekeztek megőrizni a múlt pozitív kulturális örökségét és hagyományait, mint ahogy ezt már Stanoje Županski bevezető köszöntője is hangsúlyozta: „Az ifjúság, távol minden nacionalista és társadalmi szűkkeblűségtől, előítélettől és kizárólagosságtól — mert ezt mindig mesterségesen szítják és szították is körében —, a magáénak vallja minden vajdasági nép kulturális örökségét, mert éppen ez képesíti a népeket arra, hogy közeledjenek egymás felé és békés türelemmel legyenek egymás irányában.” Majd Stajićról és Čiplićről emlékezik meg Milisavac, s ily szavakkal tér rá a szerb—magyar irodalmi kapcsolat kérdésére: „A kölcsönös magyar—szerb irodalmi hatásokról és kapcsolatokról, különös tekintettel Petőfi költészetére, Žarko Plamenac emlékezett meg szerb nyelven... Majd Nikola Petrović és mások szavai után Takács Magda Petőfi- (és Ady-)verseket adott elő, aminthogy Plamenac is egyként szólt Petőfiről és Adyról s a szerb és horvát írókra tett hatásukról.”

Az előadás (illetve a *Vojvođanski zbornik*ban közölt tanulmány) fő gondolata az volt, hogy az író önkéntelenül, minden szándékosság nélkül is — mint korának és osztályának kifejezője — önmagát adva, egyúttal korát és osztályát is megszólaltatja, amire jó példa a magyar irodalom

s legnagyobb képviselői: Petőfi és Ady. De ha Homérosz mint korának hű tükre s egyszersmind klasszikus nagy értéket jelent még ma is, ez ma már mégis halott érték. Petőfi és Ady viszont még mindegyre élnek és hatnak, ami sajnos azt is jelenti, hogy az eszmék, amelyekért küzdöttek, az álmok, amelyeket megálmodtak, még mindig teljesülés előtt állnak, és harc tárgyát képezik. Petőfi és Ady jakobinizmusáról, szociális álmairól szólva, az előadó párhuzamot vont a szerb Đura Jakšić és a magyar Petőfi harcai között, megemlítve, hogy Đura Jakšić így fejezte ki rezignációját a nagy bukás után: „I Petefi nam je poginuo!” (Petőfink is elesett!) A történelmi visszapillantás, a Dózsák, Pero Segedinacok, Matulák, Sebestyének, Esze Tamások, Gligor Pinték közös harcainak felidézése s a negyvennyolcas események méltatása után az előadó áttért a XX. század közös harcaira, a közös munkásmozgalmi harcokra, az Áchimok és Jászi—Jakšićok együttműködésére, a galileisták közös küzdelmeire a Sima Aleksic (Strophantus)-okkal abban az időben, amikor már Adyék állnak a harc élén, majd így folytatta: „Petőfi és Ady élnek még ma is. De hogy még ma is élnek, ennek megvan a maga jó oka, a maga sajnálatos oka, az, hogy a 150 éves jakobinizmus még ma is aktuális, még ma is aktuális lehet...”

Nem sokkal az OMPOK és a Vojvođanski zbornik harcai, akciói után következett a népfelszabadító harc, amelynek célja éppen az volt, hogy többek között a Petőfik és Adyk álmát is valóra váltsa, s ezzel feleslegessé tegye a régi álmok újraálmodását: együtt és egyszerre oldva meg mind a nemzeti, mind a szociális forradalom kérdését. És Petőfivel az ajkán számos magyar is harcolt és esett el a szerb, horvát és többi jugoszláv harcostársak oldalán, a közös szerb és magyar nemzeti és társadalmi eszményekért, a szocialista forradalom győzelméért. Harcoltak a magyarok különböző jugoszláv osztagokban és egységekben — mint Seka-Kató, Kizúr István vagy Polgár András és annyian mások —, esetleg a szlovéniai Lackó-zászlóaljban, vagy a Radnótiék elhurcolása után Szerbiában maradt bori munkaszolgálatosok csoportjában, de a még egyre élő és nemzeteket összekapcsoló Petőfi neve és zászlaja alatt is: a Petőfi-zászlóaljban, Petőfi-brigádban, ahol vajdasági és pécs-baranyai, pesti, s más Magyarországról jött magyarokkal karöltve egyúttal a szerb—magyar testvériséget és nemzetköziséget is építették.

Épp akkoriban, a Petőfi-zászlóalj harcainak idején, Budapesten megjelent egy könyvecske Hardovics László neve alatt *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok* címen (Kincsestár, 140. szám, 1944), amely egy helyütt (70—72. old.) különös módon visszatér témámra, az OMPOK becskeréki kultúrünnepeire s a Petőfiről és Adyról elhangzott előadásra. Az illusztris és bátor szerző 1944-ben, a megszállás idején, Horthy Magyarországán idézi és dicséri azt a Žarko Plamenacot, aki éppen akkor német táborban sínylődött és harcolt: „A legtartósabb volt Petőfi hatása. Mint az ifjú népek szabadság gondolatának megtestesítője s az egyre jobban népszerűsödő demokratikus eszmék harcosa, költészete nem egy nemzedéknek szólt. Versein szerb generációk lelkesültek. Hogy egy kitűnő szerb frónak, Žarko Plamenacnak 1938-ban írt szavait idézzük: »... a cél még mindig a népi szabadság, a népi törekvések hordozója a munkásság mellett még mindig a parasztság. Ezért legkevésbé sem csodálatos jelenség, hogy Petőfi még mindig népszerű, még mindig él, még mindig hat és befolyást gyakorol nemcsak a magyar, hanem a délszláv, a vajdasági

haladó elemekre is... Az Apostolt gyakran lefordítják szerb nyelvre, s nem Krleža és a megboldogult Tomin Danilo az egyedüliek, akik mint diákok íróasztaluk fiókjában az Apostol fordításának íveit rakosgatják össze." A továbbiakban Hadrovics László a becskereki előadás Adyról szóló megállapításait is idézi: „Egy generáció, amely tőle tanulta meg értékelni a szabadságot, egyenlőséget, békét, demokráciát, minden kis nemzet emberi méltóságát” — írja Plamenacot idézve a megszállt Magyarországon a megszállt Jugoszlávia magyar-kapcsolatairól.

Hogyne őrizte volna meg Petőfi az időszerűségét, népszerűségét a felszabadult Vajdaságban is. 1946-ban, tehát alig egy évvel a felszabadulás után, Újvidéken megjelent egy újabb szerb Petőfi-kötet (Petefi Šandor: *Izabrane pesme*, Novi Sad, 1946), amelynek ismertetésére a *Letopis* ugyanazt, a táborból már hazatért Žarko Plamenacot kérte fel, aki e néven ekkor már nem szerepelt, és polgári nevén írta alá recenzióját is a folyóirat 1947. áprilisi számában: Petefi, pesnik slobode (Petőfi, a szabadság dalnoka). A recenzens örömmel állapította meg, hogy Petőfi időszerűsége az új korban is változatlan, amit a szerb köteten kívül az épp akkor megjelenő újabb orosz Petőfi-kötet is bizonyít. „Nem csupán nagy költő, de legendás személy is még egyre, akinek élete, harca és halála egyként vált szimbólumává a magyar nép szabadságharcának és társadalmi forradalmának. Aktualitását az a tény is tartósítja, hogy igazi népi költő és népi harcos, hogy egyesíti magában mind a nemzeti és társadalmi harc frontját, mind a költészetet és a fegyveres küzdelmet.”

Ugyanezt az időszerűséget hirdeti a 150 éves költő idei ünneplése is: az évfordulói ünnepségek nemcsak a költészet és a forradalom kapcsolatának kihangsúlyozására adnak alkalmat, hanem a magyar nép és — a mi esetünkben — a jugoszláv népek kapcsolatának továbbépítésére is. Így például Újvidéken a Hungarológiai Intézet és a Magyar Tanszék együtt ünnepelte Petőfit a Matica srpskával: közös szimpozionon, közös kiállításon és közös kiadványokban, mint amilyen a Tanszék 1972-es évkönyve, a Tanulmányok legújabb kötete is.

Felmerülhet a kérdés: áll-e még ma is az a megállapítás, amelyet e sorok írója 1937-ben körülbelül így fogalmazott meg: Homérosz örök érték, mert maradandóan fejezte ki korát, Petőfi viszont ezenkívül is él és hat, mert nemcsak rég elmúlt korát fejezte ki maradandóan, de álmai még ma sem teljesült álmok? Hiszen — s ennek csupán örülhetünk — az 1937-ben említett Petőfi-álmok teljesült álmok! Így talán azt is mondhatnók, hogy költőnk már csak annyira időszerű, mint Homérosz oly régóta, azzal a különbséggel, hogy még a minap, még a legközelebbi múltban is hatott és hatnia kellett, mert egy éppen csak letűnt-elmúlt kort fejezett ki örök frissességgel?

Am ez az igazság mégsem teljes igazság! Ha mi és itt Vajdaságban — meg másutt Kelet-Európában — mint már beteljesedett álmot értékeljük is a rég megálmodott álmokat, be kell vallanunk, hogy másutt, pl. Afrikában, Ázsiában, Amerikában még nagyon is aktuálisak ezek az álmok, ezek a harcok. És ne feledjük: Petőfi nem csupán a szabadságharc és az antifeudális forradalom költője. Petőfi intelve a XX. század költőihöz is szól és minden korhoz, amíg az emberiség el nem jut a kommunizmusba. Márpedig tagadhatatlan, hogy még ott is, ahol megvívták, megvívtuk a fegyveres harcot a „bőség kosaráért”, amelyből majd egykor „mindenki egyaránt vehet”, csupán a kommunizmusba vezető átmenet korszakát

éljük, távol attól, hogy már „megálljunk”, mert itt lenne már „a Kánaán!”. Tehát nemcsak Kongó és Vietnam vagy Palesztina tölti ki korunk véres napirendjét, de az átmeneti, a kommunizmusba vezető út minden átmeneti válsága is.

Ezért is időszerű még egyre Petőfi, ezért hat még politikailag is, nemcsak a költészetben, ezért él még mindegyre!

petőfi szerbhorvátul

SAVA BABIĆ

Petőfi nem az a költő, aki valójában folyton egyazon versét írja, élete egyetlen nagy művét bontja ki. Jóllehet ezt sem lehetne felróni neki, hisz egész alkotó korszaka alig tartott tovább hét évnél. De e rövid idő alatt, tehetségének egyetlen zseniális fellobbbanásában igen sokféle, nem-egyszer egymástól teljesen elütő költeménye született. Költőnknek sikerült kedvesen és gyermeketegen eljátszadoznia, sikerült a tragikumot is megsejtenie és előrevetítenie, a tájfestést igazi költészetté lényegíteni, számtalan megrázó önarcképet rajzolni, izzó hazafias költészetet teremtenie és mindezen túl hevesen átélnie valamennyi szerepét, amelybe belecsöppent, vagy amelybe szédületesen belevetette magát. Forradalmár ő a költészetben, aki az életben is ugyanúgy viselkedik, ahogyan ír; megbékíthetetlen republikánus, kinek halála a nagy művészre, a költészetre forradalmárára hívta fel a figyelmet.

Másfél évszázaddal születése után milyen legyen hát a hírneves költő bemutatása, milyennek kell láttatni azt a költőt, akinek a dicsősége mindig túlszárnyalja versei igazi értékeinek ismeretét. Különösképp a szerbhorvát nyelvterületen, ahol Petőfi nevének irodalmi és történelmi fedezete van, ezenkívül pedig olyan tekintélye, amelynek termékenyítő kisugárzása is számottevő. Ebben a versválogatásban Mladen Leskovac a teljes Petőfi-kép mellett döntött: költészetének valamennyi jellegzetes vonulatát és típusát felmutatta. Mégsem valami szilárdan megkomponált egész ez, hanem egy, az alkalomnak megfelelő időrendi válogatás, amibe Petőfi lírájának a mi részünkről tapasztalt hiányos ismerete is beleszólt. Nyilván a kötet összeállítójának is érdekesebb lett volna, ha valami úton-módon megengedhette volna magának a válogatás és az értékelés fényűzését, és azoknak a jegyeknek, vonatkozásoknak a kiragadását, kidomborítását, amit Petőfi sokrétű és élő költészetében ő maga a legtöbbre tart. Ha eddig nem volt megbízható, korszerűen bemutatott Petőfink, most e kötettel ezt is megkaptuk, s immár a következő kötetek összeállítóira vár az a feladat, hogy a tárgyilagos válogatás kötelezettségei és kötött-

ségei nélkül az egyéni megközelítéssel és költőnk oly különösen egyedi vonásainak felderítésével is megpróbálkozzanak.

Nyelvünkön mindeddig nehéz volt felmérnünk, hogy valójában milyen nagy költő is Petőfi, jóllehet elég sokan fordították, köztük igen jelentős költők is. Leskovac komplex szemléletmódja abban is megnyilvánul, hogy néhány régibb, Zmajtól és Veljko Petrovićtól származó fordítást is besorolt a kötetbe, s ezáltal Petőfi olvasója egyszerre egy időbeli dimenziót is kapott, ami egyszersmind jelzi a költői nyelv tartósabb vonzásait és lehetőségeit egy-egy korszakban.

Ha Zmaj fordításai, persze nem mind, hanem csak az itt szereplők, a XIX. századi költői nyelvünk tényleges lehetőségét mutatják, Veljko Petrović átültetései pedig e hagyomány fegyelmezett továbbvitelét és a költészet fejlődésének új eredményekkel való gazdagodását a XX. század első évtizedeiben, — akkor Danilo Kiš és Ivan V. Lalić fordításai egy olyan költői nyelv meghódításáról szólnak, amelyben korunk költői tapasztalatai könnyűszerrel szerephez jutnak. De ugyanakkor Kiš és Lalić két egymástól különböző fordító, s ez versmegközelítéseikben éppúgy meglátszik, mint temperamentumukon.

Kiš Petőfi-átültetései arról a szándékról és képességről vallanak, hogy a fordító ízeire bontsa és szerb nyelven újraalkossa az eredeti verset. Ő voltaképpen nem ülteti át következetesen a verseket, noha az eredeti költemények minden árnyalatát pontosan ismeri, hanem ehelyett mindig feláldoz valamit azért az alkotói öröméért, ami által a fordítás az eredeti vers leglényegesebbnek vélt tónusát a lehető legjobban közelíti meg. Egy szóval Kiš számára a vers személyes élménye a legfontosabb, ehhez tartja magát, olyannyira, hogy az is feltételezhető, hogy enélkül meg sem kísérelné lefordítani, professzionálisan jól lefordítani a verset, ha nem érezné elég erőteljes kihívásnak, amelynek élményét érdemes átültetni. Feltételezve, hogy Kiš maga választotta ki az általa tolmácsolt verseket, ami nagyon valószínű, leszögezhetjük, hogy ezek a versek a kevésbé konvencionális Petőfit mutatják be, azt a költőt, aki erőteljesen foglalkoztatja Kišt, s akit a közvetlen élmény mellett, úgy látszik, korszerűbbnek, az irodalomtörténeti és nemzeti tudat-koloncoktól kevésbé megterheltnek talál. Becsülni kell a fordítónak ezt a magatartását, amely, a hozzáértést költői szárnyalással párosítva — s ez utóbbi mindig erőteljesebb —, igen szép eredményeket, olykor-olykor egészen ragyogóakat hozott (A négy-ökrös szekér; Itt állok a rónaközépen...; Szeptember végén).

Amennyiben a fenti feltevés igaz, akkor Kiš a fordítások nehezebb részét költészetünk nagy mesterének — Ivan V. Lalićnak engedte át, aki egészen sajátos fordító, legalábbis ha magyar költőket tolmácsol. Bravúros fordítását már korábban is igazolta Weöres verseinek szerbhorvát nyelvű megszólaltatásával, de a vers lényegéig mindig mások közvetítésével jut el, a közvetlen élmény segítsége nélkül, csupán sejtve annak lehetőségeit, attól a meggyőződéstől vezérelve, hogy olyan vers van előtte, amiért érdemes nekigyürkőznie. Tehát, ami a formát illeti, abban Lalić felülmúlhatatlan, azt mindig könnyedén adja vissza, vagy pedig sikeresen küzd meg vele. És általában a vers többi elemét is eredményesen menti át. De Lalićot nem nyugtalanítják a magyarul tudónak oly ismerősen csengő versek vagy versszakok, mert nem is ismerte, s nem is hordta, dédelgette őket magában nehezen megoldható teherként. Ő komplexusok

nélkül fordította Petőfit, mást nem is tehetett, de mégis jó verseket alkotott, amelyek közül elsősorban *Az alföld* válik ki.

Érdekes volna külön is foglalkozni egy-egy verssel, egy-egy sikeresebb vagy kevésbé sikerült fordítással, bizonyítani, hogy a vers egyik elemét elhagyták a másik miatt — ám ezúttal úgy érzem, ennek nincs helye. Mindig is könnyebb elöcibálni a költészet lefordíthatatlanságának a kérdését, és ezen keseregni, mint türelmesen azon fáradozni, hogy valamit is megvalósítsunk abból a csodás összetettségből, amit műfordításnak nevezünk. Ez a Petőfi-kötet, más-más fordítók tolmácsolásában, egyúttal arra is figyelmeztet, mennyit fejlődött a mi költészetünk, mennyit fejlődtünk a hosszabb verssorok tolmácsolásában, míg a rövid sorok még mindig a múlt századi megoldásokra hasonlítanak. E fordításkötet olvasása közben, lévén szó meghatározott fordítóegyéniségekről, az egyes versek fordítóinak az elemzése is érdekes lehet, mivel a más-más fordítói viszonyulások más-más eredményre vezetnek. Voltaképpen csak ez a könyv kínálja fel első ízben azt a lehetőséget, hogy Petőfivel és verseinek fordításaival alaposabban foglalkozzunk, mivel a kötet a fordítások bibliográfiáját is tartalmazza.

Mindenekelőtt azonban a kiadót illeti dicséret, hogy ezt a szép, jó és jelentős könyvet, Petőfi születésének éppen a 150. évfordulójára jelentette meg.

Szűcs Imre fordítása

a XIX. század költői

Petőfi és kortársai a világköltészetben

(Vázlatos időrendi áttekintés)

Petőfi helye a világirodalomban ma már végleg biztosítotttnak látszik; valójában biztosítva volt már halála pillanatában, mint ahogy a magyar forradalom, amelyet művével és életével szolgált, elbukása pillanatában már európai ügy, világtörténeti példa lett. Sokáig csak ez a történelmi példa, ez az egy jelképpé emelt életrajzi adat őrizte a romantika pátoszával Petőfi nevét a nagyvilágban: a költő, aki a világszabadságról verselt és elesett a világszabadság egy bástyáján. Azóta tudomány és köztudat jócskán módosította ezt a legendás Petőfi-képet: el is távolodott tőle, közelebb is jutott hozzá; mindenesetre az újabb irodalomtörténeti összehasonlítások és értékelések mindinkább az életmű érveire is figyelnek az életrajzból adódók mellett. S költőnk ebben is állja a versenyt. Sőt: az az egészen friss keletű (s eminens tudós részéről elhangzott) állítás, hogy Petőfi 1846-tól haláláig megírt több mint 400 verse a korabeli világköltészet legnagyobb teljesítménye, bármilyen túlzónak vagy kizárólagosnak találjuk, jól illusztrálja, meddig hajlandó elmenni az irodalomtudomány Petőfi világirodalmi jelentőségének kidomborításában. Az alább következő, szándékosan rendezetlen világirodalmi tényhalmaz az ún. világköltészetnek azt a rövid, Shelley halálától Petőfi haláláig terjedő 26—27 évnyi szakaszát próbálja rekonstruálni, véletlen vagy törvényszerű egyezéseivel és ellentéteivel, egyidőben kezdődő vagy végződő, egymást folytató, keresztező vagy párhuzamosan futó költő-pályák, egyidőben megjelenő, egymásra kérdező vagy egymásról mit sem tudó költői művek sokaságával, amelyhez Petőfi élete és műve kapcsolódik, amelyben tartós jelenlétét biztosította. Ezek az adatok, így, egymásmellettiségükben, illetve egymásutániségükben, csak látszatra véletlenszerűbbek, kuszáltabbak, önkényesebben összedobáltak, mint a valóságban voltak, amikor a kor tudata felkapta-elejtette, feljegyezte-elfeledte, s végül valamiképpen mégis kiválogatta, elrendezte őket az utókor számára. Önkényességük, ha van, csak annyi, hogy eleve le kellett mondaniuk a teljességnek még illúziójáról is, s csak jelzések, kiragadott jó vagy rossz minták segítségével

érzékeltehetik azt az anyagi és eszmei „környezetet”, amely Petőfi és kortársai költészetét, a XIX. század második negyedének költészetét ki-
lomboztatta és elvetélte. Arra talán mégis jók, hogy még több vonatko-
zásban, még gazdagabb összefüggésekben szemlélhessük azt a Petőfi-mű-
vet, amelynek közvetlen világirodalmi „szomszédai”, lám, olyan korszak-
alkotó kezdemények és megvalósítások is, mint például Heine politikai
költészetének leszámolása a kispolgári romantikus pátozzsal, Baudelaire
lírai leszállása a szubjektum poklába, Poe kísérteties költészet-matemati-
kája, Browning kísérlete az „objektív költészettel”, Gautier harcos l'art
pour l'art-ja, a szentimentális filantrópia helyett az igazi nyers szociális
vád jelentkezése Nyekraszovnál, Njogoš egyedülálló népi-történeti-filo-
zófia-költői szintézise, stb., stb.

1822

Shelley, a nagy angol forradalmár költő, a mi Petőfink leg-
közelebbi szellemi rokona, egy olasz halászfaluban, Lericiben
tölti a nyarat családjával és egy ismerős angol házaspárral,
Williamsékkal (Williamsné — Jane — iránti szerelmét néhány
utolsó versében örökíti meg). Az élet diadalmenete című al-
legorikus költeményében addig a mondatig ér: „Mi hát az
élet, kiáltottam —”, amikor, július 9-én, halálos kimenetelű
csónakkirándulásra indul Williamsszel a Speziai-öbölbe. Ami-
kor néhány nap múlva partra veti a tenger, kezében egy
Szophoklész-kötetet szorongat, zsebében Keats verseskönyve.
Hamvait Byron hajóján, a Bolivaron szállítják Rómába, s
Keats mellé temetik a protestáns temetőben.

Az év másik nagy halottja: *Hoffmann*, a mesemondó, zene-
szerző, festő; Baudelaire és Poe elődje életvitelben és démon-
idéző, kísérteties művészetében. Negyvenöt éves korában hát-
gerincsorvadás végez vele.

Leopardi, az olasz romantika legnagyobb neve kiszabadul a
szobafogságból, ahová betegsége és az apai önkény kényszeri-
tette; Rómába megy a hírnév elébe, kiadja híressé vált kö-
tetét, a *Cantil*.

Byron megírja leggyilkosabb szatíráját (Az ítélet látomása)
Sourthey udvari költő azonos című elégiájáról, melyben III.
György király „mennybemenetelét” énekelte meg.

Heine ismertté kezd válni a berlini irodalmi salonokban.
Megjelennek első versei; Elise von Hohenhausen elnevezi a
„német Byronnak”.

Tjutcsev, az orosz romantika vezéralakja, a müncheni orosz
misszióhoz kerül; innen származik bensőséges kapcsolata a
nyugati irodalmi áramlatok sok jelentős képviselőjével, első-
sorban Heinével.

A francia romantika két későbbi óriása jelentkezik első kötettel (*Hugo: Ódák; Vigny: Versek*).

Mickiewicz pályája is most kezdődik: Vilnában kiadja *Balladák és románcok* című kötetét; világhírűvé vált költeményei: *Gyászünnepe; Óda az ifjúsághoz*. Éppoly ismert a kötet előszava, melyben megfogalmazza a romantikus költészet elveit.

Puskin fekete-tengeri száműzetése vége felé közeledik. Kisi-nyovban (Besszarábia) él; izgatottan figyeli a görög, szerb, bolgár függetlenségi mozgalmakat; megismerkedik egy menekült görög családdal, melynek leánytagja (*Kalüpszo*) állítólag *Byron* karjában ismerte meg a szerelmet.

Vuk Karadžić valahol a kis Szerbia szívében szorgalmasan másolja „*Starac Milija*” hősi énekeit, melyek később, *Filip Višnjić* és mások népdalaival együtt igazi szánzációként robban-
nak be az európai irodalmakba.

Lönnrot, a későbbi nagyhírű *Kalevala*-gyűjtő most kezd felkészülni hivatására: beiratkozik a turkui egyetemre.

Megszületik a francia *Baudelaire*, a német *Weerth*, az orosz *Nyekraszov*, a lengyel *Norwid*, a szlovák *Kráľ*.

Grillparzer, a szelíd és alázatos osztrák *biedermeier* hivatalnok-költő egyik legmélyebb drámai „alászállása”, az *Aranygyapjú-trilógia*: *Jason* és *Medea* antik históriájába bújtatva festi az ősi-ösztönös barbár világ és a civilizáció összeütközését, melyben mindkettő „elveszti önmagát”.

A fiatal *Vörösmarty* a Tolna megyei *Perczel* család fiai mellett nevelősködik, majd az év végén joggyakornok lesz *Görbön*. Első költői jelentkezése nyomtatásban: verses levél *Virág Benedek*hez. Egy másik versében (*A zivatar*) először fejezi ki a nemzethalál aggodalmát.

A kiskőrösi mészárszék- és kocsmabérlő *Petrovits István* házában családi eseményre készülnek: a gazdasszony, *Hrúz Mária*, első gyermekét várja az év végére.

1823

Január 1.: *Petőfi* születése.

Január 21.: *Madách* születése.

Byron Görögországba hajózik, hogy segítse a görögök szabadságharcát. Utolsó nagyobb költeménye, a *Sziget*, az emberiség aranykorát álmódja meg.

Szolomos, a görög romantika első nagy neve, megírja híres Szabadsághimnuszát (158 versszak!).

Puskin Odesszában tartózkodik; szökési terveket sző (Görögországba szeretne menni), de ezek megghiúsulnak. Heves szerelem hivatali főnökének, Voroncov grófnak felesége iránt, s még egy intim vonzalom: a trieszti Amalia Risnichhez. Írni kezdi az *Anyegint*.

Mickiewiczet bebörtönzik, és Oroszországba viszik; kezdődik krimi száműzetése (készülnek a krimi szonettek).

Megjelenik *Heine* első verskötete, a *Varnhagen von Ense* házaspár pártfogásával. Ugyanakkor az Északi-tenger szigetein töltött nyár ihleti a *Hazatérés-ciklus* verseit, köztük olyan világhírű dalokat, mint a *Loreley*, a *Mint a virág*, olyan vagy s a *Te szép halászleányka*, melyet *Petőfi* fordított.

Lamartine, a *Méditations* (1820) átütő sikere után, új verskötettel jelentkezik: *Új meditációk*. Verseinek hatása alatt XVIII. Lajos elindítja a diplomáciai pályán: kinevezi a firenzei francia követség titkárának.

Az öreg (hetvennégy éves) *Goethe* szerelme: egymás után három éven át nyaral Marienbadban, s végül megkéri házigazdájának lányát, a tizenkilenc éves *Ulrike von Lewetzowot*. Az elutasítás fájdalma és a lemondás szomorúsága ihleti egyik legszebb késői versét, a *Marienbadi elégiát* (a *Szenvedély-trilógiája* középső darabja).

Vuk Németországban; megismerkedik *Grimm*-el, *Goethé*-vel. Lipcsében egymás után jelennek meg népdalgyűjtése új, harmadik kiadásának kötetei, s hamarosan a német, francia, angol stb. fordítások elterjesztik hírét a nagyvilágban.

Kölcsey a romantikus ihlet tetőfokán megfogalmazza a *Hymnus* hazaféltését, a *Zsarnok* hatalmat leleplező igazságait s a *Vanitatum vanitas* önmarcangoló pusszimizmusát. Ugyanakkor a szerb népdaloktól is tanul; ezt bizonyítja *Panasz* című verse és egy szerb vitézi ének fordítása.

Vörösmarty Pestre költözik a *Perczel* fiúkkal; kibontakozó lírájában ekkor mutatkozik az *Osszián*-hatás, a „*Liebestod*” témája; először nevezi meg nyíltan szerelmét, (*Perczel*) *Etelkát*. Kemény jelzőket talált a Szentszövetség nemzet- és szabadságelnyomó politikájára. A három egyesült fejedelmekre című epigrammájában (megjelenik az „alvó oroszlán” jelképe). Írni kezdi a *Zalán* futását.

Byron már nem tudja befejezni a Don Juant; mocsárlázban meghal Missolonghion erőd ostroma közben. Három hónappal halála előtt, 36. születésnapján megírja sírversét:

„... A szép halál hazája
előtted áll. Előre. Sose félj,
Egy a halál is.”

Szolomosz még egy nagy himnusza: Byron halálára.

Puskin még Odesszában belekezd A tengerhez című versébe, melyben Byron halálát s a maga szökési terveit is megénekli. Időközben a féltékeny Voroncov bosszújaként (egy hamis „elfogott” levél alapján) apjának eldugott mihajlovszkojei birtokára száműzi. A falusi magányban vesztettül dolgozik; elkészül a Kaukázusi fogoly, a Cigányok és az Anyegin nagy része. A pihenés óráit a szomszéd birtok úrnőjének, Oszipovának s lányainak, hölgyvendégeinek művelt társasága meg az öreg dada, Arina népdalai, meséi töltik ki.

A fiatal Heine meglátogatja az addig távolról tisztelt Goethét Weimarban; a találkozás nem sikerülhetett valami fényesen, mert Heine ettől kezdve jó ideig fenntartással nyilatkozik az agg költőfejedelemről, sőt nyíltan is szembehelyezkedik vele. Egyébként épp ekkor foglalkoztatja a Faust-téma, s németországi körutazása során megmássza a Harz-hegység csúcsát, a Brockent, melyet a közhiedelem a boszorkányok éjjeli találkahelyének tart. Ütiélményeiből megszületik a híres Útirajzok első része, az Utazás a Harz-hegységben.

Atterbom, a nagy svéd romantikus, az uppsalai egyetem kigúnyolt, elszigetelt, üldözött tanára megírja fő művét, a Boldogság szigete című verses drámát, keserű leszámolását a „hiperboreusokkal”.

Vigny leghosszabb elbeszélő költeményével, az Éloával új területet hódít meg a francia költészetnek: a byroni satanizmust.

Megszületik a negyvenes évek költészetének két jelentős alakja, Petőfi legközelebbi „pályatársa” a balkáni térségben: a görög Valaoritisz és a szerb Branko Radičević.

Jan Kollár, a pesti szlovák lelkész-tanár, a pánszláv eszme egyik első képviselője megírja nagyhatású művét, a Szláva leánya című elbeszélő költeményt, amelyből a szláv egység harcosainak egész nemzedékei merítették ihletet.

Megjelenik a magyar romantikus-hazafias költészet egyik kulcsverse: *Kisfaludy* Mohácsa.

Vörösmarty a Zalán futásán dolgozik, s több rövidebb költeményt ad közre, melyek máris kiváltják a kortársak (többek között Kazinczy) elismerését. Bátor kiállásnak számít *A farkas* című ezópusi vers (nála egyébként ritkán kinyilvánított) királyellenessége. Ekkori keletű a *Kisgyermek* halálára, *Vörösmarty* legtöbbet emlegetett és fordított verseinek egyike, mely egyébként különös módon még egyszer belejátszott a költő személyes életébe is: 1848 áprilisában *Vörösmarty* kisebbik fia temetésén a szertartást végző Czuczor elszavalta és könnyekre fakasztotta vele a gyászoló apát. *Petőfi*, ki szintén jelen volt, erre írta a *Kisfiú* halálára című versét.

Petőfi szülei Félegyházára költöznek, abba a kúnsági városkába, melyet később a tényekkel dacolva szülőhelyének vall majd.

1825

A *biedermeier* költészet egyik Európa-szerte népszerűvé vált prototípusát teremti meg *Tegnér*, a lundi egyetem görögtanára s a későbbi püspök, a svédek koszorús költője főművével, a *Frithiof*-mondával, melynek illetudó hősei gyönyörű ékes-szólással zengik az ősi mondavilág dicsőségét.

Grillparzer új drámája, az *Ottokár* király tündöklése és bukása szintén jellegzetesen *biedermeier* mű: a nagyravágyó uralkodó elbukik, mert lenézte a nemes szerénység és lemondás erényét.

Walter Scott, akit történelmi regényei olyan gazdaggá tettek, hogy a régi feudális főurak életmódját folytathatta skóciai birtokán, kiadói vállalkozásaiba belebukik, s ettől kezdve még többet ír, hogy hitelezőitől szabaduljon.

Hugo még buzgó royalista, a Bourbon királyok odaadó híve; ott van az ünneplő előkelőségek közt X. Károly koronázásán a reimsi katedrálisban.

Heine is megpróbál beilleszkedni a fennálló rendbe: megkezesztelkedik, jogi diplomát szerez Göttingenben, de szerencséjére e lépései sem társadalmi, sem anyagi biztonságát nem alapozzák meg — tovább mehet az „eszme harcosának” útján. Lírája épp ekkor ér forrpontra a *Norderney*-szigeten fogant Északi-tenger ciklus olyan kulcsverseiben, mint *A tenger köszöntése*, vagy a *Görögország istenei*. Számunkra érdekes adat, hogy e döntő fontosságú versciklus első darabját, a *Koronázás* címűt *Petőfi* fordította először magyarra.

Puskint mihajlovszkojei elszigeteltségében szabadgondolkodó íróbarátai (*Puscsin*, *Gyeljvig*) tájékoztatják a főváros esemé-

nyeiről. A költő tárt cimpákkal szimatolja a változás jeleit (Bacchusi dal, André Chenier című versei), közben a Borisz Godunovot, az Anyegint írja (megjelenik első fejezete!), s egyszerre négy hölgyet ostromol szerelmes verseivel. Az év végén egy sorsdöntő esemény szól bele az életébe: a dekabrista felkelés vérbe fojtása az új cár, I. Miklós részéről.

A tizenegy éves *Lermontov* élménytárába kerül későbbi életének és művének egyik állandó kulisszája: a Kaukázus. Nagyanyja nyaralni viszi Minyerálnije Vodi fürdőhelyre (tíz-egynéhány kilométerre attól a Pjatyigorszktól, ahol majd végzetes párját vívja).

A tizenkét éves *Njogošt*, aki addig hegyi falujában, a Lovčen lejtőin birkákat, becskéket őrzött, s a hegylakó törzsek fiainak nyers, goromba játékain edzette esztét és izmait, nagybátyja, a főpap-fejedelem magához veszi cetinjei „udvarába”, és taníttatni kezdi.

Ugyanakkor egy kalandos életű szerb poéta, *Sima Milutinović-Sarajlija*, *Njogošt* későbbi tanítója és beavatója a költészetbe, Lipcsében és Halléban élvezi a szerb népköltészet népszerűségéből rá is hulló dicsőséget; a németek egymással versengve fordítják műveit; nagy eposzát, a Szerbiankát, maga Goethe is magasztalja.

Megjelenik *Vörösmarty* hősi eposza, a Zalán futása, s elkészül a Cserhalom és a Kont (A bujdosók első változata). Barátja és ízlésének irányítója, Schedel (Toldy) Ferenc felhívja a költő figyelmét a szerb népdalokra. Ennek eredménye a Földi menny című verse (a „szerbus manier” egyik legtisztább példája költészetünkben, *Kölcsey* Panasza és *Petőfi* korai verse, az Első szerelem mellett).

A kisdíák *Arany* első „verses” bejegyzése egy tankönyv, a „deák törzsojszók” első oldalán:

„Ha akarod tudni
Ez könyv kié legyen
Az *Arany* Jánosé,
Ki sokáig éljen!”

1826

Puskint az új cár magához hivatja a fővárosba, és „kegyeibe fogadja”; voltaképpen közvetlen ellenőrzést gyakorol fölötte: még művei megjelenéséhez is a cár személyes jóváhagyását kell kérnie. A fővárosban megismerkedik és barátságot köt a szintén száműzetésből érkezett *Mickiewicz*szel, akinek épp akkor jelentek meg híres *Krími szonettjei*.

Goethének egy halott barátjával van megrendítő találkozása: a weimari Szt. Jakab temetőben kiürítik azt a kriptát, ahová több mint húsz évvel előbb Schillert temették, s Goethét is felkérlik a holt költő maradványainak azonosítására. Goethe magához veszi barátja valódi vagy vélt koponyáját, s az élmény súlya alatt egy éjen át megírja a Schiller koponyája híres stanzáit.

Kiadják a Tübingenben tengődő, már majd húsz éve menthetlen örült *Hölderlin* verseit.

Mörike, a sváb költők legszelídebbje (s talán legnagyobbika) épp ekkor fejezi be a tübingeni teológiát, s vikáriusként vándorol helységről helysére.

Az előkelő, konzervatív *Eichendorff*, miközben rendületlenül kapaszkodik fölfelé a porosz államapparátus hivatali létráján, megírja a kor legjobb vándor-történetét (Egy naplopó életéből).

Megjelenik az „ős”-romantikus *Chateaubriand* egzotikus indián környezetbe helyezett műve, a *Natchez*.

Ugyanakkor *Hugo* új könyvében, az Ódák és balladák-ban teljes pompájában bontakozik ki a francia nagyromantika.

Vörösmarty felhagy a nevelősködéssel; kezdődik egyedülálló kísérlete a magyar irodalomban: pusztán irodalmi munkából megélni.

Egy hasonló kísérlet szomorú véget ér: *Vuk Karadžić*, több ünnepezt könyv szerzője, híres egyetemek tiszteletbeli doktora, külföldi akadémiák tagja, aki egy éve még Goethe mellett ült a weimari színházban, most könyörtelen bojkott alatt áll, pénz, kiadó nélkül nyomorog családjával Bécsben, még korrektori munkát sem kap; végül csak a cári kormány ösztöndíja (könyöradománya!) menti meg.

1827

Goethe először írja körül a világirodalom fogalmát: „Egyre inkább látom, hogy a költészet az emberiség közkinccse, s hogy mindenütt és minden időben száz meg száz emberben megnyilatkozik... a világirodalom korszaka van soron, és most kinck-kinek meg kell tennie a magáét, hogy siettesse ezt a korszakot...”

Megjelenik *Heine* legfontosabb könyve, mely megalapozza világhírét: a *Dalok* könyve. Ugyanakkor eszmei fejlődése is döntő fordulóhoz ér: angliai útján romantikus illúzióktól sza-

badul, és a demokratikus forradalom elérhető távlataival gazdagodik — az ösztönös forradalmár politikai harcossá érik.

Ugyanakkor a francia nagyromantika programelveit fogalmazza és döntő ütközeire készül: *Hugo* megírja emlékezetes előszavát a *Cromwell*hez.

Manzoni tolla alól kikerül az olasz romantika egyik főműve, a *Jegyesek* című regénye.

Megjelenik *Prosper Mérimée* híres hamisítása, a délszláv népballadák hangját, hangulatát kísérteties pontossággal utánzó s egyben a romantika egzotikumrajongásából gúnyt űző *Guzla* (állítólag *Puskint* és *Mickiewiczet* is sikerült félrevezetnie vele).

Sima Milutinović Crnagorába kerül; *Njegoš* házitanítója és költői kalauza lesz.

Poe kiadja első jelentősebb versgyűjteményét: *Tamerlan* és más versek.

Vigny harmincéves korában véget vet katonai és közéleti pályafutásának: nyugdíjaztatja magát.

Kölcsey harminchét éves, amikor kilép vidéki elszigeteltségéből, és beleveti magát a közéletbe. (Egy kortársa, *Pap Endre* ilyen képet fest róla: „Egy volt a legérdekesebb jelenetek közül e nyúlánk, magos termetű, de gyenge testalkatú, kopasz borotvált arcú és ajkú, örökké halvány, szerény, egyszerű s igen tiszta alakot látni a megyének torzonborz bajszerű, piros pofájú, pohos hasú, vastag nyakú tisztái és táblabírái között, kikre szelíd szokásai és nemes filantrópiája által polgárosító hatással volt.”)

Vörösmarty egzisztenciája mélypontján: újra nevelősködésre gondol, az ügyvédi praxissal is megpróbálkozik sikertelenül, míg végre hozzájut az Akadémia folyóiratának szerkesztéséhez. E korszakból származik egy német nyelvű verse, a *Csák*, melynek keserű, sőt elkeseredett pesszimista pátosza párját ritkítaná a német irodalomban is.

Megszületik *Vajda János*, a legkeserűbb magyar költő.

1828

Ibsen és *Rossetti* születése.

Heine még egy reménye omlik össze: az egyetemi karrier. De már nagyon is jól ismeri útját; olaszországi utazása során fo-

galmazza meg a sokat idézett gondolatot: „Tegyenek egy kardot koporsómra, mert az emberiség szabadságharcának bátor katonája voltam.”

Béranger-t a rendszer másodszor citálja bíróság elé, de ez is csak növeli a költő hallatlan népszerűségét.

Megjelenik *Nerval* híres *Faust*-fordítása.

A hétéves *Baudelaire* mostohaapát kap *Aupick* őrnagy személyében; az anyjába szerelmes gyermek féltékenysége egész életére kiható élménnyé rögződik benne (a lakodalom napján állítólag elrejtette anyja hálósobájának kulcsát).

Puskin halálosan szerelmes: egy udvari bálon megismerte s hevesen ostromolja (egyelőre eredménytelenül) *Natalja Gonszarovát*.

Prešeren jogi diplomát szerez Bécsben, s tervekkel, reményekkel tele tér haza Szlovéniába.

Lönnrot, a fiatal orvos gyűjteni kezdi a *Kalevala* anyagát.

Vörösmarty az irodalmi szervezkedések központjában (*Aurora*-kör). Költészete több irányban is kilombosodik: meghódítja a ballada és a népdal műfaját (*Szilágyi* és *Hajmási*, *A gyászkenő* stb.); megrajzolja a „vezérköltő” eszményét (*Zrínyit*).

1829

Elkészül az öreg *Goethe* összefoglaló jellegű regénye, a *Wilhelm Meister* vándorévei.

A sváb dal- és románcköltő *Kerner* egy rendhagyó könyvben (*A prevorsti látnoknő*) gyümölcsözteti orvosi tapasztalatait: egy pszichopata látomásait jegyzi fel hátborzongató pontossággal.

Lönnrot ebben az évben adja ki *Kantele* címmel a *Kalevala* néhány önálló énekét.

Longfellow, az amerikai nyárspolgárok későbbi ünnepezt költője Európát járja, s szorgalmasan tanul: a másodlagos romantika „hasznosítható” eszközeit, motívumait gyűjti (pl. a *Kalevalát* használja majd fel a *Hiawatha* mintájául).

Még egy nagy amerikai indul el pályáján: *Emerson* lelkész lesz, s most kezdi érlelni tanszcendentalista eszméit.

Poe kiadja második verskötetét ezzel az egzotikus címmel: *Al Aaraaf*.

Hugo új könyve teljesen a romantikus Keletnek hódol (Orientales).

Az orosz keletromantika színtere, a Kaukázus egyben a végzetet maga ellen kihívó költő porondja is: *Puskin* szerelmi bánatában (Natalja kikosarazta) a kaukázusi hadszíntérre „szőkik”. Nagyon fontosnak tarthatta (erről a szokatlanul precíz keltezés tanúskodik: 1829. december 26., 3 óra 5 perc) azt a versét, melyben sorsának titkait próbálja felderíteni:

„Minden napom minden szakában
Jövendő végem kutatom,
S az elkövetkezők sorában
Halálórám találgom.

Hol küldi rám a sors a végem?
Harcban? külföldön? tengeren?
Vagy itt, a szomszéd dombvidéken
Fogad be majd a sirverem?”

(Áprily fordítása)

Lermontov a moszkvai egyetemre kerül. Tizenöt éves, amikor elkészül örök témája, *A démon* első változatával.

A démonok másik üldözöttje, a lengyel *Slowacki* egyelőre a sima polgári pálya kilátásaival csalatja magát: befejezi jogi tanulmányait, és hivatalba lép. A példakép és vetélytárs *Mickiewicz* már emigrációban van (Róma az első állomása).

Megszületik *Ján Botto*, a szlovák nemzeti romantika egyik legjelentősebb alakja, *Mickiewicz* és *Petőfi* követője.

Ljudevit Gaj, az illír ébredők későbbi vezére jogot tanul *Pesten*.

Ugyanott meghal a szerb-magyar *Vitkovics*; *Vörösmarty* szép versben búcsúztatja.

A hatéves *Petőfi* első rímpárja (?):

„A papok mindenkinek asszonyt adnak,
Maguknak egyet sem hagynak...”

1830

A francia romantika végleges diadalt arat a konzervatív ízlés fölött (*Hugo* *Hernanijának* bemutatóján *Gautier* vezeti a tünnető fiatalokat) és a júliusi forradalomban a politikai kiállást is vállalja (*Hugo* tevékenyen részt vesz a júliusi eseményekben, és *Lajos Fülöp*, a polgárkirály hívéül szegődik).

Lamartine már előbb kilépett a Bourbonok szolgálatából, és keleti útra indult családjával.

Béranger a párizsi barikádokon ad példát a népköltő feladatvállalásából.

Még egy költő a júliusi barikádokon: a spanyol *Esponceda*, aki később a lengyel forradalom mellett is kiáll.

A lengyel költők nagy pillanata: *Mickiewicz* hazasiet a lengyel forradalom hírére, s megzengeti hazafias líráját (A lengyel anyához); *Slowacki* megírja híres ódáját a szabadsághoz.

Samo Chalupka szlovák költő, a Pojnoki török későbbi szerzője mint pozsonyi gimnazista részt vesz a varsói felkelésben, és sebesülten tér haza.

A tizenhat éves *Lermontov* lelkes ódáiban üdvözli a francia forradalmat, és megjósolja a cári rendszer összeomlását.

Puskin elnyeri *Natalja* kezét, de a kolerajárvány fogva tartja egy isten háta mögötti falucskában. A kényszerű bolgyinói ősz legtermékenyebb korszaka lesz: többek között befejezi az *Anyegint* (túlmerésznék talált tizedik fejezetét azonban tűzbe veti).

Grillparzeren, az osztrák koszorús költőn senki sem tehet túl óvatosságban: udvari megrendelésre megírja a maga végsőkig királyhű Bánk bánját (Urának hű szolgája), s bizonyára ő maga döbben meg a legjobban, amikor *Metternichék* még ezt az együgyűségig ártatlan változatot is veszélyesnek ítélik, és meg akarják semmisíteni kéziratát.

A német szentimentalizmus egyik csúcsteljesítménye *Chamisso* lírai ciklusa, *A nő szerelme és élete*, mely *Schumann* megzenésítésében vált világhíressé.

Kölcsey a nemzetföltés paroxizmusában megírja egyik legnagyobb hazafias versét, a *Zrínyi* dalát.

Njegoš pályája kezdetén: tizenhét éves korában megválasztják *Crnagora* püspökfejedelmének.

Whitman megszökik az iskolából; nyomdászinásnak áll.

Preradović, a katonai pályára predesztinált uszkok-fi a *wiener-neustadti* kadétiskolába kerül.

Branko Radičević elemista Zimonyban.

Baudelaire-t beadják a lyoni kollégiumba („ütlegek, marakodás, súlyos melankóliák...” — írja később ezekről az időkről).

Madách leteszi az első magánvizsgát a váci papoknál.

Születik a provanszál *Frédéric Mistral*, az amerikai *Emily Dickinson*, *Grigor Prlicsev*, a „második Homérosz” és *Konsztantin Miladinov*, a sztrugai költő-tanító és népdalgyűjtő.

Meghal Katona József.

1831

Goethe elkészül a teljes *Faust*tal.

Vörösmarty megírja nagy mesejátékát, a *Csongor és Tündét*.

Puskin ifjú nejével *Carszkoje Szelóban*, majd a pétervári udvari életben. Közérzetére és a körülötte uralkodó gyilkos légkörre egyébként nagyon jellemző kéziratban terjesztett híres verse, *Az én családfám*, melynek mottója *Béranger*-t idézi: „Egyszerű származású vagyok és nagyon egyszerű. Egyszerű vagyok, egyszerű, egyszerű.”

Lermontov a petrográdi egyetemre iratkozik át; még közelebb *Puskin* vonzásához.

Heine végleg az emigrációt választja, s Párizsban telepszik le. Megismerkedik *Hugó*val, *Gautier*-vel, *Béranger*-vel, *Musset*-vel, az utópista szocialistákkal.

Mickiewicz és *Slowacki* a lengyel forradalom leverése után szintén nyugati emigrációban.

Platen gróf, a bösz tradicionalista, a német klasszicista hagyomány utolsó mohikánja, egy egész versciklust szentel a lengyelek szabadságharcának (*Lengyel dalok*).

Poe harmadik verskötete: *Versek*.

Emerson felhagy a lelkeszi hivatással; hosszú európai körútra indul.

Kazinczyt elviszi a nagy kolerajárvány, amely miatt a *Madách* fiúkat is szigorú házifogságban tartja anyjuk.

Petőfit beiratják szülei a sárszentlőrinci evangélikus iskolába. A jó mód jele: a helység legszebb házában, a jegyzőnél biztosítanak szállást a számára. S egy szociális élmény: ekkor lát deresre húzott embert először.

1832

Goethe és Scott halála.

Az év nagy költői művei: *Vigny* Stellója; *Lamartine* Bukott angyala; *Tennyson* Lótuszevők-je; *Mörke* művészregénye, a *Maler Nolten*, s benne a rendkívüli szépségű lírai betétek — a *Peregrina*-dalok.

Kollár megjelenteti a *Szláva* leánya teljes kiadását.

Lenau amerikai útra indul; távollétében megjelenik s nagy sikert arat verseskötete.

Kölcsey Szatmár megye követe a pozsonyi országgyűlésen.

Prešeren ügyvédbojtár *Ljublján*-ban.

Lönnrot egy eldugott észak-finn faluban vállal orvosi állást, hogy közelebb legyen a *Kalevala* forrásvidékéhez.

Lermontov a gárdatiszti akadémián folytatja tanulmányait. Elkészül a *Démon* új változatával.

Egy bánáti faluban (*Csernyén*) megszületik *Djura Jakšić*, Petőfi legközelebbi szellemi rokona a szerb költészetben.

1833

A szerelmi „végzet” éve a francia romantikában: *Hugo* elhídegül felesége iránt, s kezdődik ezer bonyolalommal terhes viszonya *Juliette Drouet*-vel; *Vigny* tragikus végű szerelme *Marie Dorvallal* és *Musset*-é *George Sanddal*.

Béranger új kötete előszavában megfogalmazza hitvallását: a „népköltő” fogalma bekerül a világirodalomba.

Lamartine hazatér Keletről (nevezetes átutazása Szerbián); liberális programmal képviselőnek választják; szocialista párt alapítását tervezi *Lamennais*-vel és *Hugóval*.

Uhlandot szabadelvű politikai pártállása miatt lemondadják tübingeni egyetemi tanszékéről.

Lenau csalódottan hazatér Amerikából.

Browning névtelenül kiadja első verses művét, a *Pauline*-t.

Két nagy lengyel mű születik az emigrációban: *Mickiewicz* Ősök-je (a lengyel szabadságeszme misztikus-messianisztikus kifejtése) és *Slowacki* Kordian-ja (a szláv passzivitás meg-

rázó erejű ábrázolása: a főhős csak képzeletben hajtja végre zsarnokgyilkos tettét, s holtan esik össze).

Puskin udvari „címet” kap: apródnak nevezik ki!

Katona Bánk bánja először színpadon (tizenhárom évvel a mű megjelenése és három évvel a költő halála után).

Budán megjelenik a magyar Osszián: Az Osszián énekei

Lönnrot kiadja az Ős-Kalevalát, tizenhat énekben.

Njegoš Bécsben találkozik Vukkal, és a nagy öreg hatása alá kerül; oroszországi útja után kiadja népi hősi énekek formájában írt első verses művét (*Glas kamenštaka*).

Stanko Vraz megismerkedik Gajjal; az illirizmus lelkes híveként szlovén létére horvát nyelven kezd verselni.

Megjelenik *Vörösmarty* verseinek első gyűjteménye három kötetben. Újonnan írt művei közül kiemelkedik a Szép Ilonka, mely — kimutatták — hatással volt Lenau *Mischka an der Marosch-ára* is.

Arany a debreceni kollégiumba kerül.

Születik *Jovan Jovanović-Zmaj*, a század második felének legismertebb szerb költője, sok Petőfi-vers hű tolmácsa.

Petőfi a pesti iskolába kerül. Egyik tanára, hitoktatója és konfirmálója Jan Kollár, a pánszláv apostol.

1834

Puskin végleg megcsömörlik a cári udvar és a pétervári előkelő élet hercehurcától, azt a tervet dédelgeti, hogy visszavonul falujába.

Lermontov gárdatiszt Carszkoje Szelóban; egyelőre lelkesen veti bele magát a nagyvilági életbe.

Mickiewicz elkészül legnagyobb epikus művével, a *Pan Tadeusz*-sal.

Slowacki megírja a *Balladynát*, a lengyel Csongor és Tündét.

A levert lengyel szabadságharc első magyar költői visszhangja: *Bajza* két nagy verse (*Apotheosis*; *A vezér búcsúja*).

Grillparzer sajátos módon villantja fel hőse előtt a „veszélyes

élet" lehetőségét: hogy álmában se kaphasson rá kedvet (Álom, élet).

Heine megismerkedik *Eugenie Mirat*-val (írásainak sokat emlegetet *Mathilde*-jával).

Nerval végzetes szerelme: *Jenny Colon*, az ünnepest színésznő, belép a költő életébe és művébe. Körülbelül abban az időben látja a sixtusi kápolnában *Michelangelo* Utolsó ítéletét, melynek sibillái, elkeveredve *Jenny* és más nőismerősök képével, a *Kimérák* több nagy versét ihletik majd.

Prešeren reménytelenül beleszeret a gazdag *Julia Primicová*-ba; az elérhetetlen kedves nevét beleszővi híres *Szonettkoszorújába*.

Njegoš Oroszországból hazatérve új nyomdájában kinyomatja verskötetét (*A cetinjei remete*); a későbbi nagy költő első eredeti hangja.

Preradović első verse: egy német nyelvű iskolai dolgozat *Neustadt* égéséről.

Vörösmartyt újabb csalódások érik: *Kisfaludy Sándorral* kell megosztania az Akadémia nagydíját; *Perczel Etelka* férjhez ment, s ez — bár nem mutatja — újra felzaklatja a költőt. Az évet főleg utazgatásokkal tölti, a „henyeség respublicájában”; egész évi termése egy alkalmi vers és egy vígjáték (*A fátyol titkai*).

Meghal *Coleridge*, a Tó-iskola egyik alapítója, az angol romantika „atyja”.

Születik *Jan Neruda*, a nagy cseh költő, *Petőfi* értője és fordítója.

1835

Vigny drámája újra felidézi *Chattertont*, a „boldogtalan költőt”, *Wordsworth*, *Coleridge*, *Shelley*, *Keats* stb. ihletőjét.

Prešeren megrázó tercínákban (német nyelven) siratja el legjobb barátját és irodalmi pártfogóját, *Čopot*.

Musset és *George Sand* kihűlő szerelmének nagy lírai emléke: az *Éjszakák*.

Hebbel írni kezdi híres naplóját, a századközép egyik legizgalmasabb intim írói dokumentumát.

Lamartine útleírása nem kevésbé érdekes kordokumentum (Voyage en Orient).

A német parlament megtiltja az „ifjú Németország” írói, elsősorban Heine műveinek megjelentetését.

Kölcseyt a konzervatívok lemondatták diétai követségéről. Búcsúbeszéde a politikai és írói gerincesség nagyszerű példája.

Vörösmarty újra a hazafias költészet csúcsaira emelkedik: megírja A hontalan című versét, melyben a lengyel forradalomnak emel emléket, s már a Szózat eszmeiségét és pátoszáat előlegezi.

Jelentkezik a lengyel romantikus triász harmadik tagja: Krasiński. Istentelen színjátéka (Nie-boszka komedia) ellenforradalmi képet fest a kor nagy demokratikus eszményeiről, s lényegében a negyvennyolc utáni illúzióvesztés korai megnyilatkozása.

Slowacki svájci idillje egy tizenöt éves lánykával; ebből születik később a W Szwajcarji nagyszerű lírája.

Megszületik Carducci, a század második felének legnagyobb hatású olasz költője.

Browning drámai költeménye, a Paracelsus már magára vonja az írókörök figyelmét (Carlyle és Wordsworth is elismeréssel nyilatkoznak róla).

Longfellow a sima karrier vágányain fut: kinevezik professzornak Harvardban. (Emerson így ír róla: „Ha Szokratész volna itt, hozzá könnyűszerrel bejuthatnánk egy kis tereferére, de Longfellow-hoz lehetetlen ilyen céllal beállítani; termék, lakások, különféle színű italok és díszöltönyök állják útját az embernek...”)

Lönnrot kiadja a Kalevalát.

Megjelennek Andersen meséi.

Lermontov első műve nyomtatásban: Hadzsi Abrek.

Radičević beiratkozik a karlócai gimnáziumba.

Petőfi most már Aszódon diák; tanára, a művelt, de rossz pedagógus Koren István, fokozatosan meggyűlölteti az iskolát az addig jeles tanulóval. Szlovák—magyar ellentét is támad tanár és diák között.

1836

Puskin az udvari intrikusok hálójában. Felbukkan feleségének végzetes udvarlója: G. d'Anthés. Kárörvendő ellenségei „felszarvazási oklevelet” juttatnak el a költőnek.

Megjelennek az addig csaknem ismeretlen *Tjutcsjev* versei egy folyóiratban: az orosz romantikus líra csúcspontja.

Lenau megírja a maga erősen szubjektív lírai *Faust*-változtatát.

Heine éles leszámolója a romantikával: megírja *A romantikus iskola* című értekezést.

Musset regénybe szövi szerelme történetét (*A század gyermekének* valomása).

Leopardi utolsó nagy verse (*A jenezster vagy a sivatag virága*) — még egy romantikus-kozmikus lázadás a természet egyetemes mostohasága ellen.

Lamartine utópikus tervei meglehetősen lapos idillben oldódnak fel, a *Jocelyn* című elbeszélő költeményben.

Egy tragikus epizód *Poe* életében: szerencsétlen házassága kis-korú unokahúgával, aki hamarosan meghal.

Slowacki átmenetileg a tiszta lírában keres feloldozást: megírja *Svájceban* című halhatatlan ciklusát.

Mácha, a nagy cseh romantikus, nem sokkal főművének, a *Májusnak* megjelenése után meghal.

Prešeren a szlovén őselegendába menekül egyéni tragédiája elől (*Krst pri Slavici*).

Njegoš élete egyik legdrámaibb szakaszában: megvádolják a cári udvarnál, s amikor önmaga tisztázására Oroszországba indul, Pszkovban három hónapig fogva tartják. Ebből az időből származik egyik legnagyobb költői felszállása, az *Óda a Naphoz* egy holdtalan éjjel.

Berzsenyi meghal, s a régi ellenfél *Kölcsey* nagy emlékbeszédet, *Vörösmarty* verssel búcsúztatja.

Vörösmarty megírja *Szózatát*.

Arany Debrecenben színészettel kísérletezik; egy vándortársulattal egészen Máramarosszigetig jut el, de kiábrándultan hazatér Szalontára, és segédtanítói állást vállal egykori iskolájában.

Mezzopanti, a római nyelvzseni, aki hatvan nyelven beszélt és olvasott, megjósolja Frankl cseh költőnek: „Ügyeljen! ebben a nemzetben (a magyarban) egyszerre csak fel fog tűndökölni egy költői lángész és a nézetemet igazolni fogja...” (mármint azt a nézetét, hogy a magyar nyelv az olasz és a görög után a legalkalmasabb verselésre). *Petőfi* épp ekkoriban vágja dacosan *Koren* professzor szemébe: „Én magyar vagyok!”

1837

Puskint párbajban megölik; *Lermontov* híres vádló verse a költő haláláról csak kéziratban köröz, de elég ahhoz, hogy szerzőjét azonnali hatállyal száműzzék egy kaukázusi egységbe, ahonnan befolyásos családi közbenjárás menti át *Novgorodba*.

Még egy nagy halott: *Leopardi*, és egy költő születése: *Swinnburne*-é.

Slowacki a Keletet járja; ott születik egzotikus témájú eposza, az *El-arisi* dögvészesek apja és az *Anhelli* biblikus prózája. Görögországi tartózkodásának terméke az *Agamemnon* sírja című híres vers, a lengyel hazafias nemesi költő meghajlása a népi Lengyelország előtt.

Az év nagy verses művei még: *Vigny*: Antik és modern poémák; *Hugo*: A lélek hangjai; *Eichendorff*: Versek.

Jelentős dátum az esztétikai gondolkodásban: *Gautier* kimondja a *l'art pour l'art* jelszavát, s *Heine* is ilyesmit ír: „A művészet önmaga végső célja, mint a világ maga.”

Prešeren szomorú-földi kompenzációt talál az elérhetetlen Júlia helyett: *Ana Jelovšek*, a szolgálólány, a Törvénytelen anya és a *Halász* című versek ihletője élettársául szegődik és három gyereket szül a költőnek.

*Njegoš*t a *Metternich* hercegi pár diplomata szívélyességgel fogadja Bécsben, de közben az osztrák titkosrendőri jelentések egyértelműen kijelentik róla, hogy „veszélyes az egyetemes európai rendre”, *Metternich* hercegné pedig úgy jellemzi, mint „hatalmas szál embert, aki vajmi keveset gondol a püspökségére, annál inkább arra, hogy minél több török fejet apríthasson”.

Lenau valahol Augsburg és Stuttgart között utaztában a *Szózatot* fordíttatja magának útitársával, *Pejácsevich* gróffal, s ki-kijavítja a koca fordító otrombaságait.

Vörösmarty teljes hévvel fáradozik a magyar nők nemzeti érzésének ébresztésén (A színház nemtője; A magyartalan hölgy-

höz; Elhagyott anya stb.). Egy színházmegnyitóra prólógusként megírja az Árpád ébredését.

Madách megkezdí egyetemi tanulmányait Pesten. Buzgó színházlátogató, míg anyja el nem tiltja a színházak környékéről.

Vajda János Székesfehérvárra kerül a váli erdészlakból: középiskoláit végzi.

1838

Nerval szerelme, Jenny Colon megelégeti a „légies” viszonyt, és férjhez meg egy fuvoláshoz. A költő ettől kezdve nyugtalanul bolyong Európa-szerte.

Lermontov kegyelmet kap, és visszatér a pétervári előkelő társaságokba. A *Démon* új változata: a Kaukázusba helyezi cselekményét.

Sevcsenkót festő barátai kiváltják a jobbágysorból, és tanítatják.

Nyekraszov fellázad az apai önkény ellen, s a neki szánt katonai pálya helyett inkább a nyomort választja: fillérekért másol, szerkesztőségek küszöbét koptatja, korrektúrákat vállal stb.

Preradović befejezi a katonai iskolát; hazalátogat, és fájdalommal állapítja meg, hogy már alig ért anyanyelvén.

Prešeren nagy programverse, A költőhöz, a romantikusoknál ritka erényt propagál: az egyéniségről való teljes lemondást a köz javára (a költő nem vátesz, lángoszlop, vezér, mint Hugónál, hanem a közösség szerény szolgája).

Kölcsey megírja a Zrínyi második énekét, a nemzethalál legtragikusabb jóslatát; nem sokkal később meghal.

Vörösmarty legnagyobb élménye ez évben a pesti árvíz (Pest, mart. 13.; Az árvízi hajós című versei).

Petőfi életébe szinte sorsdöntő módon szól bele a nagy dunai árvíz: apja házáat, vagyonát veszíti, és soha többé nem tud anyagilag talpra állni. A versíró diákgyerek (első nagyobb verses műve készült el az iskolai évfázóra), akinek élete eddig az iskola, a társak, a tanárokkal való hadakozás koordinátái közt mozgott, s a színészélet távoli csábítása is inkább csak a képzeletét fűtötte (és lehűtéséhez egy-két atyai pofon clegendőnek bizonyult), most egyszerre szegénységbe csöppent,

és megismerkedik a létbizonytalanság gyötrelmével. Őszre azért még egy kísérletet tesz tanulmányai folytatására, ezúttal Selmecen, de szerencsétlenségére megint értetlen, ellenséges érzületű s azonfölül korlátolt tanárba ütközik: Lichard professzorba.

1839

Heinrich Meyer braunschweigi kiadó körlevéllel fordul a világ íróihoz, hogy a könyvnyomtatás 400. évfordulója alkalmából méltassák Gutenberg érdemeit. A következő évben kiadásra kerülő antológia legerőteljesebb darabja *Vörösmartyé: A Gutenberg-album*. Egyébként az album főbb írói még a német *Rückert*, a svéd *Tegnér*, a száműzetésben élő spanyol *Quintana* (német fordítója F. Engels!) stb. Az évfordulóra készült továbbá *Lenau* nevezetes verse (Gutenberg) és *Herwegh* Gutenberg-dala a nyomdászoknak.

Pesten megjelenik a magyar Mickiewicz: Kazinczi Gábor fordít a *Zarándokság* könyveiből.

Arany jegyző lesz Nagyszalontán.

Madách a Körner-féle német Shakespeare-t bújja, s hamarosan megírja első drámai kísérletét: a *Commodust*.

Petőfi félévi bizonyítványa Selmecen nagyon rossz; végleg elhatározza, hogy színésznek áll, s februárban gyalog Pestre megy: rövid ideig statisztá a *Nemzetinél* (Rónai néven); még egy boldog-bús vakációt tölt a gazdag rokon *Salkovicséknál*, s szeptemberben már katona Sopronban (innen keltezi „szerbus manier”-ben írt versét, az *Első szerelem* címűt).

1840

Lermontov a Korunk hősét írja; egy meggondolatlan párbaj hadbírósgot és újabb kaukázusi száműzetést von a fejére, ezúttal azonban egyenesen a hegyi törzsek elleni hadjárat első vonalába vezénylik, s alaposan kiveszi részét a háborúból.

Nyekraszov kiadja első verskötetét (*Álmok és hangok*), de nemigen figyelnek föl rá.

Annál nagyobb feltűnést kelt az ukrán *Sevcsenko* népdalszerű és hiteles népi hangot hordozó költészetének gyűjteménye, a *Kobzos*.

Slowacki átdolgozza keleti útja előtt írt, legtöbbet emlegetett és előadott drámáját, a *Mazeppát*.

Hebbel megírja első nagyszabású tragédiáját, a Judithot.

Grillparzer egyetlen vígjátéka (Jaj annak, aki hazudik) megbukik a bécsi színpadon; a költő elhatározza, hogy nem lép többé közönség elé.

Megjelenik Poe rémtörténeteinek első gyűjteménye, *Tales of the Grotesque and Arabesque*.

Browning Sordellója megalapozza az „érthetetlen költő” hírnevét (Carlyle udvariasan megkérdi tőle levelében, hogy „Sordello ember-e, asszony-e vagy pedig tó”).

Megszületik Thomas Hardy, a viktoriánus kor későbbi vitriolos bírálója.

Hugo új kötetében (*Fények és árnyak*) mind erőteljesebben jelentkezik a szociális hang; a költő nemcsak vátesz, hanem filantróp is.

Heine épp ekkor számol le Börne-könyvében a kispolgári republikánusok szűk látókörű radikalizmusával („Nem akarunk sansculotte-ok lenni, mértékletes polgárok, silány kis elnökök... Ti egyszerű öltözködést, mértékletes erkölcsöket és fűszertelen főzeléket kívántok; mi ellenben nektárt és ambróziát, bibor palástokat, költséges illatfelhőt kívánunk, gyönyört és pompát, derűs nimfatáncot, zenét és komédiát — ne vegyédtek zokon, erényes republikánusok!” — vágja a szemükbe).

Az öreg Arndt, Heine egykori tanára és szellemi útmutatója hosszú kegyvesztés után visszakapja katedráját Bonnban.

Az öreg Tegnéren elhatalmasodik az idegbaj.

Nerval Bécsben Marie Pleyel zongoraművésznővel próbálja helyettesíteni az elvesztett kedvest, Jennyt. Mégis fejetlenül rohan Belgiumba, amikor meghallja, hogy a színésznő ott vendégszerpel. A másodszori kiábrándulás azután végleg az örületbe kergeti (októberben érkezik Antwerpenbe, decemberben meglátja Jennyt a Piquillo bemutatóján, s a következő év elején már Párizsban van gyógykezelésen).

Alexandrescu, a nagy román romantikus vörösmartys töprengésekkel és reményekkel teli verse fölé az évszámot írja címmül: 1840.

Alecsandri, a romantikus kor másik nagy román neve Párizsból hazatérve a iasi-i színház igazgatójaként szervezi a moldvai irodalmi életet.

Sterija, az elkésett klasszikus költő és korán jött realista jel-

lemábrázoló a szerb fejedelemségbe költözik, s ott szervezi a kulturális intézményeket.

Njegošnak megküldik régi ellensége, a harácsoló török aga, Čengić levágott fejét, mire ő a megdöbbsent külföldi diplomaták szeme láttára labdaként a levegőbe dobálja, és két kézzel elkapja a gyűlölt fejet.

Prešeren nagy vitába keveredik *Vrazzal*, a horvattá vált szlovén költővel, mert nem hajlandó elhagyni a szlovén nyelvet az illír jugoszláv eszme kedvéért.

Preradović még mindig német nyelven versel, és horvátról németre fordít.

Arany, a szalontai jegyző megházasodik; feleségül veszi *Ercsy Juliannát*, az árvalányt.

Megjelennek *Vörösmarty Újabb Munkái* négy kötetben (jellemző adat a magyar koszorús költő ellentmondásos helyzetére, hogy két év alatt — 1842-ig — csak 200 példány fogyott el e könyvekből).

Petőfi az év elején még Sopronban senyved a könnyelműen felvett mundérban (egyek feljegyzések szerint még kurtavasat is kapott, mert engedély nélkül kiszökött a kaszárnyából Liszt hangversenyére). A sors iróniájaként egyik zászlóaljparancsnoka éppen Jelačić báró, a később hírhedtté vált horvát bán és ellenforradalmi hadvezér. Az ezred végül is parancsot kap az indulásra (felcsillan a remény: Tirol? Olaszország?): Grazba vezénylik (május 1-én innen keltezi egy versét), majd tovább Horvátországba (Zágráb, Károlyváros), már súlyos beteg: előbb tifusz veszi le a lábáról, majd tüdőgyulladás.

1841

Lermontov rövid szabadságot kap; utoljára föllátogat a fővárosba, s mielőtt visszatérne csapatához, a kaukázusi Pjatyigorszk fürdőhelyen gyógyíttatja magát. Itt egy nagyvilági ficsúr tiszt beleköt, párbajra hívja ki, és hidegvérűen szíven lövi a költőt.

Heine a Pireneusokban nyaral, s hazatérése után hozzáfog a világhíres Medve-eposz (*Atta Troll*), „a romantika utolsó szabad erdei dala” megírásához: még egy gyilkos — ezúttal költői — leszámolás az önelégült német filiszter („tehetségtelen, de jellem!”) irányköltészetével.

Herwegh politikai költészetének első nagy fellobbanása „az én műzsám a nép” mottójával: Költeményei egy elevennek (a cik-

lus nemzetközi népszerűségére jellemző, hogy már 1848-ban magyar fordításban is megjelent).

Sevcsenko a nagy történelmi témájú elbeszélő költeményben is kipróbálja erejét (Gajdamaki).

Egy fonnyadó negyvennégy éves vénkisasszony, *Annette von Droste-Hülshoff*, valahol a Boden-tó partján, meersburgi magányából s egy tizenhét évvel fiatalabb férfi iránti titkos szerelméből kitermeli a német irodalom legfantasztikusabb líráját.

Még egyszer megszólal a német romantika atyja, *Tieck* is: közléteszi kései regényét, a *Vittoria Accorombonát*.

A spanyol romantika nagy nyugtalanja, *Espanceda* megírja utolsó nagyobb művét, a *Salamancai diák* című *Don Juan*-poémát.

Musset az Emlék című kötettel lezárja nagy szenvedélye történetét s egyben termékeny költői korszakát is: alig múlt harmincéves, és már kiírta magát.

Slowacki a legnagyobb költői becsvággyal elkezdí és félbehagyja nagy lírai-epikus körképét, a *Beniowskit*.

Browning első szakaszának legnagyobb és legkülönösebb költői kalandja: az *Amerre Pippa* járt (*Pippa Passes*), az élet borzalmai közt dalolva haladó kis munkáslány drámája.

Whitman megkezdí újságírói pályafutását: riporter lesz annál a *New York-i* lapnál, amelynek nyomdájában inaskodott.

Baudelaire-t, mivel egyetemet nem hajlandó végezni, trópusi hajóútra küldi mostohaapja. Indiába indul, de csak *Mauritius-szigetig* jut el — onnan egy másik hajóval önkényesen visszatér; mégis, az a néhány hónap a déli tengereken életének legnagyobb, meghatározó élménye lesz: örökre rabul ejti az egzotikus messzeségek nosztalgiája. Megszületnek első versei, köztük a *Romlás virágainak* néhány értékes darabja (az *Albatrosz*, *A malabár nőhöz* stb.).

Megszületik *Laza Kostić*, a szerb későromantika legnagyobb alakja.

Radičević filozófiát hallgat Temesváron.

Madách jogvégzett ember.

Arany Jeandor álnéven cikkez a *Társalkodóban*: népnevelési ügyben.

Vörösmarty legnagyobb ódait írja: Liszt Ferenchez; Az úri hölgyhöz; Az élő szobor.

Petőfit felmentik a katonai szolgálat alól; úgy legyöngülten Sopronba gyalogol, onnan Pápa, Pozsony, Győr, Pest az útja. Rövid pihenő Dunavecsén, a szülőknél, majd még veszettebben folytatódik ez a menekülésszerű országjárás: Füred, Veszprém, Somogy, Tolna. Közben színészekhez is csatlakozik, ijesztő művészneveket próbálgat: Dalma, Rónai, Borostyán, Sólyom Sándor, Sió, Pönögei Kis Pál, Örömfői Vidor... Őszre megint Pápán: folytatni próbálja iskoláit, sokat olvas: többek között Heine és Lenau műveivel ismerkedik meg.

1842

Esponceda halála; Coppé és Mallarmé születése.

Tennyson a kelta mondavilágban megtalálja a témakört, amely majd a viktoriánus kor ünnepelt poeta laureatus-ává teszi: megír egy részletet a későbbi Arthur-legendából (The Lady of Shalott). Ugyanakkor költői erejét is bizonyítja az Ulysses drámai monológjában.

Longfellow egyetlen „leereszkedése” a köznapi élet harcaiba: kiáll a rabszolgaság megszüntetéséért (Poems of Slavery).

Lenau nagy verses elbeszélése, az Albigenek, már a jövődó forradalmak sejtésével vemhes. Híres Utóhangja a forradalmi eszme történelmi fejlődésének egyik legnagyyszerűbb költői ábrázolása a világirodalomban.

Slowacki Párizsban a misztikus Towianski tanainak befolyása alá kerül, s lengyel messianizmusa vallási örületté fokozódik.

Jelentkezik a lengyel romantikus nemzedék legelvesztettebb költőegyénisége, akit majd csak a századforduló modernistái fedeznek fel és méltatnak érdemében: Cyprian Norwid első kötetét, a Piórót, még a költői szó erejébe vetett romantikus hit jellemzi. Chopint, a művészt énekli meg, és Bemet, a forradalmárt.

Annette von Droste-Hülshoff a prózában is kivételeset alkot: A zsidóbükk című elbeszélése a háborzongató kísértethistória keretében könyörtelenül pontos társadalomrajz is.

Hugo a közéleti és költői dicsőség fényében fürdik: az Institut elnöki tisztében részt vesz az orléans-i herceg temetésén.

Baudelaire, nagykorú lévén, kicsikarja apai örökségét, s most már senki sem szólhat bele életébe: lakosztályt rendez be a Pi-

modan palotában, sikerrel játssza a külön dandyt. De a személyi tragédia is előreveti már árnyékát: kezdődik végzetes viszonya Jeanne Duvallal, a „fekete Vénusszal”.

Madáchot nógrádi aljegyzőnek nevezik ki, s ügyvédi vizsgát tesz. Megismerkedik későbbi feleségével, Fráter Erzsivel, de egyelőre csak úgy, az ifjú gavallérok semmire sem kötelező módján udvarolgat. Közben újabb drámát ír *Férfi és nő* címen (Heraklészről).

Az agglegény *Vörösmarty* érzelmi életében nagy változás történik: beleszeret a tizennyolc éves Csajághy Laurába, s ez a szenvedély újra kibontakoztatja szerelmi liráját (A szomju, Laurához stb.). Az egész korabeli magyar költészetre felszabadító hatású alkalmi verset ír, a Főti dalt, mely mintha már előlegezné Petőfi hangütését.

Petőfi Pápán Heine-, Schiller-, Claudius-, Mathison-verseket fordít; az önképzőkörben költői és színészi sikerei is vannak (pl. „tót dialektusban” elszavalja a Szózatot). Időközben megjelenik első verse nyomtatásban (A borozó). Újrakezdődik a nyugtalan vándorlás, melynek állomásait egy-egy nagyszerű korai verse jelzi: Komárom (A Dunán); Pest, Debrecen (Hortobágyi kocsmárosné); egy békésebb epizód Mezőberényen, Orlay Petrics Soma szüleinél (Járnak-kelnek sokan zöld erdőben); Dunavecse (Hazámban); Pápa (Felköszöntés). Székesfehérváron még egy kísérletet tesz a színészettel (Első szerepem; Disznótorban), s karácsonykor egy csomó verssel elugrik Vörösmartyhoz.

1843

Hugo drámaírói kudarca (kifütyülik a Német grófokat) és személyes tragédiája (elveszti lányát) hosszú időre elhallgattatja a költőt.

Wordsworth hetvenhárom éves korában elnyeri a „poeta laureatus” címet.

A hetvenhárom éves *Hölderlin* teljesen elfeledve, nagy szegénységben meghal (előzőleg majd negyven évig tengődött elborult elmével).

Andersen megírja a biedermeier kor legbájosabb meséjét, a Csúf kiskacsát.

Kierkegaard megírja egyik fő művét, a *Vagy-vagy-ot*, melyben már az egzisztencializmus komor és kegyetlen filozófiai következetességével számol le szerelmével és házassági terveivel.

Hebbel, a pántragizmus nem kevésbé következetes alkalmazója a kor gondolkodásában és irodalmában, legújabb tragédiáját, a Mária Magdalénát, a jelenbe helyezi; az elcsábított polgárlány szokványos históriája az ő megfogalmazásában cseppet sem érzelmős melodráma, hanem már-már a naturalizmus kegyetlenségével hat.

Poe játszik a logikával: vérfagyasztó történeteinek tengelyébe építi be, s önkéntelenül feltalálja a detektívhistóriák ősmintáját. Megszületik legremekebb darabja ebben a műfajban, az Arany skarabeus.

Lenau utolsó lírai termésének (Nádidalok; Erdei dalok) csodálatos, tiszta zenéje már a közelgő tébolyt rejt magában.

Mörike a falusi paplakot felcseréli egy stuttgarti leányintézet szerény tanári állásával.

Heine hosszú készülődés után hazalátogat Németországba. A keserű csalódás mellé, amit ez az utazás hoz számára, egy döntő élmény is járul: megismerkedik és barátságot köt Marx-szal; politikai és írói működése ettől kezdve a születő új társadalmi erő, a munkásosztály harcaival konvergál. Egy folyóiratban folytatásokban megjelenteti az *Atta Troll* első változatát.

Engels barátsága egy másik német költő, *Georg Weerth* működését kapcsolja tartósan a proletariátus harcához. Kereskedelmi képviselőként jut el Angliába; ott megbarátkozik *Engelsszel*, és csatlakozik hozzá adatgyűjtő körútjain. Ez az élmény ihleti híres Lancashire-i dalait, melyek alapján *Engels* „a német proletariátus első és legjelentősebb költőjének” nevezi majd.

Baudelaire is ebben az évben közeledik először a szocialistákhoz: korai elbeszélését, a *Fanfarlót*, melynek dandy főhősében önmaga karikatúráját rajzolta meg, a szocialista *Démocratie pacifique* című lapnak kínálja fel közlésre.

Radičević a bécsi egyetemre és *Vuk Karadžić* (és lánya: *Mina*) vonzása alá kerül; készülődik a költői forradalom a szerb irodalomban is.

Preradovićot Zárába helyezik át, s a hazai környezetben horvátul kezd verselni.

Kollár Széchenyinél jár; továbbítja neki a szlovák nemzeti követeléseket (erre válaszol *Széchenyi* híres írása, a *Szózat Magyarország nemzetiségéhez*).

Štúr épp ebben az időben teremti meg a szlovák irodalmi

nyelvet a középszlovák nyelvjárásból; hamarosan költők egész sora (Sládkovič, Krčmery, Chalupka, Král', Botto stb.) csatlakozik hozzá.

Prešeren az egzisztenciális és szellemi harc mélypontján: ügyvédi irodát nem nyithat, lapalapításra nem kap jogot, az egyetlen szlovén nyelvű újság élére olyan ember kerül (a később nyílt reakcióssá vált Bleiweis), aki őt mindenestől ki akarja iktatni az irodalmi köztudatból. „Az én nevem a szlovén irodalomban elfelejtett név” — írja egy elkeseredett levelében Vraznak.

Vörösmarty megelégedett, házas ember: elnyeri Csajághy Laura kezét, anyagi helyzete is rendeződik: 2600 forintért megvásárolják műveinek kiadási jogát. Szerelmi költészete két nagy verssel gazdagodik: Ábránd; A merengőhöz.

Arany az év nyarán Bécsben jár (!): ezt az utat nevezi később „nemesség-kereső kálváriájának”.

Madách egyre-másra gyártja a történelmi drámákat (Csák végnapjai), vígjátékokat (Csak tréfa), egyelőre az íróasztalának. Közben sokat betegeskedik, fürdőket látogat, egy-két szerelme is akad, s ezek lírai versek írására ihletik.

Petőfi társulatával Kecskeméten kezdi az évet, s amikor a trupp szétmegy, Pest, Pápa útba ejtésével Pozsonyban köt ki, ahol barátai munkát szereznek neki (másolja az országgyűlési tudósításokat), s bevezetik az „irodalmi körökbe”. Pesten már regényfordítást is kap; kezd ismertté válni népdalaival, bordalaival, helyzetdalaival (Szeget szeggel; Befordultam a konyhára stb.). Ősszel megint egy színésztársulathoz szegődik, s Erdélybe készül, de csak Debrecenig jut el, betegen: kezdődik a legendás debreceni tél, a háromhavi kényszerű szobafogság, melynek termése több mint húsz új vers (köztük olyanok, mint A virágnak megtiltani nem lehet; Sikos a hó, szalad a szán; Honfidal; Ivás közben; Hírös város az aafödön Kecskemét stb.) s egy szép gyöngyírással letisztázott verskötet. Feje fölött a falon Vörösmarty és Hugo képe (közben megtanult franciául is!).

1844

Verlaine, France, Nietzsche, Liliencron születése.

Heine politikai költészetének zenitjén olyan remekművek születnek, mint a Németország. Téli rege (előszavában ilyen bátor és méltóságteljes szavakat vág a kortárs és mindenkori nacionalisták szemébe: „Tisztelni és becsülni fogom színeiteket,

ha majd megérdemlik, ha nem lesznek már henye és szolgai limlom. Tűzzétek ki a fekete—piros—arany zászlót a német gondolat csúcsára, tegyétek a szabad emberség vezérlobogójává, s én a szívem vérét is odaadom érte”), vagy az Új versek című kötet utolsó ciklusa, az Időszerű költemények s a sziléziai takácsfelkelésre reagáló A takácsok.

Freiligrath visszautasítja a porosz királytól kapott évjáradékot, és emigrációba vonul. Új kötete már a forradalmi elszántság jegyében fogan (címe: Hitvallás), de még messze áll a negyvennyolcas nagy versek pátoszától.

Lenau elméje elborul; *Döblingben* ápolják, ott, ahol majd később *Széchenyit* is. Egyik utolsó verse, a *Megváltozott világ* *Heine* Németország-ának szellemi rokona.

Uhland Régi dalok címmel közreadja sokévi népdalgyűjtését — a filológus végleg felváltja a költőt.

Eichendorff visszavonul az állami szolgálatból.

Megjelenik *Annette von Droste-Hülshoff* verseinek gyűjteményes kötete, a nagy hírű *Cotta* cégnél.

Tjutcsjevet hazarendelik külföldről. Előbb a külügyminisztérium tisztviselője, majd cenzor lesz.

Zorrilla, a spanyolok nagy nemzeti költője, a hithű katolikus szájaíze szerint formálja meg a maga bűnbánó *Don Juanját* (*Don Juan Tenorio*).

A mindinkább elboruló kedélyű *Grillparzer* tartja magát fogadalmához: sokáig, kínosan születő új drámáját, a *Libussát*, melyhez ósláv motívumokat talál, nem adja ki a kezéből; csak halála után lát majd napvilágot.

Mickiewiczet túl szabad eszméi miatt elbocsátják a párizsi egyetemről.

Prešeren mintha túljutott volna a legsötétebb válságon: a szűkeblű, értetlen környezelen, a kicsinyes hazai viszonyokon túltekintve, az egyetemes haladásban, a világszabadság eszméjében talál mentséget és kiutat a maga és népe számára (megírja *Felköszöntő* című híres versét, mely csak 1848-ban, a cenzúra megszüntetése után jelenhetett meg csorbitatlanul).

Vörösmarty is az emberiség közös sorsát fürkészi vívódások és remények közt hányódó nagy versében, a *Gondolatok* a könyvtárban címűben.

*Njegoš*t sorozatos katonai és diplomáciai kudarcok érik (nem

sikerül visszaszereznie a törökök által rajtaütéssel elfoglalt fontos stratégiai területeket), s a nagyhatalmakban csalódva a lengyel emigrációval és Szerbiával keres összeköttetést; e célból többször megfordul Bécsben, Triesztben. A súlyos államfői gondok közepette súlyos reflexív versezeteken dolgozik (Gondolat; Filozófus, csillagász, költő), vagy kozmikus-erotikus víziókba ringatja magát (Három nap Triesztben; Emberöltőnél drágább éjszaka).

Preradović lelkesen csatlakozik az illír mozgalomhoz, megszólal mint hazafias költő (Hajnal hasad; Az utas), s szerelme, majd több éven át menyasszonya, Pavica de Ponte szerelmi líráját is kibontakoztatja.

Radičević első nagy versei, a Diákbúcsú és a Bánat és emlékezés, éppoly forradalmi dátumot jelentenek a szerb költészetben, mint Petőfi jelentkezése nálunk.

Baudelaire-nek rövid idő alatt sikerült elherdálnia öröksége nagy részét, mire a család gyámság alá helyezetteti. Álöngyilkosság meg más válogatott botrányok sora teszi emlékezetessé ezt az évet a költő életében, de közben létrejön a későbbi Romlás virágainak tíz-egynéhány darabja (Az óriásnő; Egy dög stb.).

Ibsen gyógyszerészinak áll be egy dél-norvég kisvárosban, Grimstadban, ahol aztán egész ifjúkorát tölti, s első műveit írja.

Madách Fagyvirágok címmel versciklust szentel tragikusan elhunyt barátnője, Dacsó Lujza emlékének. Beleveti magát a megyei politikai életbe, heves beszédeket tart a nógrádi közgyűlésen, Timon álnéven cikkez a Pesti Hírlapban. Az év végén bejelenti anyjának, hogy feleségül veszi Fráter Erzsébetet.

Megjelennek *Vajda János* első versei az Életképekben.

Aranynak fia születik: Arany László.

Petőfi be sem várja a tavaszt: indul gyalog, szekéren, ahogy lehet, Debrecenből Pestre. Útközben átgondolja életét („egész életem sanyarúságait végiggondoltam, amint a Hegyalján jöttem. Oh, az én életem dúsgazdag volt sanyarúságban... Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom... és mikor? ifjúságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömöknek van teremtvé...”), s versben is, miskolci keltezéssel:

„Keresztúton állok,
Merre tartsak?
Ez kelet felé visz,
Az nyugatnak.

Akármerre megyek,
Mindegy nekem,
Mindenütt szomorú
Az életem.

Mért nem tudom, hol vár
A halál rám?
Hogy egyenesen azt
Választhatnám?”

Mintha csakugyan ez lett volna életének fordulópontja: hatévi sanyarúság után a diadal hat éve. Mindjárt a kezdet is tüne-
ményes: Vörösmarty hozzásegíti verseinek kiadásához, segéd-
szerkesztői álláshoz jut Vahotnál, a népszerűség egyszerre
szárnyára kapja. És a verstermés: sok-sok egyéb mellett az
Egy estém otthon (az ízlésforradalom első győztes példája); a
Gazdálkodási nézeteim (Béranger-t olvassa, s máris alkalmaz-
za); a Kerényi Frigyeshez és István öcsémhez (a lírai közvet-
lenség eladdig ismeretlen remeklései); Az alföld (melyben —
Illyés szavai szerint — „egy csapásra maga mögött hagyta
Burnsöt, Byront, Lenaut”); s végül a két nagy elbeszélő költe-
mény: a romantika stíldivatjával leszámoló A helység kalapá-
csa és a János vitéz tündéri népmeséje. De már hadakozik is:
az almanach-lírához szokott fanyalgó kritikusainak bátran vág-
ja szemébe A természet vadvirága hetykén pattogó, önérzetes
sorait, A királyok ellen című versében pedig már tisztán cseng
a későbbi republikánus hangja.

1845

Hebbel nagy elhatározása: szakít vadházastársával, aki nehéz
éveiben eltartotta; házasságot köt Christine Enghaus színész-
nővel, és Bécsben telepszik le.

Heine már súlyos beteg: látási zavarok, izomgyöngeség, meg-
megújuló ájulások; egy ideig még áltatja magát és környe-
zetét, de a javulások csak látszólagosak — megállíthatatlanul
közeledik a „matrac-sír”, a Romanzero és az utolsó versek kor-
szaka.

Megjelenik *Nerval* Delfica című szonettje, a későbbi híres Ki-
mérák első, korai darabja.

Baudelaire verskötetének közeli megjelenését jelzi a sajtó.

Leconte de Lisle véget vet az ifjúkori bolyongásoknak, Párizsban telepszik meg, de még messze van a parnasszusi hideg szépség imádatától: *Fourier* híveként szocialista lapokba dolgozik, és lelkes mozgalmi verseket ír.

Az *Emerson*-tanítvány *Thoreau* kipróbálja a transzcendentalista remete életmódját: kunyhót ácsol valahol az erdő mélyén, s a természetet figyelni, naplójegyzeteit írja.

Poe megírja *A hollót*; kiadja fantasztikus prózájának második gyűjteményét (*Tales*).

Krasiński *Három zsoltára* kiváltja a barát és tisztelő *Slowacki* reagálását: újra hitet tesz a demokratikus eszmények mellett.

Prešeren új nagy verse: Az el nem porladt szív — a költő hatlyúdala.

Preradović szerelmi költészetének legszebb darabjai (*Nyugodj, nyugodj, szívem; Halott szerelmem stb.*).

Megszületik *Radičević* egyik legtisztább, csupa-sejtés, csupa-fájdalom lírai verse: *Halálsejtelem*. Különös, hogy nincs semmilyen közvetlen életrajzi vonatkozása: aki írja, erőből duzzadó, életet habzsoló, egészséges fiatalember; nyoma sincs benne a kórnak, amelyet versében oly szuggesztíven felidéz, s amely hat év múlva majd sirba viszi.

Még két nagy epikai mű jön létre a délszláv irodalmakban; mindkettő könnyedén, gyorsan, mintegy mellékesen fut ki szerzője tollából, mintha nem is korszakalkotó, korszakjelölő művek volnának, pedig azok: a Čengić Smail aga halála *Mažuranić*től és *A mikrokozmosz fénye* *Njegoš*tól.

Helsinkiben megjelenik *A Szózat* svéd fordítása; ez *Runeberget* egy hazafias óda írására ihleti: a következő év tavaszára kész a finn himnusz alapjául szolgáló *Vartland*.

Vörösmarty épp ez idő tájt így határozza meg helyzetét Wesse-lényihez írt levelében: „Verseimmel úgy bánik a közönség, mint a vízzel; dicséri, s bort iszik helyette.”

Arany megírja első epikai művét, az *Elveszett alkotmányt*, s maga is elcsodálkozik, hogy díjat nyert vele, mert irodalmi becsvágya ez idő tájt még szinte semmi („Családomnak, hivatalomnak élek, s néha a literatúrában dilettánszkodom” — írja barátjának, Szilágyi Jánosnak).

*Madách*nak az *Ember tragédiáját* érlelő csesztvei évei kezdődnek: házasságot köt Fráter Erzsébettel.

Vajda János színésznek áll, kóborol, nélkülöz; végül gazdatiszt lesz.

Petőfi szerelmi, vagy inkább szerelemkereső liráját két lányalak ihleti, egy halott és egy élő: Csapó Etelke (Cipruslombok Etelke sírjáról) és Mednyánszki Berta (Szerelem gyöngyei). Ismét nagy változások életében: a költői elmélyüléssel (pl. Téli világ című verse) egyidejűleg fokozódnak ellene a támadások; elhagyja segédszerkesztői állását, s nagy utazásokat tesz (híres Úti jegyzetei a támadások újabb özönét zúdítják rá), majd a bojkott elől szüleinél húzza meg magát. Legsötétebb, válságos korszakának bekövetkeztét, mintegy a Felhők ciklus előzményeként, olyan versek jelzik, mint Az utósó ember, az Álmos vagyok és mégsem alhatom vagy az Álmaim. De előbb egy derűsebb őszi közjáték, a borjádi szüreti napok hangulata megszülő legremekebb alkalmi versét, A négyökrös szekér címűt (a béranger-i refrén diadala, éppúgy, mint A jó öreg kocsmáros a heinei pointe-é — mondja róla Illyés).

1846

Tegnér halála; Lautréamont születése.

Browning Csengettyűk és gránátalmák címen közreadja különös drámai-lírai sorozatát, melyben a maga módján megvívta harcát a romantikával az „objektív költészetért”, életében viszont a legromantikusabb korszak kezdődik: megszökteti és Olaszországba viszi magával az addig súlyos betegnek tartott és a legkisebb fáradságtól is kímélt Elizabeth Barrett költőnőt, aki attól kezdve kitűnő egészségnek örvend, sőt gyereket is szül. Ez a szerelem és házasság hozza majd létre a világhíresség legszenvédélyesebb asszony-liráját, E. Barrett-Browning Portugál szonetteit. Érdekes véletlen (?), hogy a nevezetes szöktetés ideje (1846. szept. 12.) majdnem egybeesik Petőfi és Szendrey Júlia idilljének kezdetével (1846. szept. 8.).

Ez az év hozza meg a legnagyobb teljesítményt a tisztességtudó és józan viktóriánus kor különös „műfajában”: a józan ész ellen lázadó nonsense-költészetben: Edward Lear, a királynő udvari festője kiadja gyerekeknek szánt (?) híres lime-rickjei gyűjteményét, a Képtelenségek könyvét.

Még egy rendhagyó könyv a viktóriánus Angliából: kötetbe gyűjtve megjelennek három vidéki papkisasszony, a Brontë nővérek versei, melyeket egymás szórakoztatására, mondhatni unaloműző játékból írtak, s az utókor kísérteties dokumentumot talált bennük (Poems of Currer, Ellis and Acton Bell).

Andersen írni kezdi nevezetes önéletrajzát (Életem meséje).

Baudelaire új címet talál régóta vajúdo kötetének; most *Leszboszi nők* címen hirdeti. Egyébként a képzőművészeti kritikák írása (*Salon 1846*) és a hitelezői előli bujkálás mellett az a fő foglalkozása, hogy felhajszolja Poe összes elérhető műveit („Amikor először ütöttem fel egyik könyvét, rémülettel és elragadtatással láttam, hogy nemcsak olyan témák vannak benne, amiket megálmodtam, hanem olyan mondatok is, amiket én is kigondoltam, de amiket ő húsz évvel korábban leírt” — vallja majd sokkal később erről a kinyilatkoztatásszerű találkozásáról Poe művészetével).

Heine az *Atta Troll* teljes szövegét készíti sajtó alá, de anyyira el van keseredve egészségi állapota miatt, hogy legfeljebb még két évet jósol magának.

A német forradalmi költészet épp ekkoriban komoly sikereket jegyez fel: megjelenik *Freiligrath* kötete, a *Ça ira!* (igaz, hogy Engels még nincs nagyon elragadtatva tőle: „Schol sem csinálnának a forradalmak nagyobb derűvel és fesztelenséggel, mint *Freiligrathunk* fejében” — írja kritikájában); *Herwegh*, Marx barátja és közeli munkatársa, A gyűlölet dalának hírneves költője, bátor levélben rója fel bűneit a porosz királynak, mire ismét menekülnie kell Németországból (Párizsban lesz a német emigráció szellemi vezére); az ifjú *Keller* írói jelentkezését egy csokornyi forradalmi vers jelzi.

Slowacki a politikai események (galíciai parasztlázadás stb.) hatása alatt megint miszticizmusra hajlik; új műve, a *Beszélgetés Makryna Mieczyslawskával*, a litván görögkatolikusok vallási mártíromságának állít emléket.

Megszületik a szlovák nemzeti romantika legidőtállóbb alkotása: *Sládkovič* versfüzére, a *Marina*.

Ján *Botto* Pestre kerül, s a magyar kortárs költészet (főleg *Petőfi*) hatására megírja A világ hőse című verses elbeszélését.

Preradović kiadja első verskötetét (*Prvenci*).

Radičević Diákbúcsújába beiktatja a híres hazafias kólót.

Njegoš megoldhatatlannak tetsző állami gondjai (éhínség, törzsi zendülések, nagyhatalmi fenyegetések) közepette, mintegy önmaga és népe bátorítására, írni kezdi a *Hegyek koszorúját*.

Megjelenik *Mažuranić* eposza, a *Čengić Smail* aga halála.

Prešeren végre ügyvédi irodát nyithat *Kranjban*; verskötetét készíti elő kiadásra.

Jovanović-Zmaj a halasi iskolába kerül; kezdődik életre szóló kapcsolata a magyar nyelvvel és irodalommal.

A mind ritkábban szóló *Vörösmarty* legrettenetesebb költői számadása a világgal: Az emberek.

Madách megint hivatalt vállal: Nógrád megye katonai főbiztosa. Kisfia születik, de csak pár órát él.

Arany a *Toldit* írja a Kisfaludy Társaság pályázatára.

Petőfi emberi és költői válsága romantikus világ- és embergyűlöletben tetőzik: Tigris és hiéna; A hóhér kötele; Az örült, a Felhők versei stb. De a romantika ihleti egyik legsodálatosabb „elrugaszzkodását a valóságtól” (Illyés szavaival), a gyermekkor varázsos világát visszahódító Tündérálmot is. A szalkszentmártoni tavaszt még Shelley angol felhői lengik be, de Dömsödön már a francia forradalom történetét bújja, Lamartine-nal, Lamennais-vel, Blanc-nal ismerkedik; s míg a Salgó romantikus történelőt írja, már elkötelezte magát a világforradalomnak (Sors, nyiss nekem tért; Dalaim; Levél Várady Antalhoz). Következik a radikális fiatal írók megszervezése, a Tízek Társasága és az első írósztrájk Magyarországon; végül az erdélyi út és Szendrey Júlia megismerése, meghódítása. S a szabadság és szerelem jelszavának végső összefonódása verseiben: Csalogányok és pacsirták; Költői ábránd volt, mit eddig érzék; Erdélyben; Véres napokról álmodom: Nem ért engem a világ; Reszket a bokor, mert...; Egy gondolat bánt engemet...

1847

Tennyson az új idők dalosának szokatlan szerepében: versciklusban köszönti az *Arany Év* eljövetelét; mesét ír az egyetemre járó lányról (*The Princess*).

Elizabeth Barrett-Browning megírja híres szerelmes szonetteit (de csak 1850-ben jelennek meg portugálból vett fordítások gyanánt).

A *Brontë* nővérek most regényt „játszanak”: *Charlotte* megírja a *Jane Eyre*-t, *Emily* az *Úvöltő* szeleket (*Wuthering Heights*), *Annette* pedig az *Agnes Grey*t.

Longfellow *Evangeline* című idillje a „másodkézből” vett költői munka mesterpéldánya: motívumait a *Hermann és Dorothea*-tól kölcsönzi, a *Mississippi* leírásához pedig elég neki, hogy megtekintse egy akkoriban híres festő, *Banvard* rajzsorozatát.

Emerson másodszor jár Európában; megjelenteti verskötetét (Poems).

A görög nemzeti romantika nagy dátuma: megjelennek Valaoritisz gyújtó-lázító forradalmi versei.

A nagybeteg Heine kiadja az *Atta Trollt*. Ugyanakkor forradalmi költészetének olyan darabjai születnek, mint a IV. Frigyes Vilmost gyilkosan gúnyoló Első Füles király, vagy világ-hírű „bölcődala”, az I. Károly, melyben a halálra rémült király ringatja jövődő hóhérát, a szénégető gyerekét.

Weerth, a proletár költő ekkoriban lép be — a legelsők között — az alakuló Kommunisták Szövetségébe.

Lamartine megjelenteti a korabeli forradalmi ifjúság legizgalmasabb olvasmányát, *A girondiak történetét*.

Hugo panamázó miniszterek és tábornokok felett ítélkezik mint Franciaország pairje.

Slowacki legmisztikusabb művében, a *Szellem-királyban* (Króch Duch) a lengyel nép erkölcsi megváltásának útját ábrázolja olyképpen, hogy a megváltó utolsó földi megtestesülése maga a költő.

Nyekraszov népköltői és irodalomszervezői küldetése kezdődik: az év elején átveszi a forradalmi demokrata értelmiség folyóiratának, a *Szovremenyiknek* a szerkesztését; egymás után megjelenő verseit az íróársak kitörő lelkesedéssel, a cenzorok felvont szemöldökkel olvassák (pl. Ha végigmegy kocsim az éji utcán című verséről Turgenyev így ír egy levelében: „Ez a csodás költemény az örületbe kerget: éjjel-nappal hajtogatom magamban”, a cenzor pedig feljegyzi: „Lehetetlenség iszonyat és undorodás nélkül végigolvasni ezt a borzalmas történetet. Csupa erkölcstelenség, csupa förtelmes nyomor... És sehol egy derűsebb gondolat benne!...”).

Sevcsenkót karhatalommal „kiiktatják” az irodalomból: büntetésből besorozzák tíz évre egy közákeztredbe.

Megjelenik *Njegoš* legnagyobb műve: a *Hegyek koszorúja*.

Még két döntő jelentőségű verskötet a délszláv irodalmakban: Branko Radičević: *Pesme*, Prešeren: *Poezije*. (Különös módon mindkettő szinte észrevétlen marad a könyvpiacra: Radičević verseire háromszáz előfizető van, Prešerenéi pedig összesen 27 példányban kelnek el.)

Preradović ezredét Dalmáciából Olaszországba helyezik át; Udinében, Bresciában, Paviában állomásozik, a katona azon-

ban már nem tudja elhallgattatni a költőt: egész sor elmélyült verse születik ebben a korszakban (Az emberi szív; Az ész és a szív stb.).

Djura Jakšić Pestre kerül: Marastoni Jakabnál tanulja a festészetet.

Vajda is újra Pesten; bekapcsolódik a Pilvax fiataljainak tevékenységébe, Petőfi legszűkebb baráti köréhez tartozik.

Madách nagyban politizál; bökverseket ír a nógrádi megyei élet nevezetesebb embereiről.

Arany az év elején befejezi a Toldit („Toldi nagyra nőtt... János viténél nagyobb; megolvastam.” — írja január 9-én), elnyeri vele a Kisfaludy Társaság pályadíját. Petőfi levélben, versben köszönti a végre-valahára hozzá méltó pályatársat, Arany boldog-meghatottan válaszol — kezdődik „a magyar irodalom legszebb férfibarátsága” (ahogy Illyés nevezi).

Petőfi a siker és a népszerűség tetőfokán: a márciusi vásárra megjelent Összes Verseit szétkapkodják, készül költeményeinek német fordítása (melyre K. Beck közlése szerint Heine is felfigyelt), bárhova megy, hívek és érdeklődők veszik körül. Pocskondiázó kritikusi ellenében (a legújabb, Zerffy, szerint „a költői lélek undorral fordul el” irományaitól, s csak a hazai ökrök merészelik Heinéhez vagy Béranger-hez hasonlítani) már az elismerő és értékelő hang is megszólal (Erdélyié, Eötvösé). Egymást érik nagy versei (csak az év első három hónapjában: Ha férfi vagy, légy férfi...; Kutyakaparó; Palota és kunyhó; A kutyák dala; A farkasok dala; A XIX. század költői; Magyar vagyok; A Tisza; A szél; A nép nevében; Világosságot!); megfogalmazza tömör és világos esztétikáját („Ami igaz, az természetes, ami természetes, az jó és szerintem szép is. Ez az én aestheticám.”) és költői politikai programját („Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata...”). Közben megvívja a harcot Júliáért (májusban eljegyzés, szeptemberben esküvő; a közbeeső „várakozási időben” a tervezett nagy nyugati út helyett — „Megnézem a tengert... megnézem Shakespeare, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát; s megnézem Béranger honát, a fényes Franciaországot és magát Béranger-t, a világ új megváltójának, a szabadságnak legnagyobb apostolát.” — Szalontán köt ki, Aranyéknál, és Murány várához zarándokol Tompával), s a költői mézeshetek után már az „érett férfikor” költői remekléseit nyújtja: Beszél a fákkal a bús őszi szél: Szeptember végén; Elértem, amit ember érhet el; vagy a széles társadalmi freskónak szánt A táblabíró; Bolond Istók, az elnyert nyugalom idillje stb.; de közbeiktatódnak olyan rendhagyó versek is, mint az örökkévalóság nosztalgiáját felidéző Homér és Osszián vagy a tudatalattiból felszínre hozott A szerelem országa.

sikerül visszaszereznie a törökök által rajtaütéssel elfoglalt fontos stratégiai területeket), s a nagyhatalmakban csalódva a lengyel emigrációval és Szerbiával keres összeköttetést; e célból többször megfordul Bécsben, Triesztben. A súlyos államfői gondok közepette súlyos reflexív versezeteken dolgozik (Gondolat; Filozófus, csillagász, költő), vagy kozmikus-erotikus víziókba ringatja magát (Három nap Triesztben; Emberöltőnél drágább éjszaka).

Preradović lelkesen csatlakozik az illír mozgalomhoz, megszólal mint hazafias költő (Hajnal hasad; Az utas), s szerelme, majd több éven át menyasszonya, Pavica de Ponte szerelmi liráját is kibontakoztatja.

Radičević első nagy versei, a Diákbúcsú és a Bánat és emlékezés, éppoly forradalmi dátumot jelentenek a szerb költészetben, mint Petőfi jelcntékezése nálunk.

Baudelaire-nek rövid idő alatt sikerült elherdálnia öröksége nagy részét, mire a család gyámság alá helyezetteti. Álöngyilkosság meg más válogatott botrányok sora teszi emlékezetessé ezt az évet a költő életében, de közben létrejön a későbbi Romlás virágainak tíz-egynéhány darabja (Az óriásnő; Egy dög stb.).

Ibsen gyógyszerészinak áll be egy dél-norvég kisvárosban, Grimstadban, ahol aztán egész ifjúkorát tölti, s első műveit írja.

Madách Fagyvirágok címmel versciklust szentel tragikusan elhunyt barátnője, Dacsó Lujza emlékének. Beleveti magát a megyei politikai életbe, heves beszédeket tart a nógrádi közgyűlésen, Timon álnéven cikkez a Pesti Hírlapban. Az év végén bejelenti anyjának, hogy feleségül veszi Fráter Erzsébetet.

Megjelennek *Vajda János* első versei az Életképekben.

*Arany*nak fia születik: Arany László.

Petőfi be sem várja a tavaszt: indul gyalog, szekéren, ahogy lehet, Debrecenből Pestre. Útközben átgondolja életét („egész életem sanyarúságait végiggondoltam, amint a Hegyalján jöttem. Oh, az én életem dúsgazdag volt sanyarúságban... Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom... és mikor? ifjúságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömöknek van teremtvé...”), s versben is, miskolci keltezéssel:

„Keresztúton állok,
Merre tartsak?
Ez kelet felé visz,
Az nyugatnak.

Akármerre megyek,
Mindegy nekem,
Mindenütt szomorú
Az életem.

Mért nem tudom, hol vár
A halál rám?
Hogy egyenesen azt
Választhatnám?”

Mintha csakugyan ez lett volna életének fordulópontja: hatévi sanyarúság után a diadal hat éve. Mindjárt a kezdet is tüne-
ményes: Vörösmarty hozzásegíti verseinek kiadásához, segéd-
szerkesztői álláshoz jut Vahotnál, a népszerűség egyszerre
szárnyára kapja. És a verstermés: sok-sok egyéb mellett az
Egy estém otthon (az ízlésforradalom első győztes példája); a
Gazdálkodási nézeteim (Béranger-t olvassa, s máris alkalmaz-
za); a Kerényi Frigyeshez és István öcsémhez (a lírai közvet-
lenség eladdig ismeretlen remeklései); Az alföld (melyben —
Illyés szavai szerint — „egy csapásra maga mögött hagyta
Burnsöt, Byront, Lenaut”); s végül a két nagy elbeszélő költe-
mény: a romantika stíldivatjával leszámoló A helység kalapá-
csa és a János vitéz tündéri népmeséje. De már hadakozik is:
az almanach-lírához szokott fanyalgó kritikusainak bátran vág-
ja szemébe A természet vadvirága hetykén pattogó, önérzetes
sorait, A királyok ellen című versében pedig már tisztán cseng
a későbbi republikánus hangja.

1845

Hebbel nagy elhatározása: szakít vadházastársával, aki nehéz
éveiben eltartotta; házasságot köt Christine Enghaus színész-
nővel, és Bécsben telepszik le.

Heine már súlyos beteg: látási zavarok, izomgyöngeség, meg-
megújuló ájulások; egy ideig még áltatja magát és környe-
zetét, de a javulások csak látszólagosak — megállíthatatlanul
közeledik a „matrac-sír”, a Romanzero és az utolsó versek kor-
szaka.

Megjelenik *Nerval* Delfica című szonettje, a későbbi híres Ki-
mérák első, korai darabja.

Baudelaire verskötetének közeli megjelenését jelzi a sajtó.

Leconte de Lisle véget vet az ifjúkori bolyongásoknak, Párizsban telepszik meg, de még messze van a parnasszusi hideg szépség imádatától: *Fourier* híveként szocialista lapokba dolgozik, és lelkes mozgalmi verseket ír.

Az Emerson-tanítvány *Thoreau* kipróbálja a transzcendentalista remete életmódját: kunyhót ácsol valahol az erdő mélyén, s a természetet figyel, naplójegyzeteit írja.

Poe megírja *A hollót*; kiadja fantasztikus prózájának második gyűjteményét (*Tales*).

Krasiński Három zsoltára kiváltja a barát és tisztelő *Slowacki* reagálását: újra hitet tesz a demokratikus eszmények mellett.

Prešeren új nagy verse: Az el nem porladt szív — a költő hattyúdala.

Preradović szerelmi költészetének legszebb darabjai (*Nyugodj, nyugodj, szívem; Halott szerelmem stb.*).

Megszületik *Radičević* egyik legtisztább, csupa-sejtés, csupa-fájdalom lírai verse: *Halálsejtelem*. Különös, hogy nincs semmilyen közvetlen életrajzi vonatkozása: aki írja, erőből duzzadó, életet habzsoló, egészséges fiatalember; nyoma sincs benne a kórnak, amelyet versében oly szuggesztíven felidéz, s amely hat év múlva majd sírba viszi.

Még két nagy epikai mű jön létre a délszláv irodalmakban; mindkettő könnyedén, gyorsan, mintegy mellékesen fut ki szerzője tollából, mintha nem is korszakalkotó, korszakjelölő művek volnának, pedig azok: a Čengić Smail aga halála *Mažuranić*tól és A mikrokozmosz fénye *Njegoš*tól.

Helsinkiben megjelenik a Szózat svéd fordítása; ez *Runeberget* egy hazafias óda írására ihleti: a következő év tavaszára kész a finn himnusz alapjául szolgáló *Vartland*.

Vörösmarty épp ez idő tájt így határozza meg helyzetét Wesse-lényihez írt levelében: „Verseimmel úgy bánik a közönség, mint a vízzel; dicséri, s bort iszik helyette.”

Arany megírja első epikai művét, az *Elveszett alkotmányt*, s maga is elcsodálkozik, hogy díjat nyert vele, mert irodalmi becsvágya ez idő tájt még szinte semmi („Családomnak, hivatalomnak élek, s néha a literatúrában dilettánszkodom” — írja barátjának, Szilágyi Jánosnak).

*Madách*nak az *Ember tragédiáját* érlelő csesztvei évei kezdődnek: házasságot köt Fráter Erzsébettel.

Vajda János színésznek áll, kóborol, nélkülöz; végül gazdatiszt lesz.

Petőfi szerelmi, vagy inkább szerelemkereső liráját két lányalak ihleti, egy halott és egy élő: Csapó Etelke (Cipruslombok Etelke sírjáról) és Mednyánszki Berta (Szerelem gyöngyei). Ismét nagy változások életében: a költői elmélyüléssel (pl. Téli világ című verse) egyidejűleg fokozódnak ellene a támadások; elhagyja segédszerkesztői állását, s nagy utazásokat tesz (híres Úti jegyzetei a támadások újabb özönét zúditják rá), majd a bojkott elől szüleinél húzza meg magát. Legsötétebb, válságos korszakának bekövetkeztét, mintegy a Felhők ciklus előzményeként, olyan versek jelzik, mint Az utósó ember, az Álmos vagyok és mégsem alhatom vagy az Álmaim. De előbb egy derűsebb őszi közjáték, a borjádi szüreti napok hangulata megszülő legremekebb alkalmi versét, A négyökrös szekér címűt (a béranger-i refrén diadala, éppúgy, mint A jó öreg kocsmáros a heinei pointe-é — mondja róla Illyés).

1846

Tegnér halála; Lautréamont születése.

Browning Csengettyűk és gránátalmák címen közreadja különös drámai-lírai sorozatát, melyben a maga módján megvívta harcát a romantikával az „objektív költészetért”, életében viszont a legromantikusabb korszak kezdődik: megszökteti és Olaszországba viszi magával az addig súlyos betegnek tartott és a legkisebb fáradságtól is kímélt Elizabeth Barrett költőnőt, aki attól kezdve kitűnő egészségnek örvend, sőt gyereket is szül. Ez a szerelem és házasság hozza majd létre a világköltészet legszenvedélyesebb asszony-liráját, E. Barrett-Browning Portugál szonetteit. Érdekes véletlen (?), hogy a nevezetes szöktetés ideje (1846. szept. 12.) majdnem egybeesik Petőfi és Szendrey Júlia idilljének kezdetével (1846. szept. 8.).

Ez az év hozza meg a legnagyobb teljesítményt a tisztességtudó és józan viktoriánus kor különös „műfajában”: a józan ész ellen lázadó nonsense-költészetben: Edward Lear, a királynő udvari festője kiadja gyerekeknek szánt (?) híres lime-rickei gyűjteményét, a Képtelenségek könyvét.

Még egy rendhagyó könyv a viktoriánus Angliából: kötetbe gyűjtve megjelennek három vidéki papkisasszony, a Brontë nővérek versei, melyeket egymás szórakoztatására, mondhatni unaloműző játékból írtak, s az utókor kísérteties dokumentumot talált bennük (Poems of Currer, Ellis and Acton Bell).

Andersen írni kezdi nevezetes önéletrajzát (Életem meséje).

Baudelaire új címet talál régóta vajúdó kötetének; most Lesboszi nők címen hirdeti. Egyébként a képzőművészeti kritikák írása (Salon 1846) és a hitelczői előli bujkálás mellett az a fő foglalkozása, hogy felhajsolja Poe összes elérhető műveit („Amikor először ütöttem fel egyik könyvét, rémülettel és elragadtatással láttam, hogy nemcsak olyan témák vannak benne, amiket megálmodtam, hanem olyan mondatok is, amiket én is kigondoltam, de amiket ő húsz évvel korábban leírt” — vallja majd sokkal később erről a kinyilatkoztatásszerű találkozásáról Poe művészetével).

Heine az Atta Troll teljes szövegét készíti sajtó alá, de anynyira el van keseredve egészségi állapota miatt, hogy legfeljebb még két évet jósol magának.

A német forradalmi költészet épp ekkoriban komoly sikereket jegyez fel: megjelenik *Freiligrath* kötete, a *Ça ira!* (igaz, hogy Engels még nincs nagyon elragadtatva tőle: „Sehol sem csinálnak a forradalmak nagyobb derűvel és fesztelenséggel, mint *Freiligrathunk* fejében” — írja kritikájában); *Herwegh*, Marx barátja és közeli munkatársa, A gyűlölet dalának hírneves költője, bátor levélben rója fel bűneit a porosz királynak, mire ismét menekülnie kell Németországból (Párizsban lesz a német emigráció szellemi vezére); az ifjú *Keller* írói jelentkezését egy „sokornyi forradalmi vers jelzi.

Slowacki a politikai események (galíciai parasztlázadás stb.) hatása alatt megint miszticizmusra hajlik; új műve, a *Beszélgetés Makryna Mieczyslawskával*, a litván görögkatolikusok vallási mártíromságának állít emléket.

Megszületik a szlovák nemzeti romantika legidőtállóbb alkotása: *Sládkovič* versfüzére, a *Marina*.

Ján Botto Pestre kerül, s a magyar kortárs költészet (főleg *Petőfi*) hatására megírja *A világ hőse* című verses elbeszélését.

Preradović kiadja első verskötetét (*Prvenci*).

Radičević Diákbúcsújába beiktatja a híres hazafias kólót.

Njegoš megoldhatatlannak tetsző állami gondjai (éhínség, törzsi zendülések, nagyhatalmi fenyegetések) közepette, mintegy önmaga és népe bátorítására, írni kezdi a *Hegyek koszorúját*.

Megjelenik *Mažuranić* eposza, a *Čengić Smail* aga halála.

Prešeren végre ügyvédi irodát nyithat *Kranjban*; verskötetét készíti elő kiadásra.

Jovanović-Zmaj a halasi iskolába kerül; kezdődik életre szóló kapcsolata a magyar nyelvvel és irodalommal.

A mind ritkábban szóló *Vörösmarty* legrettenetesebb költői számadása a világgal: Az emberek.

Madách megint hivatalt vállal: Nógrád megye katonai főbiztosa. Kisfia születik, de csak pár órát él.

Arany a Toldit írja a Kisfaludy Társaság pályázatára.

Petőfi emberi és költői válsága romantikus világ- és embergyűlöletben tetőzik: Tigris és hiéna; A hóhér kötele; Az örült, a Felhők versei stb. De a romantika ihleti egyik legcsodálatosabb „elrugaszzkodását a valóságtól” (Illyés szavaival), a gyermekkor varázsos világát visszahódító Tündérálmot is. A szalkszentmártoni tavaszt még Shelley angol felhői lengik be, de Dömsödön már a francia forradalom történetét bújja, Lamartine-nal, Lamennais-vel, Blanc-nal ismerkedik; s míg a Salgó romantikus történetét írja, már elkötelezte magát a világforradalomnak (Sors, nyiss nekem tért; Dalaim; Levél Várady Antalhoz). Következik a radikális fiatal írók megszerzése, a Tízek Társasága és az első írósztrájk Magyarországon; végül az erdélyi út és Szendrey Júlia megismerése, meghódítása. S a szabadság és szerelem jelszavának végső összefonódása verseiben: Csalogányok és pacsirták; Költői ábránd volt, mit eddig érzék; Erdélyben; Véres napokról álmodom: Nem ért engem a világ; Reszket a bokor, mert...; Egy gondolat bánt engemet...

1847

Tennyson az új idők dalosának szokatlan szerepében: versciklusban köszönti az Arany Év eljövetelét; mesét ír az egyetemre járó lányról (*The Princess*).

Elizabeth Barrett-Browning megírja híres szerelmes szonetteit (de csak 1850-ben jelennek meg portugálból vett fordítások gyanánt).

A *Brontë* nővérek most regényt „játszanak”: *Charlotte* megírja a *Jane Eyre*-t, *Emily* az *Üvöltő szeleket* (*Wuthering Heights*), *Annette* pedig az *Agnes Grey*t.

Longfellow *Evangeline* című idillje a „másodkézből” vett költői munka mesterpéldánya: motívumait a *Hermann és Dorothea*-tól kölcsönzi, a *Mississippi* leírásához pedig elég neki, hogy megtekintse egy akkoriban híres festő, *Banvard* rajzsorozatát.

Emerson másodszor jár Európában; megjelenteti verskötetét (Poems).

A görög nemzeti romantika nagy dátuma: megjelennek Vala-
oritisz gyűjtő-lázító forradalmi versei.

A nagybeteg Heine kiadja az *Atta Trollt*. Ugyanakkor forradalmi költészetének olyan darabjai születnek, mint a IV. Frigyes Vilmost gyilkosan gúnyoló Első Füles király, vagy világhírű „bölcshadala”, az I. Károly, melyben a halálra rémült király ringatja jövődő hóhérát, a szénégető gyerekét.

Weerth, a proletár költő ekkoriban lép be — a legelső között — az alakuló Kommunisták Szövetségébe.

Lamartine megjelenteti a korabeli forradalmi ifjúság legizgalmasabb olvasmányát, A girondiak történetét.

Hugo panamázó miniszterek és tábornokok felett ítélkezik mint Franciaország pairje.

Slowacki legmisztikusabb művében, a Szellem-királyban (Króch Duch) a lengyel nép erkölcsi megváltásának útját ábrázolja olyképpen, hogy a megváltó utolsó földi megtestesülése maga a költő.

Nyekraszov népköltői és irodalomszervezői küldetése kezdődik: az év elején átveszi a forradalmi demokrata értelmiség folyóiratának, a Szovremenyiknek a szerkesztését; egymás után megjelenő verseit az íróársak kitörő lelkesedéssel, a cenzorok felvont szemöldökkel olvassák (pl. Ha végigmegy kocsim az éji utcán című verséről Turgenyev így ír egy levelében: „Ez a csodás költemény az örületbe kerget: éjjel-nappal hajtogatom magamban”, a cenzor pedig feljegyzí: „Lehetetlenség iszonyat és undorodás nélkül végigolvasni ezt a borzalmas történetet. Csupa erkölcstelenség, csupa förtelmes nyomor... És sehol egy derűsebb gondolat benne!...”).

Sevcsenkót karhatalommal „kiiktatják” az irodalomból: büntetésből besorozzák tíz évre egy kozákezedbe.

Megjelenik Njegoš legnagyobb műve: a Hegyek koszorúja.

Még két döntő jelentőségű verskötet a délszláv irodalmakban: Branko Radičević: *Pesme, Prešeren: Poezije*. (Különös módon mindkettő szinte észrevétlen marad a könyvpiacón: Radičević verseire háromszáz előfizető van, Prešerenéi pedig összesen 27 példányban kelnek el.)

Preradović ezredét Dalmáciából Olaszországba helyezik át; Udinében, Bresciában, Paviában állomásozik, a katona azon-

ban már nem tudja elhallgattatni a költőt: egész sor elmélyült verse születik ebben a korszakban (Az emberi szív; Az ész és a szív stb.).

Djura Jakšić Pestre kerül: Marastoni Jakabnál tanulja a festészetet.

Vajda is újra Pesten; bekapcsolódik a Pilvax fiataljainak tevékenységébe, Petőfi legszűkebb baráti köréhez tartozik.

Madách nagyban politizál; bókverseket ír a nógrádi megyei élet nevezetesebb embereiről.

Arany az év elején befejezi a Toldit („Toldi nagyra nőtt... János vitéznél nagyobb; megolvastam.” — írja január 9-én), elnyeri vele a Kisfaludy Társaság pályadíját. Petőfi levélben, versben köszönti a végre-valahára hozzá méltó pályatársat, Arany boldog-meghatottan válaszol — kezdődik „a magyar irodalom legszebb férfibarátsága” (ahogy Illyés nevezi).

Petőfi a siker és a népszerűség tetőfokán: a márciusi vásárra megjelent Összes Verseit szétkapkodják, készül költeményeinek német fordítása (melyre K. Beck közlése szerint Heine is figyelte), bárhova megy, hívek és érdeklődők veszik körül. Pocskondiázó kritikusi ellenében (a legújabb, Zerffy, szerint „a költői lélek undorral fordul el” irományaitól, s csak a hazai ökrök merészelik Heinéhez vagy Béranger-hez hasonlítani) már az elismerő és értékelő hang is megszólal (Erdélyié, Eötvösé). Egymást érik nagy versei (csak az év első három hónapjában: Ha férfi vagy, légy férfi...; Kutyakaparó; Palota és kunyhó; A kutya dala; A farkasok dala; A XIX. század költői; Magyar vagyok; A Tisza; A szél; A nép nevében; Világosságot!); megfogalmazza tömör és világos esztétikáját („Ami igaz, az természetes, ami természetes, az jó és szerintem szép is. Ez az én aestheticám.”) és költői politikai programját („Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata...”). Közben megvívja a harcot Júliáért (májusban eljegyzés, szeptemberben esküvő; a közbeeső „várakozási időben” a tervezett nagy nyugati út helyett — „Megnézem a tengert... megnézem Shakespeare, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát; s megnézem Béranger honát, a fényes Franciaországot és magát Béranger-t, a világ új megváltójának, a szabadságnak legnagyobb apostolát.” — Szalontán köt ki, Aranyéknál, és Murány várához zárandokol Tompával), s a költői mézeshetek után már az „érett férfikor” költői remekléseit nyújtja: Beszél a fákkal a bús őszi szél: Szeptember végén; Elértem, amit ember érhet el; vagy a széles társadalmi freskónak szánt A táblabíró; Bolond Istók, az elnyert nyugalom idillje stb.; de közbeiktatódnak olyan rendhagyó versek is, mint az örökkévalóság nosztalgiáját felidéző Homér és Osszián vagy a tudatalattiból felszínre hozott A szerelem országa.

A francia költők közül *Lamartine*-é a legnagyobb szerep 1848 forradalmi eseményeiben: a köztársasági kormány minisztere; március 15-én ő fogadja a Párizsban élő magyarok küldöttségét (melyet Hugó Károly, a kalandos életű magyar—német—francia író vezet), s emlékezetes beszédben üdvözli a magyar forradalmat.

Hugo most válik végképp republikánussá; népképviselő a francia forradalom törvényhozó testületében; gyújtó beszédek mond, s érleli a Századok legendája című hatalmas szabadságeposzát, amely a száműzetés éveiben nyeri majd el végső formáját.

Leconte de Lisle, a későbbi parnasszista is tüzes forradalmár ezekben a napokban; még a júniusi munkásfelkelésben is szerepet vállal, a börtönt kockáztatva.

Baudelaire-t szintén ott találjuk — cilinderben és fehér munkászubonyban — a párizsi barikádokon; *Lamennais*-vel forradalmi lapot ad ki; a júniusi munkásfelkelés előestéjén *Proudhont* javasolja képviselőnek; később többen is tanúsítják, hogy a júniusi felkelésben rendkívül bátran viselkedett, barátai az utolsó pillanatban mentették ki a nemzetőrök gyűrűjéből. (Ő maga a forradalom utáni kiábrándultság hangulatában hideg gúnnyal boncolja majd negyvennyolcas „mámorát”: „Milyen természetű volt ez a mámor? Bosszúszomj. A rombolás természetes öröme. Irodalmi mámor; olvasmányok emléke. Május 15. — Még mindig a pusztítás vágya. Jogos vágy; ha minden, ami természetes, jogos. Június borzalmi. — Megőrült a nép, megőrült a polgárság. Természetes szeretete a bűnnek.”) De a forrongó időkben sem feledkezik meg dédelgetett könyve kiadásának tervéről: most *Les Limbes* (A pokol tornácai) címen hirdeti a lapokban.

Béranger a forradalom kitörésekor már hatvannyolc éves; rég nem szerepelt az irodalomban és a közéletben; júniusban mégis a parlamentbe küldi a párizsi nép, s egy röplapon neve alatt adnak ki forradalmi verset (ezt fordítja Petőfi *Béranger* legújabb dala címen).

Chateaubriand nyolcvanéves korában meghal; terjedelmes emlékirata, melyen utolsó éveiben dolgozott, majd csak 1850-ben jelenik meg *Síron túli memoárok* címmel.

Heine végleg ágyhoz kötve, a hírhedt „matrác-sírban” éli át a forradalmi év eseményeit. Májusban teszi utolsó sétáját Párizs utcáin, rosszul lesz (szélhűtés), bevánszorog a Louvre-ba, és a Milói Vénusz szobra előtt összeesik. Bár szomorú testi állapotában érthető, hogy a történeseknek főleg komor, ijesztő

oldalát látja („A zenebona nagyon megviselt, testileg-lelkileg egyaránt. Le vagyok törve, mint még soha. Szeretnék most nyugodtan élni, és többé semmivel sem törődni. A kezelés okozta krízis kellős közepén kezdődött a cirkusz. Nemcsak anyagilag, de egészségileg is kárát vallottam. Attól tartok, hogy az események itt még komorabbra fordulnak. Ebben az esetben elmegyek innen feleségemmel együtt, vagy akár egyedül is. Nagyon rosszkedvű vagyok. Németországban sem lehet valami rózsás a helyzet. Oda se nagyon vágyam.” — írja anyjának március 30-án. És június 26-án: „Párizsban ismét nagy vízfürdőt rendeztek, és te bizonyára aggódsz miattam. Ezért sietek közölni veled, hogy mi itt teljes biztonságban éltük át ezt a három szörnyű napot... A világ csupa baj. Az ember még önmagáról is megfélemedezik.”), élénken figyeli a világból érkező híreket, és éber érzékkel szűri ki belőlük a mélyebb, rejtettebb összefüggéseket (A választószamarak; Michel március után; 1649—1793—???; A vándorpatkányok és sok más hasonló verse is bizonyítja lankadatlan politikai elkötelezettségét és főleg a forradalom németországi kilátásaira függesztett figyelmét).

A liberális és forradalmi demokrata német írókat-költőket ez az év szinte teljes számban mozgósítja: az öreg *Arndt* (hetvenkilenc éves!) bevásárlják a frankfurti össznémet parlamentbe, melynek tevékeny tagja *Uhland* is. Az emigránsok hazasietnek: *Herwegh* és *Weerth* Párizsból, *Freiligrath* Londonból. *Herwegh* a „Német Demokratikus Légión” elnöke; *Weerth* szerkesztője, *Freiligrath* pedig főmunkatársa *Marx* lapjának, a *Neue Rheinische Zeitung*nak; *Freiligrath*nak egyébként ezekben a sorsdöntő napokban születnek legnagyobb versei: a Fekete-vörös-arany forradalmi látomása; a barikádharcra szólító Berlin, s az árulók elleni megrázó erejű vádbeszéd, A halottak az élőkhez.

Keller Heidelbergben *Feuerbach* előadásait hallgatja, lelkes forradalmi verseket ír, és bekapcsolódik a fiatal értelmiség mozgalmaiba („Nem lehetek többé magánember!” írja be naplójába).

Hebbel, mint mindig távol áll a kor eseményeitől, a tömegek forradalmi mozgása látszólag teljesen kívül reked öntörvényű világán, viszont nem lehet véletlen, hogy épp ebben az évben dolgozik *Heródes és Mariamne* című nagyszabású történelmi-lélektani drámáján, melyben a legeggyértelműbben fogalmazódik meg sors-dialektikájának, halál-esztétikájának (a „nagyszerű halál” gondolatának) alapvető törvénye: az egyén és a világrend közötti szükségszerű és szükségképpen tragikus energiatalálkozás és -kicsapódás, amelynek során az egyénnek szembe kell kerülni a sorsával, és el kell buknia.

Grillparzer, aki egészen másban látja a tragikus elbukás lényegét (abban, hogy az ember nem mindig tud hű lenni ön-

magához, és el-elhagyja a maga szféráját), a Toledói zsidónő című drámájában próbálja bizonyítani, milyen veszéllyel jár, ha „a magasság a mélység után vágyódik”, s a forradalmi napokban, amikor úgy tűnik, Bécs is kivívja a szabadságot, ő az anarchiától retteg, és végrendeletét írja.

A forradalmi év két halottja Chateaubriand mellett két üveg-házi életű költő: a német Annette von *Droste-Hülshoff* és az angol Emily *Brontë*; újszülöttje pedig Hriszto *Botev*, a nagy bolgár forradalmár költő.

Rossetti londoni festő- és íróbarátaival megalakítja a később oly híressé vált „preraffaelita testvériséget”.

Poe kiadja prózai költeményeit, és nyilvánosságra hozza „istenkisértő” költészetelméletét (*The Poetic Principles*), amely leszámol a romantikus ihletkultusszal, és kimondja, hogy a költészet célja nem az igazság és nem az erkölcsi tanulság, hanem „a szépség ritmikus megteremtése”.

Whitman első ízben hagyja el az épülő New York mozgalmas világát; a „déli fővárosban”, New Orleansban telepedik le átmenetileg; írni kezdi jövőendő kötete, a *Fűszálak* egyik poemáját.

*Nyekraszov*ra és lapjára nehéz napok következnek: a forradalom híréből megrémült és megvadult cári rezsim könyörtelen cenzúra-terrort vezet be; a költő-szerkesztőt állandóan figyel-tetik („*Nyekraszov* a legelvetemültebb kommunista, irtózatosa-n áhítozik a forradalomra” — jelentik róla ellenségei), s ő gigászi harcot vív a cenzúrával, fáradhatatlanul szervez, szer-keszt, dolgozik. És reménykedik („Párizs felkelt, remeg a föld, nálunk is visszhangzik a dörgés” — írja egy kiadatlan versé-ben).

A konzervatív és ugyanakkor nyugati nevelésű *Tjutcsev* sajátos módon köti össze cárhűségét és szlavofil miszticizmusát az új idők követelményeivel: „Európában csak két erő létezik — írja —, a forradalom és Oroszország. Ez a két erő szemben áll egymással, és előbb-utóbb össze fog ütközni... Ennek a harcnak, a világtörténelem legnagyobb csatájának kimene-tele évszázadokra meghatározza majd az emberiség jövőjét.”

*Mickiewicz*et a negyvennyolcas fordulat még egyszer felrázza apátiájából, s a túréssel, szenvedéssel győzni akaró passzív messianizmus helyett az akciót választja: élénken cikkez, kiált-ványt intéz a magyar forradalomhoz, Olaszországban lengyel légiót szervez.

Slowacki a párizsi emigrációból Lengyelországba siet, hogy bekapcsolódjék a forradalmi mozgalomba, Poznanban azonban

feltartóztatják, és csak anyjával sikerül találkoznia Breslauban, tizennyolc évi távollét után. Feldúltan, az idegösszeroppanás határán száguld végig Európán (Drezda, Ostende, Párizs az útja); már csak pár hónap van hátra életéből.

Norwid megírja Rabság (Niewola) című poémáját.

Runeberg a messzi északon szítja az orosz elnyomás elleni harcot: megjelenteti (még mindig svéd nyelven) a Stal zászlós meséit. Vart landját (Maamme) finn nemzeti himnusszá nyilvánítják.

A kor cseh és szlovák költőit is az események középpontjában találjuk: a márciusi napokban *Sládkovič* nagylélegzetű rapszodiában üdvözli az akkor még közösségben elképzelt magyar és szlovák szabadságot (Dalt zengek a szabad hazáról), maga *Štúr* Kossuthal karöltve küzd a pozsonyi országgyűlésen; *Hurban*, a későbbi szlovák felkelés vezére, ünnepi verset ír a deres elégetésére; *Botto* *Pochod* címen átkölti Petőfi Nemzeti dalát (így kezdődik: „Hor sa Slovák” — Talpra szlovák); *Sabina*, a cseh forradalmár költő, aki már 1846-ban megalakította a *Repeal* nevű titkos társaságot, szintén Petőfi márciusi versét fordítja, s tevékenyen részt vesz a júniusi prágai felkelés kirobantásában, amiért bebörtönzik. *Kollár* a maga pánszláv eszméit a Habsburgok oldalán látja megvalósíthatóknak, s végül ezek győznek a prágai szláv kongresszuson.

Vraz horvát delegátus a prágai kongresszuson (ott van *Vuk Karadžić* is, akit ebben az évben választ tagjául a bécsi Akadémia).

Mažuranić fontos szerepet játszik az év politikai eseményeiben: a magyar forradalom kitörésekor külön füzetben megjelenteti A horvátok a magyaroknak című híres kétnyelvű kiáltványát, amelyben testvéri megértést hirdet, a francia forradalom jel-szavait hangsúlyozva. Később *Jelačić* száborának valamennyi fontosabb politikai dokumentumát ő fogalmazza.

Az Olaszországban állomásozó *Preradović* ezredét bevetik az olasz forradalom ellen; első ütközte Mantovánál, május 19-én. Ősszel a költő kihasználja a szélcsendet, szabadságot vesz ki, és Dubrovnikban feleségül veszi régi menyasszonyát, *Pavica de Pontet*, majd nélküle visszatér állomáshelyére.

Njegoš eleinte nagy reményeket fűz a szláv, különösen a délszláv mozgalmakhoz; üdvözli a prágai kongresszust, a horvátok és a vajdasági szerbek felkelését; a balkáni népek török elleni felszabadító háborúját várja és szervezi, de csakhamar meglátja Bécs kezét az események mozgatásában („Úgy veszem észre, hogy nagyon eltértek az eredeti céltől.... — írja már októberben *Vraznak*).

Sterija csalódottan elhagyja Szerbiát, és visszavonul szülővárosába, Versecré, de a vajdasági szerbek mozgalmában sem vesz részt: komor magányban gyűjti az anyagot a tartalmatlan nemzeti felbuzdulásokat leleplező *Hazafiak* című komédiához.

Branko Radičevićet Bécsben éri a forradalom. Márciusban még részt vesz a bécsi fiatalság tüntetéseiben; készülő hősi eposzába, a *Miletába*, szinte naplószerűen építi be a mozgalmas világesemények lelki hullámveréseit („Íme, itt van, most kelt át a Rajnán, sötét Kelet felé veszi léptét” — tudósít például a forradalom diadalmenetéről). A hazai megmozdulások hírére elindul a Vajdaságba; Zágrábban, Mitrovicán stb. találkozik elvbarátaival, s júniusban megérkezik Zimonyba. Az időközben kitört szerb felkelést még lelkes harci dallal köszönti (Rohamra, szerb!), de a nemzeti mozgalom átjátszása az ellenforradalmi Habsburg-érdekek pártjára mély válságot idéz elő benne: a harcokban nem vesz részt („Két hónapja semmit sem csinálók. Heverészek, ülök, füstölök — döglődöm” — írja egy levelében), a megkezdett harci eposzok (*Mileta*; *Stojan*) torzók maradnak. Közben kétszer Belgrádba is átmegy, ahol kellemetlen kalandja van a primitív rendőrbürokratákkal („bizonyos Branko etc. azonnal jelenjen meg a rendőrségen. Nikolče, m. p. etc.” — idézi levelében az „idézését”, amit egy pandúr a kezébe nyomott); visszazsuppolják.

Jakšić a szerb felkelők seregéhez csatlakozik, és részt vesz a harcokban.

Prešeren kihasználja a cenzúra eltörlését, és megjelenteti Felköszöntő című forradalmi versét, a hamarosan beköszöntő oszt-rák reakció azonban csírájában elfojt minden megmozdulást; a beteg költő (pár hónap van még hátra életéből) keserű némaságba vonul vissza.

Vörösmarty, ha költészete már nem is virágzik ki többé (összesen két verse, két buzdító dal — Szabad sajtó; Harci dal — és egy epigrammája maradt fenn ebből a korszakból), s családi bánat is éri: fia halála; közéleti szereplésében híven osztozik a magyar forradalom és szabadságharc sorsában: képviselői megbízatást vállal (parlamentari szereplése azonban egy keserű epizódot is hoz: összeveszít Petőfivel, amikor a hadügyben a többséggel szavaz; Petőfi gyilkos versére hűvös disztichonnal válaszol: „Légy buzgó, de szerény, bírónak még te kicsiny vagy. / Élj, küzdj, és munkálj s várd el ítéletedet.”); követi a kormányt Debrecenbe, s Kossuth kinevezi a kegyelmi törvényszék bírójává.

Arany szalontai nyugalmaiba nagy változásokat hoz a forradalmi év: tavaszig elkészül a *Toldi* estéjével; májusban „felruccan” *Petre*; Petőfi ösztönzése felébreszti benne a radikális népi forradalmár hangját (*János pap országa*; *Nemzetőr*-dal stb.); vál-

lalja a Nép Barátja társszerkesztését, sőt a katonaéletből is kiviszi részét: az év novemberében köznemzetőr Aradon.

Madách betegeskedése miatt nem vállalhat aktív szerepet a szabadságharcban; főleg csesztvei birtokán élve testvérei izgalmas részletekben bővelkedő leveleiből értesül az eseményekről.

Vajda tevékenyen részt vesz a márciusi eseményekben; júliusban honvédnek áll, s hamarosan tiszti rangot kap.

Petőfi nagy éve hosszú időre szóló tervekkel kezdődik: Aranyval és Vörösmartyval együtt Shekasppeare összes műveinek lefordítására készül. De az európai forradalmi hullám legelső mozdulása (január 6. Messina; január 12: Palermo; január 27: Nápoly) máris visszhangra talál versében (Olaszország, 1848. január); februárban már a francia forradalmat ünnepli, és a magyarokat is ott látja a döntő próba előtt (1848; Kemény szél fúj); márciustól kezdve aztán életrajza és költői pályája végleg összeforr a magyar forradalom és önvédelmi harc sorsával: 13-án megírja a Nemzeti dalt, még előbb a Dicsőséges nagyurakat, s 14-én este már a Pilvaxban szónokol: „Íme a forradalom fürgetege már itt zúg a közeli szomszédban. És mi tétovázunk? Nem! Cselekedni fogunk!” Következnek a nagy nap, március 15. eseményei: a költő forradalmár történelmi pillanata. Utána: a közjogi huzavonák, a nemzetiségek szembefordulása a magyar függetlenségi mozgalommal, a Kamarilla nyilvánvaló árulása. A következetes republikánus költő népgyűléseket szervez, jakobinus programot szerkeszt, királyellenes verseket ír sereggestül, a kormányt ostromozza (már rossz politikusnak tartják!), s nagy egyéni kudarca, a kiskunsági választási bukás után, épp, amikor az európai forradalmi hullám megtorpan, írni kezdi legnagyobb forradalmi poémáját, az Apostolt. Közben a forradalom önvédelmi harccá alakul át, s a költő újra porondra lép (Ismét magyar lett a magyar; A nemzethez), szeptember végén már maga is katona, versei a történések áradásáról tudósítanak (Élet vagy halál; Csatadal; Vesztett csaták, csúfos futások stb.). Az év vége Debrecenben, a kormány ideiglenes székhelyén találja. December 15-én megszületik fia, s ő áthelyezését kéri az erdélyi sereghez, Bemhez, mert „gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember”.

1849

Poe halála; *Prešeren* halála; *Slowacki* halála; *Anne Brontë* halála. *Eminescu* és *Hviezdoslav* születése.

Nerval operaszöveget ír: A montenegróiak.

Kezdődik *Gautier* ismeretsége és barátsága a forradalomból kiábrándult és *Poe* fordításába temetkező *Baudelaire*-rel.

Megjelenik *Emerson* híres esszékötete: Az emberi szellem képviselői (a *Költő* példája a kötetben: *Goethe*).

Thoreau kiadja remete-naplóját: Egy hét a *Concord* és *Merri-mack* folyón.

Lönnrot elkészül a *Kalevala* végleges szövegével.

Herwegh a német forradalom utolsó fellángolása, a badeni felkelés élén (májustól júliusig).

Weerth *Marx* lapjában megjelenteti A híres *Schnapphahnski* lovag élete és tettei címen gyilkos satíráját a porosz ellenforradalmár *Lichnovsky* hercegről (sok üldöztetésben, börtönben lesz majd része emiatt).

Ugyanennek az újságnak, a *Neue Rheinische Zeitung*nak pirosbetűs utolsó számában (1849. május 19-én) *Freiligrath* nagy verse, a *Búcsúszó*, a félbenmaradt forradalom folytatását és végső győzelmét jósolja.

Keller is az események részeseként éli át a badeni felkelést, de már a történelmi fordulópont irodalmi következményeiről is gondolkodik („... az eddigi pótszerek — azaz a romantika eszközei — alighanem nélkülözhetők lesznek. A párizsi júniusi napok, a magyar szabadságharc, Bécs, Drezda, sőt talán még *Velence* és *Róma* is kimeríthetetlen forrása lesz minden fajta költői alkotásnak... Azt azonban, hogy lelőhelyük nem más, mint maga az élet, csak a badeni forradalomban értettem meg... Valamint az a szó, hogy 'német', tulajdonképpen nem jelent mást, mint hogy 'népi', ugyanis a 'költői' szónak is benne kellene mindjárt foglaltatnia, hiszen a nép, mihely! szabadon lélegzik, máris költőivé válik, vagyis önmaga lesz.” — írja naplójában).

Ugyanakkor, a kor német irodalmának legköltőibb oldalait a forradalmi vihartól távol, egy észak-német kisváros csendjében írja az előkelő patrícius *Theodor Storm* *Immensee* című világ-hírű novellájában.

A magábakeseredett *Sterija* a bánáti kisváros, *Versec* komikusan handabandázó figuráit illeszti be a *Hazafiak* kegyetlen torzító tükrébe.

Njegoš még egy elkeseredett kísérletet tesz a hercegovinai felkelés kiobbantására, de sikertelenül. Mély kiábrándulását a szerb fejedelemhez intézett sorai mutatják: „A szerbek nem magukért harcolnak, hanem idegen érdekért... Ha ők a leg-

szégyenteljesebb árulás útját választják törvényes boldogulásuk útjául, én irtózom a gondolattól, hogy testvérüknek nevezzem magam." A szlávok szerepe a forradalmi eseményekben még keserűbb szavakra fakasztja: „Hajh, szegény szlávok, hogy lenne meg Európa rabok nélkül, ha ők nem volnának? Bizony, a mi törzünk más népek jószága, akár a vágóbarom... Ha valaki egy cseppet is kételkedett abban, hogy a szlávok raboknak születtek, nézze csak meg mai cselekedeteiket. Lehet-e e földön gyalázatosabb valami, mint az ő vakságuk? Jómagam váltig csodálkozom és nem győzök eleget csodálkozni, hogyan lehet egyes emberek számára oly kedves a rabság..." A fáradalmak, gondok, kételyek, megtörik a hatalmas szál embert; kitör rajta a halálos kór, a tüdővész, mely alig két év alatt végez vele.

Kollárt bécsi egyetemi tanárnak nevezik ki az uralkodóháznak tett szolgálataiért.

Preradovićot Zágrábba helyezik át, *Jelačić* szolgálatába. Hazafias felbuzdulását mutatja Üdvözlét a hazának című verse (1849. február), kezdődő elkomorodását pedig, melyet elsőszülött fiának halála is fokoz, az Ősz és a Gyászos nap című (ugyanaz év októberében).

Radičević még egy, harmadik kísérlete, hogy Belgrádban kapcsolatot teremtsen a radikális fiatalokkal, éppúgy kudarcba fullad, mint az előző kettő; vissza kell térnie Zimonyba. Leveleiben („Dolgaink mindenféleképpen állnak, csak éppen jól nem. Rossz 7/8. Jó 1/8.”) és puskinsi koncepciójú korképnek elképzelt verses regényében (*Bezimena*; később *Ludi Branko*) egyre élesebb formában ad hangot elégedetlenségének a vajdasági szerb állapotokkal („Daloljam meg? Porba sújtsam? / Miért mocskolnám a tollam?” — írja például *Rajačić*ről). Amikor augusztusban (Világos után) átmehet az apjához Temesvárra, már betegeskedik...

Jovan Jovanović-Zmaj megírja első versét, *Branko* modorában (Tavaszi reggel).

A macedón műköltészet kezdete: az Athénban tanuló *Prlicsev* orvostanhallgató és *Konsztantin Miladinov* bölcsész első szárnypróbálgatásai.

Arany az év tavaszán megjelenteti forradalmi verseinek népszerű kiadását (Szabadság zengő hárfája); Debrecenben, majd Pesten állami hivatalt vállal, közben egy ideig *Petőfi* feleségét és fiát is magánál tartja. Írni kezdi a *Daliás idők*et (a későbbi *Toldi* szerelmét), de a nyári hónapokban már kezdődik a menekülés az oroszok elől, Világos után pedig a bujkálás.

Petőfi utolsó fél éve Bem táborában kezdődik; bensőséges apa-fiú viszony alakul ki az öreg hadvezér és az ifjú költő-

tiszt között, mely több rajongó versben is kifejezést talál (Négy nap dörgött az ágyú...; Az erdélyi hadsereg stb.), s az egyetlen világosabb színt jelenti ezen a mindinkább elboruló, mind tragikusabb bonyodalmak hálójában vergődő költőpályán: a szabadságharc legdicsőségesebb napjaiban alig ír néhány verset, mert merev katonai szabályokkal kell viaskodnia (Nyakravaló; Egy goromba tábornokhoz), sőt egy pillanatban a Klapkával való összeütközés miatt majdnem le is tartóztatják; lemond tiszti rangjáról; apja tifuszban, anyja kolerában meghal; anyagi, családeltartó gondjai oly súlyosak, hogy szorultságában Bemtől kapott kedvenc lovát is el kell adnia. S amikor az orosz cár kétszázezer katonája megindul a magyar forradalom ellen, s végre Kossuthnak is eszébe jut, hogy a népszónok, a népköltő még talán mozgósíthatná a tömegeket, megint lelkesítő verset ír: Föl a szent háborúra! De az eseményeket már semmi sem tartóztathatja fel: a hadsereg bomlik, a kormány menekül; a költő Mezőberényben húzza meg magát családjával pár zavart, tanácstalan napra; onnan rohan tovább Erdélybe Bemhez, a segesvári csatába, a kozák ulánusok dárdái elé. De a költő műve még előbb, Mezőberényben lezárul; itt írta utolsó versét, 1849. július 6—17. között:

SZÖRNYŰ IDŐ...

*Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő.
Talán az ég
Megesküvék,
Hogy a magyart kiirtja.
Minden tagunkból vérezzünk,
Hogy is ne? villog ellenünk
A fél világnak kardja.*

*És ott elől a háború
Csak a kisebb baj; szomorúbb,
Mi hátul áll,
A döghalál.
Be kijutott a részed
Isten csapásiból, o hon,
Folyvást arat határidon
Két kézzel az enyészet.*

*Egy szálig elveszünk-e mi?
Vagy fog maradni valaki,
Leírni e
Vad fekete
Időket a világnak?
S ha lesz ember, ki megmarad,
El tudja e gyászdolgokat
Beszélni, mint valának?*

*S ha elbeszéli úgy, amint
Megértük ezeket mi mind:
Akad-e majd,
Ki ennyi bajt
Higgyen, hogy ez történet?
És e beszédet nem veszi
Egy örült, rémülésteli,
Zavart ész meséjének?*

Két héttel a segesvári csata után még senki sem tudhatott semmi bizonyosat a legnagyobb magyar költő sorsáról (eltűnt? elesett? orosz fogoly? — ezt találgatták még évtizedekkel később is), az élő, s nem a halott Petőfiről szólnak tehát a nagybeteg *Heinének* 1849. augusztus 15-én kelt elismerő sorai, — a legnagyobb elismerés, ami költönket a kortárs világgköltészet részéről érhetett: „Könyvével sok örömet szerzett nekem . . . Petőfi olyan költő, akihez csak Burns és Béranger hasonlítható — . . . annyira egészséges és primitív, egy beteges és reflexív allűrökkel teli társadalom kellős közepén, hogy Németországban senkit se állíthatnék melléje; nekem magamnak is csak néhány ilyen természetes hangom van; ezzel szemben az a benyomásom, hogy szelleme nem túlságosan mély, s hiányzik belőle minden hamleti vonás, a maga és népe szerencséjére.” — írja levelében Kertbeny Károlynak, aki pár nappal előbb juttatta el hozzá a magyar versek fordításait. S októberben, amikor a forradalom szomorú epilógusa is ismeretes, mintegy a világgköltészet egy ragyogó korszakát is lezárva, megírja híres versét:

1849 OKTÓBERÉBEN

*Elültek már a vad szelek,
és házunk táján csend van újra:
Germánia, a nagy gyerek
karácsonyfát díszítget felvidulva.*

*Családi boldogság a fő,
ki többre vágynék, ráfizetne.
Régi fészkebe, a tető
alatt, hazatalál a békefecske.*

*Békén pihen erdő s folyó,
szelíd holdfény fürösztöi őket;
egy csattanás — talán golyó?
Tán jóbarát volt, kit most föbe lőttek.*

*Talán még fogta fegyverét,
így leltek rá a vakmerőre,
(bölcsebb volt nála a derék
Flaccus, aki eliszkolt jóelőre).*

Csattanás . . . Most röppenne fel
egy Goethe-ünnepi rakéta? —
Ha Sontag sírjából kikel,
tűzijáték ropog — a régi nóta!

Jön Liszt, a Franci, ő is él,
nem látja őt vérben fürödve
valamely magyar csatatér;
orosz vagy horvát fegyver meg nem ölte.

A szabadság mentsvára rom,
száz sebből vérzik Magyarország,
de nincs seb Franci lovagon,
s szekrényében nem lett szablyája csorbább.

A Franci él, s mint tisztos agg,
csodákat mesél majd Magyarhon
Harcáról unokáinak:
Így álltam ott, így forgattam a kardom!

Ha e szót hallom, „magyarok”,
szűknek érzem német zekémet,
keblemben tenger kavargó,
és mintha trombiták köszöntenek!

Fölcsendül szívem rejtekén
a monda, mit elnyelt a távol,
a harci dal, a vad s kemény —
ének a Nibelungok alkonyáról.

A hősök sorsa ma is egy,
így dalolták meg hegedősök,
megváltozhattak a nevek,
de ők a régi „hirövezte hősök”.

Soha sorsot, ily ismerőst:
zászlói bár büszkén dagadnak,
ősi szokás szerint a hőst
legázolják nyers, állati hatalmak.

S most háborúba ellened
ökör s medve vállvetve szálltak.
Elbúksz, de vigaszod lehet,
magyar, a minket ért csúfabb gyalázat.

Kik veled vívtak nyílt tusát,
becsületes vadállatok csak;
de farkasok, disznók s kuttyák
azok, kik bennünket igába fogtak.

*A győzők büze fojtogat,
nyinak, csaholnak és rőfögnek.
De csitt, költő, kiméld magad —
Beteg vagy ám, s hallgatni volna bölcsebb.*

(Kálnoky László fordítása)

Körülbelül ugyanabban az időben keletkezik a bujdosó, meghasonlott *Vörösmarty* egyik utolsó költői megnyilatkozása, az

ÁTOK

1849. oct. 10.

*Görgeinek híják a silány gazembert,
Ki e hazát eladta cudarúl.
Kergesse őt az istennek haragja
A síron innen és a síron túl.*

*Ő százezernyi hős fiak vezére
Dicső, ha győz, dicső, ha elesik,
Ki úr leendett, milyennél nagyobb nincs,
Meghajlott a lábtúrta fővenyig.*

*Kezében volt az ország szíve, kardja,
S ő mint pofonvert, megrugdalt inas,
Feladta gyáván mind e drága kincset,
Bérért vagy ingyen, mindenképen gaz.*

*Hallgatnak ágyúink, a puska nem szól,
E némaság oh mily rémületes!
A hajdu nem küzd, a megjött huszárnak
Kardján most nem vér — csak könny csergedez.*

*Harc nélkül, alku nélkül így elesni!
Egymásra néznek a bús harcfiak
S a hitszegő vezérre szíveikben
Kihalhatatlan átkot mondanak.*

*„Isten, vagy ördög — így kérdik magokban —
Melyik teremte ezt a Görgeit?
Ily férget isten soha nem teremthet,
Ezen megtörnék emberben a hit.*

*Hervadjon a fű, ahol megpihenne,
Akadjon fel, midőn a fára néz,
Enyhet ne adjon éhe, szomszárja ellen
A föld s ne nyújtson soha emberkéz . . .*

*Kergesse őt a balszerencse, mint
Szilaj kutyák a felriadt vadat.
Éljen nyomorból, kínból mindhalálíg
S ha elhal, verje meg a kárhozat.”*

És messze északon, az ifjú Ibsen ajkán, felcsendül a levert magyar forradalom egyik legszebb apoteózisa:

MAGYARORSZÁGHOZ

*Magyarország felől fakón nem dörög a harc zaja már!
A csatatérről sóhajok és haldoklók jajszava száll,
hozza az éji csöndön át a hírt, a búskomort, a gyért,
hogy nincsen többé a magyar; utolsó harca végetért.*

*A szabadsághős seregen barbárok vad hordája dúl, —
a romokra fölhág megint a zsarnok, és gyilkol vadul.
Biborruhas uralkodók, örvendjete! hisz diadalt
szerzett az erőszak megint, — s a szabadság lángja kihalt.*

*Szegény ország! Hős fiaid elhullajtott vére ára
csak a hírnév, csak a holtak vértanúi koronája.
Lám, Európának reményét hullákkal övezted körbe, —
s Lengyelországgént tipornak, vesztes nép, téged a földre.*

*De a rabság éje múltán hajnalpir fut égre újból,
s szabadságért holt hőseid fölkelnek halottaikból,
csatlakoznak hozzájuk, kik a Visztula mentén veszttek,
s hozzájuk, kik vérpadokon német földön elvéreztek.*

*És midőn a trónok ellen fölkel a fiak haragja
őszi orkánként, s leomlik a zsarnokság ősalapja, —
büszke harci jelszavaként, magyar, neved dörgi akkor
hőseidnek tisztelegve a győzelmes ifjú hadsor!*

(Norvégből fordította Sulyok Vince)

Ács Károly összeállítása

HÍD IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYOIRAT. — 1973. MÁRCIUS—ÁPRILIS — KIADJA A FÓRUM LAPKIDŐ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRÁIG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 657-1-255-ös FOLYÓSZÁMLÁRA. ELŐFIZETÉSKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVET. — ELŐFIZETÉSI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FÉL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDAJÁBAN NOVI SADON
